MAKSİM
GORKİ

Türkçesi
Gülen Aktaş

BENİM ÜNİVERSİTELERİM

BENİM ÜNİVERSİTELERİM

ISBN 975-385-016-6

Baskı: Doyuran Ofset / İstanbul

6. Basım Ağustos 1995

Oda Yayınları San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tünel, Kumbaracı Yokuşu 119 Beyoğlu – İstanbul

Telefon: 252 07 63 - 252 87 53 ❐ Fax: 249 79 62

Ve böylece, üniversitede okumak için Kazan'a gidiyordum — şaka değil bu!

Üniversitede okumak fikrini kafama, bir kadınınki kadar yumuşak gözlere sahip, çok yakışıklı, sevimli liseli bir genç olan N. Yevreinov soktu. Benimle aynı evde, çatı katındaki odalardan birinde kalıyordu. Sık sık koltuğumun altında bir kitap gördüğünden tanışmak isteyecek kadar ilgilenmişti benimle ve çok geçmeden «öğrenmek için olağanüstü bir yeteneğe» sahip olduğum konusunda israr etmeye başladı.

«Doğa seni bilimin ilerlemesine katkıda bulunasın diye yaratmış,» derdi uzun siyah perçemi zarif bir hareketle geriye atarak.

O zamanlar insanın bilimi bir Hint domuzu kapasitesinde ilerletebileceğini bilmiyordum; ve Yevreinov, üniversitelerde benim gibi insanlara gerek duyulduğunu açıkça ortaya koydu. Lomonosov'un (*) anısı parlak bir örnek olarak öne sürüldü tabiî. Yevreinov, sonbahar ve kış aylarında Lise programını tamamlamak için kendisiyle birlikte Kazan'da kalabileceğimi söyledi. Sonra «topu topu bir iki» sınava girecektim, —elifi elifine böyle söylemişti: 'topu topu bir iki' sınav. Üniversite bana burs verecekti ve beş yıl kadar bir zaman içinde ben bir «bilim adamı» olacaktım. Bütün bunlar çocuk oyuncağından farksızdı: çünkü Yevreinov on dokuz yaşındaydı ve iyi bir yüreği vardı.

(*) Lomonosov (1711-1765): Rus ansiklopedist; Rusya'da materyalist felsefenin kurucusu. Fizik ve kimyanın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Metinde «....anasının parlak bir köylü çocuğu oluşu nedeniyledir.

Yevreinov, sınavlarını verdikten sonra çekip gitti. İki hafta sonra ben de onu izledim.

Ayrılırken büyükannem şöyle dedi:

«İnsanlarla kavga etme. Sen her zaman çok sert bir insan oldun. Gittikçe daha inatçı oluyorsun ve daha çok şeyler istiyorsun. Büyükbanana çekmişsin, hep aynı huylar; hık demiş burnundan düşmüşsün sanki. Eh, büyükbaban ne oldu? Ne geçti eline? Bunca yıl yaşadı ve hiç bir yere varamadı, zavallı ihtiyar. Sen sen ol, şunu aklından çıkarma: insanları yargılayan Tanrı değildir. Bu şeytanın vakit geçirmek için yaptığı bir iştir. Eh, hadi yolun açık olsun...»

Ve, esmer buruşuk yanaklarından aşağı yuvarlanan gözyaşlarını silerken ekledi:

«Bir daha karşılaşmıyacağız. Sen huzursuz bir ruh gibi, gittikçe daha çok uzaklaşacaksın, ve ben öleceğim.»

Son zamanlarda büyükannemden oldukça uzaklaşmıştım ve onu arayıp sorduğum yoktu pek, arada bir görüyordum o kadar; ama birden böylesine yakın, böylesine parçam olan bir dostu bir daha görmeyeceğimi acıyla farkettim.

Geminin arka tarafından ona baktım. İskelenin ucunda durmuş, istavroz çıkarıyor, yüzünü ve söndürülemiyecek bir insan sevgisiyle ışıldayan siyah gözlerin eski başörtüsünün ucuyla kuruluyordu.

Ve işte ben orada, o yarı Tatar kentindeydim. Daracık, sefil bir sokağın sonunda, alçak bir tepenin eteklerinde tek başına duran küçük, tek katlı bir evin iç içe odaları. Evin bir yüzü, içinde sık çalıların büyüdüğü boş bir bahçeye bakıyordu: eski bir yangının manzarası. Daha yaşlı ağaçların çevrelediği pelit otları, kasık otları, kuzukulakları arasında tuğla bir binanın yıkıntıları yükseliyordu; ev yıkıntıların altında sokak köpeklerine hem ev hem mezar olan büyük bir mahzen vardı. Onu, o mahzeni, bugünmüş gibi hatırlarım: benim üniversitelerimden biriydi o.

Yevreinov'lar —anne ve iki oğlu— yoksul bir pansiyonda yaşıyorlardı. Evlerinde geçirdiğim ilk günlerimde, çarşıdan canı sıkkın dönen ufak tefek dulkadının, elindekileri mutfak masasının üstüne ne denli hüzünlü bir tavırla bıraktığını ve o zor sorunun yanıtını bulmak için kafasını nasıl yorduğunu farketmiştim: birkaç parça kötü eti —kendisi için değil de— sağlıklı üç oğlu için iyi ve yeterli bir yemeğe nasıl dönüştürecekti?

Çok az konuşurdu. Gri gözleri, gücünü son kertesine dek harcamış olan bir yük katırının zayıf ve umutsuz inatçılığıyla bakıyor gibiydi. Ve zavallı katır, arabasını yokuş yukarı sürüklerken tepeye asla varamayacağını biliyor, yine de yükünü çekmeye devam ediyordu.

Gelişimden üç dört gün sonra bir sabah mutfakta sebzeleri ayıklamasına yardım ediyordum. Ötekiler hala uyuyordu. Bitkin, fısıltılı bir sesle sordu:

«Kente niçin geldin?»

«Okumak için Üniversite'de.»

Kaşları şaşkınlıkla yukarı kalktı, solgun alnında irili ufaklı çizgiler belirdi. Bıçak elinden kaydı parmağı kesildi. Elindeki yarayı emerek bir sandalyeye çöktü ama hemen ayağa fırlayarak:

«Hay aksi şeytan hay!» diye homurdandı.

Parmağını bir mendille sardıktan sonra beğendiğini belirten bir sesle:

«Patatesleri,» dedi, «çok iyi soyuyorsun.»

İyi artık, patates soymasını da mı bilmeyecektim yani! Ona nehirde gemide çalıştığımı anlattım.

«Üniversiteye girmek için bunun yeterli bir hazırlık dönemi olduğuna inanıyor musun?» diye sordu.

O günlerde espri anlayışım pek gelişmemişti. Sorusunu ciddiye aldım ve bilgi tapınağının önümde açılmasına neden olan olayların nasıl geliştiğini uzun uzun anlattım.

«Ah Nikolay, Nikolay!» diye içini çekti.

Tam o anda Nikolay yıkanmak için mutfağı girdi: uykulu, saçları darmadağınık, ve her zamanki gibi neşeliydi.

«Biraz kıymalı börek yapsan iyi olur, anne,» dedi.

«Evet, iyi olur,» diye ona hak verdi annesi.

Yemek pişirme sanatındaki geniş bilgimi gösterme telaşıyla kıymanın börek yapacak kadar iyi olmadığını, üstelik de bu iş için bu kadarcık kıymanın devede kulak kalacağını açıkladım.

Bu sözleri işitince Varvara Ivanovna küplere bindi ve bana öyle sert birkaç söz söyledi ki kulaklarım kıpkırmızı kesilip, biraz da büyümüş gibi geldi bana. Yıkamakta olduğu bir demet havucu yere fırlattığı gibi mutfaktan çıktı. Nikolay bana göz kırparak:

«Yine heyheyleri üstünde bugün,» dedi.

Bir sandalyenin üstüne rahatça yerleşerek —yanılmıyorsam İsviçreli seçkin bir bilginden edindiği tartışma götürmeyen bilgilere göre— kadınların, genellikle, erkeklerden daha sinirli olduklarını, bunun kadının yapısında olduğunu açıkladı. Hatta John Stuart Mill (*) adlı bir İngiliz de bu konuda bir yığın söz söylemişmiş.

Nikolay bana bir şeyler öğretmekten büyük bir zevk alıyor, bilinmediği taktirde yaşamı içinden çıkılmaz bir hale getirecek olan şu ya da bu gerekli bilgiyi beynime sokmak için en küçük bir fırsatı bile kaçırmıyordu. Onu can kulağıyla dinliyor, ağzından çıkan her sözü yutarcasına kapıyordum; bir süre sonra Foucault, de la Rochefoucauld ve de la Rochejaquel kafamda bütünleşmişti ve Lavoisier mi Dumouriez'in kafasını kestirmiş, yoksa tam tersi mi olmuş, bir türlü bilemiyordum, her şey çorbaya dönmüştü. İyi yürekli genç bütün içtenliğiyle beni «adam» etmeyi kafasına

(*) John Stuart Mill: «Kadının Köleleşmesi» adlı yapıtında, kadının hukuk, siyaset ve kültür alanlarında erkekle eşit olmasını ister. Ona göre kadın sorunu, geniş özgürlük ve kurtuluş sorunun ancak bir yönüdür.

koymuştu. Büyük bir güvenle söz vermişti buna. Gelgelelim eğitimimin sistemli rehberliği için gerekli olan koşullara ve zamana sahip değildi. Gençliğin bencilliği ve sorumsuzluğu ile körleştiğinden annesinin, iki yakalarını bir araya getirmek için ne denli uğraşıp didindiğini göremiyordu. Oldukça yavaş ve az konuşan bir öğrenci olan kardeşiyse bunu daha da az farkediyordu. Ama ben mutfak kimyacılığının ve ekonomisinin karmaşık hokkabazlığına çoktan alışmıştım. Her gün çocuklarının midelerini aldatmak ve benim gibi çirkin görünüşlü, kaba tavırlı bir yabancıyı beslemek zorunda olan bu kadının umutsuz çabası gözümden kaçmıyordu. Gerçekten de boğazımdan geçen her ekmek kırıntısı vicdanım üzerinde büyük bir ağırlık yapıyordu. İş aramaya başladım. Sabah, erkenden çıkıyor ve ancak akşam yemeğinin yendiğine emin olduktan sonra eve dönüyordum; kötü havalarda bu saatleri boş bahçedeki mahzene sığınarak geçiriyordum. Orada ölü köpeklerin ve kedilerin arasında oturup, çürümüş cesetlerin kokusunu soluyarak yağmurun ve rüzgarın uğultusunu dinlerken artık Üniversitenin boş bir rüya olduğunu anlamaya başladım. Benim için yapılacak en akıllıca iş, kapağı İran'a atmaktı. Artık kendimi elma büyüklüğünde taneleri olan mısır ve buğday başakları, her biri on beş kilo gelen patatesler yetiştirme yollarının yaratıcısı, yaşamın yalnız benim için değil, herkes için oldukça zor olduğu bu dünyaya sayısız başka yararları dokunan ak sakallı bir büyücü gibi görüyordum.

Garip serüvenler ve kahramanca hareketler düşlemesini şimdiden öğrenmiştim. Yaşamın bu zorlu günlerinde bana büyük yardımı dokunuyordu bunun; zorlu günler çoğaldığı oranda bu tür düşler kurmakta giderek daha da ustalaştım. Dışardan hiç bir yardım beklemiyor ve şans ya da rastlantılar konusunda hiç

bir umut beslemiyordum. Ama gitgide dikbaşlı, inatçı bir iradeye sahip oluyordum; ve yaşam zorlaştıkça kendimi daha güçlü, hatta daha olgun hissediyordum. İnsanın çevresine gösterdiği direnmeyle adam olduğunu çok önceleri sezinlemiştim.

Açlıktan ölmemek için, on beş ya da yirmi kapiğin kolaylıkla kazanıldığı Volga üstündeki iskelelere giderdim. Burada, istifçilerin, serserilerin ve hırsızların arasında, kızgın kömürlerin içine atılmış demir bir çubuk gibi hissederdim kendimi. Çünkü her gün yoğun ve yakıcı duygularla doluydu. Burada, insanların içgüdülerinin kaba, tutkularının çıplak ve gizli olmadığı, durmadan dönen fırtınalı bir dünyaya bakıyordum. İnsanların yaşama duydukları kini, yeryüzündeki her şeye karşı alaylı, düşmanca tavırları ve kendilerine karşı ilgisizlikleri, beni cezbediyordu. Deneyip yaşadığım her şey beni bu insanlara yakınlaştırıyor, onların acı dünyalarına büsbütün girme isteğimi kamçılıyordu. Okuduğum Bret Harte'ın öyküleri ve sayısız ucuz kitap, bu dünyanın çekiciliğini daha da yoğunlaştırıyordu gözümde.

Veremli, sık sık kıyasıya dayak yiyen, profesyonel hırsız ve eskiden kendi halinde bir okul öğrencisi olan Başkin vardı. Akıllı bir tavırla şöyle derdi bana:

«Seni böylesine utangaç, çekingen bir kız gibi yapan nedir? Yoksa gururunu yitirmekten mi korkuyorsun? Bir kız için yitirebileceği tek varlık gururudur. Ama gurur senin için olsa olsa bir boyunduruktur. Öküz, gururlu bir hayvan olduğu içindir ki midesini ancak samanla doldurabilir.»

Başkin ufak tefek, kızıl saçlıydı ve her zaman bir artist gibi tıraşlı dolaşırdı. Yumuşak, düzgün hareketleri bir kedi yavrusunu andırırdı. Bana karşı, eğitici, koruyucu bir tavrı vardı; bütün kalbiyle bana şans ve mutluluk dilediğini görebiliyordum. Oldukça zeki bir insandı ve okuduğu onca kitap içinde en çok *Kont Monte Kristo*'dan hoşlanmıştı.

«Bu kitabın bir yüreği var, ve de bir amacı,» diyordu.

Kadınlara bayılırdı, onlardan söz ederken tadına doyum olmaz bir şey yiyormuşcasına dudaklarını şapırdatır, çelimsiz vücudu bir tür nöbete tutulurdu. Sağlıksız bir yönü vardı bu nöbetin, böyle zamanlarda ondan tiksindiğimi hissederdim. Ama yine de konuşmasındaki güzelliğe kapılır, kendimden geçercesine onu dinlemeye koyulurdum.

«Kadınlar, kadınlar,» derdi çökük yanakları kızararak ve koyu renk gözleri heyecanla parıldayarak. «Bir kadın için her şeyi yapabilirim. Şeytan gibi, kadın için de günah diye bir şey yoktur. Severek yaşa — yeryüzünün en güzel şeyidir bu!»

Özel bir konuşma yeteneği vardı. Kendini hiç zorlamadan orospular ve karşılıksız aşkların acıları üstüne dokunaklı küçük maniler düzerdi. Tüm Volga kasabalarında dilden dile dolaşırdı bunlar. Başkalarının yanısıra, çok yaygın bir şarkının yazarıydı:

Bir kız gösterişsiz ve yoksulsa
Süklüm püklüm giyinip dolaşıyorsa,
Kim evlenir onunla yeryüzünde,
Yaşayan bir yaratık bile değilse...

Yakışıklı, züppece giyenen, bir müzisyenin narin parmaklarına sahip, karanlık kişiliği olan Trusov da bana karşı oldukça iyiydi. Denizcilik Bakanlığının olduğu bölgede küçük bir dükkanı vardı. Üstündeki tabelada «Saat Tamiri» yazıyordu; ama aslında Trusov'un işi çalınmış malların satışını yapmaktı.

«Hırsızlar seni de ayartmaya kalkarlar, sakın ha kapılayım demeyesin Maksimiç,» derdi ağarmakta olan sakalını etkili bir biçimde sıvazlayıp, küstah ve kurnaz gözlerini üstüme dikerek: «Senin yolun bu değil, görebiliyorum. Sen duygulu bir tipsin.»

«Duygulu tiple ne demek istiyorsun?»

«Yani hiç bir zaman kıskanç olmayanlar

—yalnızca öğrenmeye meraklı olanlar.»

Bana uygun düşen bir tanım değil bu. Çoğu kez, birçok şeyi kıskanırdım. Başkin'in konuşma yeteneğini, kendine özgü, şiirsel anlatımını, beklenmedik tanımlarını ve dönüşlerini kıskanıyordum. Hiç unutmam, bir gün, bir aşk serüvenini anlatırken, öyküsüne şöyle başlamıştı:

«Bulutlu bir gece, içi oyuk bir ağaçtaki baykuş gibi, yoksul Sviyajest kentinde bir otel odasında sıkışıp kalmışım. Mevsim sonbahar, aylardan ekim. Tembel bir yağmur yağmakta ağır ağır, rüzgar, tıpkı damarına basılmış bir Tatar gibi u-u-uuu diye ardı arkası kesilmeyen bir uğuldama tutturmuş...

«... Ve sonra o geldi. Gün doğuşunda bir bulut gibi hafif ve pembe; ve gözlerinde ruhunun yalancı saflığı... 'Sevgilim', diyor ve sesi alabildiğine inandırıcı çıkıyor. 'Seni aldatmadım'. Onun yalan söylediğini biliyorum ama yine de inanıyorum. Beynim kesinlikle biliyor ama yüreğim onun yalan söylediğine bir türlü inanmıyor.»

Gözleri yarı kapalı, bedeni uyumlu uyumlu sallanarak, sık sık tekrarladığı hareketi bir kez daha yapmak için elini ağır ağır kaldırıp göğsüne, tam yüreğinin üstüne dokunarak konuşurdu.

Sesi dönük ve ölgündü ama içinde bülbül şakıyışını andıran sözcükleri canlıydı.

Trusov'u kıskanıyordum. Bu adam Sibirya, Hive ve Buhara konusunda büyüleyici öyküler anlatırdı. Memur takımının yaşamlarını eğlendirici ama yine de oldukça acı ve iğneleyici bir biçimde dile getirirdi. Ve bir gün Çar III. Aleksandır için esrarlı bir tavırla şöyle dedi:

«Bu çar... İşinin eri bir adam.»

Trusov'un, romanın sonunda, okuyucusunun tüm şaşkınlığına karşın, erdemli bir kahraman haline geliveren şu «kötü»lerden biri olduğunu düşünürdüm.

Ara sıra, soğuk gecelerde, bu insanlar küçük Kazanka nehrini geçip karşı kıyıdaki kırlara giderlerdi. Orada, çalılıkların arasında, yerler, içerler ve işlerinden —ya da daha çok yaşamın güçlüklerinden, insan ilişkilerinin garip karmaşıklığından söz ederlerdi. Her şeyden çok kadınlardan konuşurlardı; öfke ile, üzüntüyle bazen de kendilerinden geçerek ve hemen hemen her zaman sinsi ve bilinmeyen bir şeyin ansızın çıkıvereceği karanlık bir yere bakıyormuşcasına söz ederlerdi onlardan. Orada, sönük yıldızlarla dolu karanlık bir göğün altında iki ya da üç gece geçirdim onlarla. Sık söğüt ağaçlarıyla örtülü küçük bir çukurun sıcaklığında uzanıp yatardık. Volga burnumuzun dibinde olduğu için yoğun nemle yüklü karanlığın siyah kütlesi boyunca dağınık ateş kümeleri —zengin Uslon kasabasındaki evlerin ve meyhanelerin pencereleri— parıldardı. Buharlı gemilerin çarkları boğuk sesler çıkararak suyu çarpardı. Geçmekte olan mavuna sürüsünden bağıran denizcilerin kaba sesleri kurtların ulumasını andırırdı. Bir yerde bir çekiç habire demiri döverdi. Tekdüze bir şarkı suyun üstünde yüzer, birinin ruhu için için yanardı. Ve bu şarkıyla insan, yüreğine küllenmiş bir hüznün çöktüğünü duyar gibi olurdu.

Arkadaşlarımın yavaşça akıp giden konuşmalarını dinlemek daha üzücüydü. Yaşam üstüne derin derin kafa patlatarak, her biri, karşısındakine pek kulak asmadan gönlüne en yakın olanı anlatırdı. Söğüt ağaçların gölgesinde oturarak ya da yatarak, hırslanmadan vokta ya da bira içip, belleklerinin belli belirsiz yollarında sürüklenip giderlerdi.

«Bakın başıma ne geldi,» derdi biri, kendisini yeryüzüne bastıran karanlığın içinde.

Ve öyküsünü anlattıktan sonra ötekiler ona hak verdiklerini belirterek:

«Evet, böyle şeyler de oluyor. Her şey olabilir,» diye mırıldanırlardı.

«Oldu,» «olur», «bir zamanlar olurdu» sözcükleri kulaklarımda çınlayıp durdu. Sonunda bütün bu insanlar bu gece ömürlerinin son saatlerine girmişler gibi geldi bana. Her şey olup bitmişti; bundan sonra olacak hiç bir şey yoktu!

Bu duygu Başkin ile Trusov'dan soğumama neden oldu. Ama hala çekici bir yan buluyordum onlarda. Ve tüm deneylerimin mantığıyla benim de onlara uymam, onların yoluna sapmam çok doğal bir şey olurdu. Daha yüksek şeylere erişme, bir eğitim görme konusundaki çılgın umudum, bu bile beni onları izlemeye zorluyordu. Açlık, kötülük ve umutsuzluk dolu saatlerde gözümü kırpmadan suç işleyebileceğimi hissettim. Bunlar yalnızca «kutsal mülkiyet kurumu»na karşı olmayacaktı. Bununla birlikte romantik gençlik ruhu alınyazımda çizili olan yoldan ayrılmamı engelledi. İnsancıl Bret Harte'den ve çeşitli ıvır zıvır romanlardan başka bir çok ciddi kitap okumuştum. Bu kitaplar değişik şeylere karşı eğilimler uyandırıyordu: ancak belirsizce görülebilen, ama çevremde gördüğüm her şeyden daha önemli olan yeni bir şeylere karşı eğilimler...

Bu ara yeni tanışmalar yapmaktan, yeni izlenimler edinmekten geri kalmıyordum. Lise öğrencileri gorodki oynamak için Yevreinov'ların evinin yanındaki boş arsada sık sık toplanıyorlardı; içlerinden biri, Guri Pletnev, çok ilgimi çekiyordu. Bir Japon gibi mavimsi siyah saçları ve derisinin üstüne barut sürülmüşcesine ufacık siyah noktalarla kaplı suratıyla esmer bir gençti Pletnev. Oyun oynamakta ve zeki konuşmalar yapmakta oldukça ustaydı; neşesini hiç yitirmezdi, çok yetenekliydi. Ve yetenekli Rusların çoğu gibi o da doğanın kendisine verdiğiyle yetinir, yeteneklerini geliştirmek ya da bunları pekiştirmek için en küçük bir çaba bile göstermezdi. Müziği sevdiği, ince bir kulağa ve duyarlı bir anlayışa sahip olduğu için kemençeyi, balalaykayı ve okerdeonu ustaca çalar ama yine de

daha iyi ve daha zor çalgıları öğrenmeye çalışmazdı. Yoksuldu, üstü başı dökülüyordu. Ne var ki yırtık, buruşuk gömleği, yamalı pantolonu ve biçimini yitirmiş çizmeleri, vurdumduymaz ruhuna, canlılığa, atılganlığına ve sinirli yapısına çok uymaktaydı.

Uzun ve acı dolu bir hastalıktan yeni kalkmış biri gibiydi; ya da daha dün özgürlüğüne kavuşmuş bir tutuklu gibiydi. Yaşamın sunduğu her şey onun için yeni ve hoştu. Her şey onda gürültülü bir neşe uyandırırdı. Kabına sığmaz, vızıldayan bir topaç gibi dolaşıp dururdu.

Yaşantımın ne denli zorlu ve kararsız olduğunu öğrenince kendisiyle birlikte kalmamı ve köy öğretmeni olmak için okumamı önerdi. Ve böylece kendimi, her halde Kazan öğrencilerinin birçok kuşağını yakından tanıdığı o garip, neşeli kenar mahalle evinde, «Marusovka»da buldum: yarı aç öğrenciler, orospular ve bunların yanısıra çeşitli insan yıkıntılardan —bir zamanlar insan olan yaratıklar— oluşan kiracılar tarafından evsahibinin elinden alınmış, Ribnoryadskaya'da yıkıldı yıkılacak büyük bir evdi bu. Pletnev, çatıya çıkan merdivenin altındaki koridorda yaşıyordu. Yatağı merdiven altında, masasıyla sandalyesi koridorun sonundaki pencerenin yanında duruyordu. Başka bir şeyi yoktu. Bu koridora açılan üç odanın ikisinde oruspular, üçüncüsündeyse bir zamanlar seminer öğrencisi olan, uzun boylu, zayıf, salkım saçak kızıl saçları ve sakallarıyla neredeyse korkunç görünümlü, çıplaklığını zar zor örtebilen pis paçavralarala bürünmüş veremli bir matematikçi oturmaktaydı. Bu paçavralardaki deliklerden, o korkunç morumsu derisini yırtmak istercesine zorlayan kemikleri görünürdü.

Her zaman aceleyle kemirdiği tırnaklarından başka kursağına hiç bir şey girmiyor gibiydi. Gece gündüz, durmadan öksürerek —boğuk, top atışı kadar gürültülü bir öksürüktü bu— birtakım

karalamaların ve hesapların üstünde çalışırdı. Orospular keçileri kaçırmış biri sandıkları için ondan korkarlardı; gelgelelim acıdıklarından, kapısının önüne ekmek, çay ve şeker bırakmaktan da geri kalmazlardı. Unuturlarsa ya da başka bir merdivenden ötürü bunları getiremezlerse, adam eşikte durur ve kısık bir sesle koridora doğru, «Yemek!» diye bağırırdı.

Karanlık çukurlara gömülmüş gözleri, kendi büyüklüğünün bilinciyle neşelenen bir çılgının gururuyla parıldardı. Bir bacağı bükük, ufak tefek, kambur bir canavar —gri saçlı şiş burnunun üstünde kalın gözlükleri, çökük yüzünde düzenbazca bir gülümseme olan bir yaratık— uzun aralıklarla onu ziyarete gelirdi. Kapıyı sıkıca kapatır, saatlerce çıt çıkarmaksızın otururlardı. Böyle anlarda oda bir mezar sessizliğine gömülürdü. Ancak bir keresinde, gecenin geç saatlerinde, matematikçinin öfkeyle titreyen kaba sesiyle uyandım:

«Ve ben de sana bir hapishane diyorum! Geometrinin kafesi, bundan başka bir şey değildi o! Evet, bir fare kapanı! Bir hapishane!»

Kambur keskin bir sesle kıkırdıyor, bilmediğim garip bir sözcüğü durmadan tekrarlıyordu. Sonra, birden, matematikçi haykırdı:

«Cehenneme kadar yolun var! Defol karşımdan!»

Konuk apar topar paltosuna sarılıp, tıslayarak ve böğürerek koridorda geri geri giderken ince, korkunç suratlı matematikçi eşikte durmuş, karmakarışık saçlarını kavramış soluyordu:

«Öklid'in budalası! Budala! Tanrının şu aptal Yunanlıdan daha akıllı olduğunu kanıtlayacağım!»

Sonra içeri girdi ve kapıyı öylesine vahşice çarptı ki odasında bir şey yere düşerek parçalandı.

Çok geçmeden öğrendim ki bu adam yüksek matematikle Tanrının varlığını kanıtlamaya çalışıyordu. Ne var ki bu amacına ulaşamadan öldü.

Pletnev, bir gazetenin gece tashihçisi olarak bir matbaada çalışıyordu. Gecede on bir kapik

kazanıyordu. Eğer ben hiç bir şey kazanamamışsam, günü iki ekmek, iki kapiklik çay ve üç kapiklik şeker ile geçirirdik. Benim para kazanmaya ayıracak zamanım çok azdı çünkü ders çalışmak zorundaydım. Öğrenmek bana oldukça büyük bir emeğe mal oluyordu. Böylesine canlı, böylesine zor ve böylesine hiç bir kurala uymayan bir biçimde çok yönlü olan Rusçayı fazlasıyla dar ve katılaşmış kalıplara uydurmakta kendimi tamamen yeteneksiz buluyor ve gramer bilimini öğrenirken kök söküyordum. Bununla birlikte bir süre sonra çalışmalarıma «çok erken» başlamış olduğumu öğrenince yüreğime su serpildi, içim rahattı artık. Köy öğretmeni olabilmek için sınavları başarıyla verebilseydim bile çok genç olduğumdan herhangi bir görevè atanamayacaktım.

Pletnev'le ben aynı yatağı paylaşıyorduk: gündüzleri o, geceleri ise ben yatıyordum. Geceki çalışmasıyla yıpranmış, yüzü her zaminkinden daha şiş, gözleri kan çanağına dönmüş bir halde sabahleyin erkenden eve döndüğünde, sıcak su almak için lokantaya koşardım. Tabii semaverimiz yoktu. Sonra pencerenin altındaki masaya oturur, ekmek ve çaydan ibaret kahvaltımızı yerdik. Guri, sabah gazetesinde çıkacak haberleri bana anlatır ve «Kızıl Domino» diye imza atan sarhoş bir fıkracının en son gülünç şiirlerini okurdu. Guri, yaşama olan alaycı tavrıyla beni her zaman şaşırtırdı. Yaşama karşı tavrı, elden düşme kadın giysileri satan ve «pezevenklik» yapan tombul suratlı Galkina kadına olan tavrından daha farklı değilmiş gibi gelirdi bana.

Merdivenin altındaki küçük kovuğu işte bu kadından kiralamıştı. Bu «daire» için verecek hiç parası olmadığından borcunu fıkralar anlatarak, akordeon çalarak, ince tenor sesi ve gözleriyle alaylı bir pırıltı ile yanık türküler söyleyerek öderdi. Galkina kadın, gençliğinde opera kadrosunda çalıştığından bir şarkıyı nasıl değerlendireceğini bilirdi. Sık sık gözleri

yaşlarla dolardı. Ve küçük damlalar küstah gözlerinden ayyaşlara ve oburlara özgü o tombul, morumsu yanaklarına yuvarlanırdı birbiri ardısıra. Kalın parmaklarıyla yanaklarındaki yaşları siler, sonra da parmaklarını pis bir mendille dikkatle kurulardı.

«Ah Guri, Guri,» diye inlerdi içini çekerek. «Sen gerçek bir sanatçısın! Evet, ah biraz daha yakışıklı olsaydın, senin için her şeyi ayarlardım. Ben sayısız delikanlıya, yapayalnız yaşamaktan bıkmış kadınlar bulmuşumdur.»

Bu «delikanlı»lardan biri hemen bizim üstümüzde, tavan arasında yaşıyordu. Bir öğrenci, bir kürkçü yardımcısının oğluydu: orta boylu, kabarık göğüslü, dapdaracık kalçaları olan bir gençti. Sivri ucunun üstünde dengede duran ve tepe noktasının tam ucu azıcık kırık bir üçgeni andırıyordu. Bir kadınınki kadar ufaktı ayakları. Omuzlarının arasına gömülmüş başı da oldukça küçük ve fırça gibi parlak kızıl saçlarla örtülüydü. Patlak yeşilimsi gözleri, soluk, kansız yüzünde hüzünle parıldıyordu.

Akılalmaz didinmeler ve aç bir köpek gibi serserice sürünmek pahasına da olsa babasının emrine karşı gelerek liseyi bitirmeyi ve üniversiteye girebilmeyi başarmıştı. Ne var ki çok geçmeden, derin, kadifemsi, bir sese sahip olduğunu keşfederek şarkı söylemeyi öğrenmeye karar vermişti.

Bunu yem olarak kullanan Galkina onu, müşterilerinden biri için tuzağa düşürmüştü: Kırk yaşlarında, üniversitede ikinci sınıfa giden bir oğlu ve lise üç'e giden bir kızı olan zengin bir tüccar kadındı bu. Tıknaz, tahta göğüslüydü, asker gibi dimdik dururdu; dünyadan elini eteğini çekmiş bir rahibenin duygusuz yüzüne sahipti. Her zaman karalara bürünür, başını eski moda ipek bir eşarp, kulaklarına da zehir yeşili taşlarla süslü küpeler takardı.

Ara sıra, gece geç vakit, ya da sabahın köründe öğrencisini almaya gelirdi bu kadın. Hışımla kapıyı

açıp, kararlı adımlarla bahçede yürürken sık sık dikkatimi çekmişti. Yüzünde insanı korkutan bir şey vardı: kayboluncaya kadar sıkılmış dudaklar, hüzünlü, umutsuz, dimdik önüne bakan, açık ama yine de kör gibi görünen gözler. Ona çirkin denemezdi. Onu korkunçlaştıran şey, vücudunu geren ve çizgilerini haince sıkan apaçık bir gerilimin varlığıydı.

«Bak» dedi Pletnev. «Deli bir kadın gibi o.»

Öğrenci ondan nefret ediyor ve uzak kalmaya çalışıyordu; ama o delikanlıyı bir gölge gibi ya da insanın yakasını asla kurtaramayacağı bir alacaklı gibi izliyordu.

«Ben onursuz bir adamım,» diye inlerdi kafayı bulunca. «Bu şarkı söyleme tutkusu da nereden çıktı? Böyle vücutla, benim gibi bir çehre züğürdünü sahnenin yanına bile yaklaştırmazlar! Asla yaklaştırmazlar!»

«Bu işleri bırak,» diye öğütlerdi Pletnev.

«Biliyorum. Ama ona acıyorum. Evet.. çekemiyorum ama yine de acıyorum! Ah, bir bilseydiniz onun ne...»

Biliyorduk: Geceleri, çatı katına çıkan merdivenin başında onun titrek bir sesle nasıl yalvaryakar olduğunu işitmiştik:

«Tanrı aşkı için... Sevgilim, tanrı aşkı için!»

Büyük bir fabrikanın sahibiydi. Çiftliği çubuğu vardı, at yetiştirirdi. Bir ebe okuluna binlerce ruble bağışlamıştı. Oysa bir dilenci gibi sevgi dileniyordu.

Kahvaltıdan sonra Pletnev yatar, bense iş aramaya çıkıp gece geç vakit, onun matbaada işbaşı yapma zamanı yaklaştığında dönerdim. Eğer bir parça yiyecek getirebilmişsem —ekmek, sosis, ya da haşlanmış işkembe— bunu ikiye bölerdik, o kendi payını işe götürürdü.

O gittikten sonra «Marusovka»mızın koridorlarını, köşe bucak dolaşır, benim için yepyeni ve çok garip olan bu insanların yaşantılarını merakla incelerdim. Ev

oldukça kalabalık, gerçek bir arıkovanı gibiydi. Neyin nesi olduğu anlaşılmayan ekşi, yakıcı kokularla doluydu. Her köşede insanlara düşman, koyu gölgeler gizleniyordu. Sabahın seherinde gece geç saatlere dek yaşamın uğultusu sürüp giderdi: terzi kadınların ardı arkası kesilmeyen makine takırtıları; opera korosunda çalışan kızların provaları; çatı katındaki odada kalan öğrencilerin kadifemsi bas sesi; içkinin mahvettiği, yarı terelleli aktörün yüksek sesli mırıltıları; orospuların isterik, sarhoş çığlıkları. Kafamda doğal ama yanıtlandırılamayacak bir soru belirirdi:

«Bütün bunların anlamı ne?

Bir de aç gençlerin arasında amaçsızca dolaşan bir adam vardı bu evde: gittikçe genişleyen çıplak bir bölgeyi çevreleyen havuç renkli saçlar, şiş göbek, çırpı bacaklar, çıkık elmacık kemikleri ve yosun tutmuş iri, kazma dişlerin doldurduğu kocaman bir ağız. Bu dişleri yüzünden ona «Kırmızı Beygir» adı takılmıştı. Simbirsk'te ticaret yapan akrabalarına karşı şimdi üçüncü yılını dolduran bir davası vardı. Kendisini dinleyen herkese:

«İnşallah ölürüm, yaşamak umurumda bile değil, ama onları son kapiklerine kadar mahvedeceğim, ellerinde avuçlarında ne varsa silip süpüreceğim, onları dilenci yapacağım. Dilenerek yaşıyabilecekler. Ve sonra, üç yıl böylesine süründükten sonra davada kazandığım her şeyi geri vereceğim. Geri vereceğim ve 'alın da başınıza çarpın, Allah belanızı versin,'diyeceğim onlara, 'El mi yaman bey mi yaman gördünüz işte, aklınız başınıza geldi mi şimdi?' İşte böyle yapacağım!» diye anlatırdı.

«Tek amacın bu mu Beygir?» diye sorarlardı insanlar.

«Dört elle sarıldım bu işe,» diye cevap verirdi. «Öylesine sarıldım ki başka bir şey düşünemiyorum bile.»

Günlerini yüksek mahkemelerin bulunduğu bölgede ya da avukat bürolarında geçirirdi. Bazı

geceler eve, kesekağıtları, torbalar ve şişelerle dolu bir arabayla dönerdi. Öğrencileri, terzileri, iyi bir yemek ve içecek bir şeyler isteyen herkesi çağırır, tavanı bel vermiş döşemesi eğrilmiş pis odasında gürültülü şölenler düzenlenirdi. Kendisi, yani «Kırmızı Beygir» masa örtüsünde, giysilerinde, hatta döşemede bile asla çıkmayan koyu kırmızı lekeler bırakan rom içerdi. Birkaç kadeh attıktan sonra pusulayı şaşırır, ağlayıp sızlamaya başlardı:

«Kuşlar! Sevgili küçük kuşlar! Siz dürüst insanlarsınız. Bense kötü bir düzenbazın, ti-tim-timsahın biriyim! Öz akrabalarım ocağına incir dikmeye çalışıyorum. Dikeceğim de, Tanrı şahidim, yapacağım bunu. Yaşamak umurumda bile değil ama...»

Hüzünle kıpırşan gözlerinden sarhoş gözyaşları garip, çirkin yüzüne süzülürdü. Avucunun içiyle yanaklarındaki gözyaşlarını siler ve elini dizinde kurulardı. Pantalonu oldum bittim yağ lekeleri ile kaplıydı.

«Sizinki de hayat mı be!» diye haykırırdı. «Aç açık, titreyerek, paçavralar giyerek... Doğru değil mi? Bu biçimde yaşıyarak ne öğrenebilirsiniz? Ah çar sizin nasıl yaşadığınızı bir öğrenseydi...»

Ve cebinden bir deste parlak kâğıt çıkartarak bağırırdı:

«Kimin paraya ihtiyacı var? İşte, alın kardeşlerim.»

Korodaki kızlar ve terziler kıllı elinden paraları kapmak için hırsla atılırlardı. Ama o bir kahkaha atarak elini geri çekerdi.

«Hayır sizin için değil! Öğrenciler için bu para!»

Ama öğrenciler onun parasına ellerini bile sürmezlerdi.

«Parasının canı cehenneme!» diye haykırırdı kürkçünün oğlu öfkeyle.

Bir keresinde, körkütük sarhoşken, top halinde, on rublelik banknotlardan oluşmuş bir tomarı

Pletnev'e getirmiş ve masanın üstüne fırlatarak:

«Al! İstiyor musun! Ben istemiyorum!» demişti.

Yatağımızın üstüne uzanmış ve öylesine vahşice haykırıp inlemeye başlamıştı ki başından aşağıya soğuk su boca edip onu ayıltmak zorunda kalmıştık. O yattığı yerde sızıp kalınca Pletnev paraları düzeltmeğe çalışmıştı. Ama bunun kolay bir iş olmadığı çok geçmeden anlaşıldı. Paralar birbirine öylesine sımsıkı yapışmışlardı ki açabilmek için iyice ıslatmak gerekliydi.

Yandaki evin tuğla duvarına açılan pencereleriyle, dumandan göz gözü görmeyen, sefil bir oda; kalabalık, havasız, gürültülü, karabasan gibi... Ve her şeyden daha gürültülü «Beygir»in kişneyişi. Ona soruyorum:

«Seni burada yaşamaya zorlayan ne? Neden bir otelde kalmıyorsun?»

«Ruhum için sevgili dost! Ruhum ancak burada, sizin yanınızda ısınıyor.»

Kürkçünün oğlu onaylıyor onu:

«Doğru Beygir! Al benden de o kadar! Başka bir yerde mahvolup giderdim.»

Beygir, Pletnev'e yalvarıyor:

«Bir şey çal. Bize bir şarkı söyle.»

Ve çalgısı dizlerinin üstünde, Guri başlıyor:

Doğ be, doğ parlak güneş
Tüm göğü kıpkızıl yaparak...

Yumuşak sesi insanın yüreğini delip geçiyor.

Bir sessizlik çöküyor odaya. Herkes şarkının hüzünlü sözlerini, çalgı tellerinin alçak vuruşlarını dalgın dalgın dinliyor.

«Hay allah, çok güzel,» diye homurdanıyor tüccar kadının sefil avutucusu.

Bu köhne evin garip sakinleri arasında, adına neşe denilen bir erdeme sahip Guri Pletnev, masallardaki iyiyürekli bilge kişi rolünü oynuyordu.

Gençliğin canlı renkleri ile boyanmış ruhu, çok sayıdaki fıkralarından fışkıran sürekli kıvılcımlar, güzel şarkıları, insanların gelenekleri ve alışkanlıkları üstüne yaptığı zekice alayları ve yaşamın adaletsizliğine ilişkin gözüpek konuşmaları ile yaşamı aydınlatıyordu. Yaşı yirmiye henüz değmişti ve daha çok bir çocuğu andırıyordu. Yine de ev halkı ona, yaşamak zorlaştıkça akıllıca bir öğüt için gidilecek, şu ya da bu biçimde insanlara her zaman yardım edebilecek tek kimse gözüyle bakarlardı. İyiler onu sever, kötüler ise korkarlardı. Hatta yaşlı polis Nikiforiç bile Guri ile karşılaştığında o sahte, tilkice gülümseyişi ile sırıtırdı.

«Marusovka»nın bahçesi hafifçe yükselerek, iki sokağa açılıyordu: Ribnoriyatska ile daha yukarıda Stora-Gorşeçnaya. Bu ikinci sokakta, bizim evin kapısından pek de uzak olmayan bir köşede Nikiforiç'in kulübesi vardı.

Bu çevredeki en kıdemli polis oydu. Göğsü parlak madalyalarla dolu uzun boylu, ender rastlanır bir ihtiyardı. Zeki bir yüzü tatlı gülümseyişi ve kurnaz bakışları vardı.

Nikiforiç geçmiş ve gelecek insanlardan oluşan gürültülü kolonimize oldukça büyük bir ilgi gösterirdi. Günde birkez çeki düzen verilmiş görünüşüyle eşikte belirirdi. Ağır ağır avluyu geçerken hayvanat bahçesinde kafeslerin çevresinde dolaşan bakıcı gibi her pencereden içeri merakla göz atardı. Kışın iki kiracımız tutuklanmıştı: tek kollu subay Smirnov ile er Muratov. Her ikisi de Skobelev'in Ahal-Teke seferine katılmışlardı ve St. Corj haçını taşımaktaydılar. Zobnin, Ovsiyankin, Grigoryev, Krilov'la birlikte gizli bir matbaa kurmaya kalkışmakla suçlanıyorlardı. Ve bu amaçla, Muratov ve Smirnov, güpegündüz, kentin en işlek sokaklarından birindeki Klüçnikov'un matbaasında hurufat çalmakla suçlanıyorlardı. Bir gece «Marusovka»da jandarmalar «Seyyar Çankulesi» adını taktığım zayıf, uzun boylu, üzgün yüzlü bir adamı

yakaladılar. Ertesi sabah bunu öğrenen Guri, siyah saçlarını ateşli ateşli karıştırarak bana şöyle dedi:

«Buraya bak Maksimiç... Hay allah kahretsin, çabuk git burdan!»

Ve nereye gideceğimi anlattıktan sonra ekledi:

«Yalnız gözünü dört aç. Ortalıkta casuslar olabilir.»

Bu esrarlı görevden oldukça hoşlanmış bir halde, bir kırlangıç gibi uçarcasına Denizcilik Bakanlığının olduğu bölgeye koştum. Burada, karanlık bir kazancı dükkanında, güzel mavi gözlü, kıvırcık saçlı bir gençle karşılaştım. Bakır bir kap üstünde çalışıyordu; ama görünüşünde işçiye benzer hiç bir yön yoktu. Dipteki köşede, beyaz saçları bir deri parçası ile ensesinde bağlanmış yaşlı bir adam mengenenin önünde durmuş bir muslukla uğraşıyordu.

Sordum:

«Burada iş var mı?»

Yaşlı kazancı beni terslerdi.

«Yeterince iş var, ama sana göre değil.»

Genç adam bana gözümün ucuyla bir baktı sonra başını eğip yeniden işine koyuldu. Ayağımla ayağını dürttüm. Öfkeli bir şaşkınlıkla mavi gözlerini üstüme dikip sanki üstüme fırlatacakmış gibi bakır tavanın sapını kaptı. Ancak kendisine göz kırptığımı farkedince soğukkanlı bir tavırla:

«Çık, dışarı çık,» dedi.

Yeniden göz kırpıp dışarı çıktım. Kapının önünde durup bekledim. Kıvırcık saçlı kazancı ayağa kalktı, gerindi ve ardımdan geldi. Bir sigara yaktı, söyleyeceklerimi dinlemek için bana döndü.

«Sen Tikhon musun?»

«Evet.»

«Pyotr tutuklandı.»

Kaşları çatıldı. Gözlerimin içine baktı.

«Neden söz ediyorsun sen? Pyotr da kim?»

«Uzun boylu bir adam. Bir zangocu andırıyor.»

«Eee?»

«E'si me'si bu işte.»

«İyi ama Pyotr'un, zangocun ve bu saçma sapan sözlerin benimle ne ilgisi var?» diye sordu kazancı. Sorusunun biçimi bu adamın rasgele bir işçi olmadığı konusundaki inancımı doğruluyordu. Guri'nin bana verdiği görevi başarıyla tamamlamış olmaktan büyük bir gurur duyarak çabucak eve döndüm. «Gizli» işlere karışmam ilk kez böyle oldu.

Guri Pletnev bu işlere çoktan karışmıştı. Beni de aralarına almalarını istediğimde:

«Daha gençsin kardeş,» diye karşılık veriyordu. «Şimdilik kitaplarını oku.»

Sonra Yevreinov beni oldukça esrarlı biriyle tanıştırdı. Öylesine sıkı önlemlerle yapılan bir tanıştırmaydı ki bu, gerçekten önemli bir şeylerin olmasını bekledim. Yevreinov beni, kent dışında büyük bir çayırlık olan Arski'ye götürdü. Yol boyunca az sonra yapacağım tanışmanın benim açımdan büyük bir dikkati gerektirdiğini söyledi durdu: Tamamiyle gizli kalmalıydı bu. En sonunda biraz ilerde ağır ağır yürüyen bir karaltıyı gösterdi ve çevresini kolaçan ederek fısıldadı:

«İşte orda. Ardı sıra git ve durduğu zaman yanına yaklaşıp 'Ben bu kentten değilim,' de.»

Esrar insanı her zaman çeker; ama burada bana oldukça saçma görünüyordu: parlak, sıcak bir gün; ve çayırda gri bir çiçek sapı gibi tek başına, ağır ağır yürüyen bu adam... başka hiçbir şey yok. Mezarlığın kapısında ona yetiştiğimde ince yapılı, bir kuş gibi yusyuvarlak gözlü, sert bakışlı bir gençle karşılaşmıştım. Üstünde lise öğrencilerinin giydiği gri bir palto vardı; ama parlak madeni düğmelerin yerine kemik siyah düğmeler konmuştu. Eski püskü şapkasının üstünde de bir zamalar lise ambleminin durduğu koyu bir leke vardı. Kendisini bir yetişkin gibi göstermek için sabırsızlanıyormuş gibi, olgun olmayan bir hava vardı üstünde.

Sık çalıların gölgesinde, mezarların arasına oturduk. Konuşma biçim soğuk ve bir işadamınınki gibiydi. Ondan ve ona ilişkin hiç bir şeyden hoşlanmadım. Neler okuduğum konusunda beni sertçe sorguya çektikten sonra kendi kurduğu bir hücreye girmemi önerdi. Kabul ettim. Sonra ayrıldık. Boş çayıra dikkatli dikkatli göz gezdirdikten sonra önce o gitti.

Bu hücrede ya dört ya da beş kişiydik. En gençleri bendim. John Stuart Mill'i, ya da Çernişevski'nin onun fikirlerine getirdiği açıklıkları anlayacak bir temele sahip değildim. Daha sonra Yelenonski takma adıyla kısa öyküler yazarı olacak, sıradan bir öğrenci olan Milovski adında birinin odasında toplanıyorduk. Milovski beş cilt kadar öykü yazdıktan sonra intihar etmişti. Tanıdığım insanların kimbilir kaç tanesi yaşamı kendi istedikleriyle bırakıp gitti!

Milovski, ürkek fikirlere sahip, konuşmalarında oldukça sakıngan, sessiz bir adamdı. Yıkık dökük bir evin bodrumunda oturuyor, «Vücutla ruh arasındaki denge»yi sağlamak için de bir marangozun yanında çalışıyordu. Oldukça sıkıcı bir arkadaşlığı vardı. Mill'e gelince kitaplarını okumak beni hiç sarmadı. Ekonominin temel önermeleri çok geçmeden bana aşırı ölçüde tanık gelmeğe başlamıştı. Onları deneyimlerimle öğrenmiş, derime kazımıştım. Kendisinin değil de «Başkalarının» kolay ve rahat yaşamaları ve emek veren herkesin çok iyi bildiği bu şeyler üstüne, zor sözcüklerle dolu büyük kitaplar yazmanın gereği yok gibi geliyordu bana. Mahzendeki bu delikte, bir yatağın üstünde iki üç saat oturup, marangoz tutkalının kokusunu solumak ve kirli duvarlarda tahtakurularının yürüyüşünü seyretmek benim için katlanılır şey değildi doğrusu.

Bir gün öğretmenimiz gecikti, Onun hiç gelmeyeceğini düşünerek kendimize küçük bir şölen çekmek istedik: bir şişe votka ile ekmek ve salatalık

aldık. Ama birden gri pantalonunun hızla pencerenin önünden geçtiğini gördük; odaya girmeden votka şişesini masanın altına fırlatacak zamanı ancak bulmuştuk. O Çernişevski'nin fikirlerini açıklamayı sürdürürken biz kımıldamaktan korkuyor, içimizden biri ayağıyla şişeyi devirecek diye tir tir titreyerek aptallar gibi dimdik duruyorduk. Sonunda şişeyi deviren öğretmenimiz oldu. Çıkardığı şangırtıyı işitince masanın altına baktı ve tek bir söz bile söylemedi. Baştan aşağı hepimize sövüp saysaydı, nasıl da iyi hissedecektik kendimizi!

Sessizliği, sert yüzü, kısılan gözlerindeki derin acı beni iyiden iyiye rahatsız ediyordu, yoldaşlarımın utançtan kıpkırmızı kesilmiş yüzlerini kaçamak bakışlar fırlatırken votkanın satın alınması benim fikrim olmamasına rağmen öğretmenimize karşı kendimi tüm içtenliğimle suçlu hissediyor, üzüntümden kendi kendimi yiyordum.

Bu oturumlarda sıkılıyordum. Buradan uzaklaşmak ve Tatar meydanında dolaşmak istiyordum. Burada şen ve içten insanlar kendilerine özgü, garip ve temiz bir ömür sürüyorlardı. Bu insanlar gülünç denecek ölçüde bozuk bir dille, Rusçanın kafasını gözünü yara yara konuşuyorlardı. Akşam olduğunda, müezzinlerin uzun minarelerden gelen tuhaf seslenişleri onları namaza çağırıyordu. Tatarların yaşamı, benim tanıdığım, beni mutlu etmeyen yaşamdan, büsbütün farklıydı gibi geldi bana.

Volga da —oradaki emeğin ezgisi— çekiyordu beni. Öyle ki, o ezgi yüreğimi hoş bir sarhoşlukla doldurmuştur hep. Emeğin kahramanca şiirini ilk tattığım saatleri de çok iyi anımsıyorum.

İran malları ile yüklü büyük bir mavna, Kazan'ın biraz aşağısında, bir kayaya çarpmış ve dibi delinmişti. Hamuleyi boşaltmak için tutulan hamallarla birlikte ben de gi tim oraya. Aylardan eylüldü; kuduruk bir rüzgar, önüne soğuk bir yağmur katmış, ırmak

boyunca esmekteydi. Boz bulanık ırmak boyunca dalgalar hırçın hırçın kabarıyor, rüzgarda parçalanıyorlardı. Elliye yakın adamdan oluşan bizim grup, muşambalara ve yelkenlere sarılmış, boş bir mavnanın güvertesine yerleşmişti. Yağmura kırmızı kıvılcım demetleri saçan küçük bir buharlı römorkör ırmak boyunca çekmekteydi bizi.

Akşam olmuştu. Kararan, ıslak, kurşunî gök, ırmağın üstüne çökmüştü. Hamallar homurdanıp, küfrediyorlar, yağmura, rüzgara ve yaşama sövüp sayıyorlardı. Tembel tembel güvertede sürünüp soğuktan ve yağmurdan korunmak için başlarını sokacak bir sığınak arıyorlardı. Bu uykulu yaratıkların önlerindeki işi yapacak durumda olduklarına pek aklım yatmiyordu. Gittikçe suya gömülmekte olan malları asla kurtaramayacaklardı.

Geceyarısına doğru kaza yerine vardık ve hızla batmakta olan mavnaya yaklaştık. Çopur suratlı, düzenbaz, ağzı bozuk, bir çaylağınkini andıran gözleri ve gaga burnuyla aksi bir ihtiyar olan hamalbaşı dazlak kafasından şapkasını çıkartarak tiz, kadınımsı bir sesle bağırdı:

«Dua edin çocuklar!»

Hamallar hep birlikte güverteye diz çöktü ve gri gecede bu simsiyah küme, hayvanlar gibi böğürerek dua etmeye koyuldu. Duasını herkesten önce bitiren başkan haykırdı:

«Fenerler! Şimdi neler yapabileceğimizi gösterin çocuklar! İyi çalışın çocuklarım, göreyim sizi! Tanrı'nın yardımıyla başlayın!»

Ve bu ağır, tembel ve sırılsıklam adamlar «neler yapabileceklerini göstermeye» başladılar. Sanki savaştalarmış gibi bağıra çağıra şakalaşarak, kendilerini batmakta olan mavnanın güvertesine ve ambarlarına attılar. Pirinç çuvalları, kuru üzüm ve hayvan postu balyaları, gündüz bir aydınlık olan çevremde kuş tüyündenmişcesine uçuyorlardı.

ıslıklarla, küfürlerle birbirlerini gayrete getiriyorlardı. Böylesine neşeli bir çalışma tutkusunu, daha biraz önce yaşamdan, yağmurdan ve soğuktan yakınan aynı tembel ve suratsız yaratıklarda görmek inanılacak şey değildi! Yağmur gittikçe azıtıyordu. Rüzgar da adamakıllı azıtmış, gömleklerimizi başımıza çıkartıyor, göğüslerimizi çıplak bırakıyordu. Altı fenerin ışığında, balçığın içinde, siyah gölgeler koşuşuyor, mavnaların güvertelerinden tok ayak sesleri geliyordu. Sanki çalışmaya susamışlar da altmış beş kiloluk çuvalları alavere yapmanın ve omuzlarında balyalarla yarışmanın mutluluğunu uzun bir zamandır özlüyorlarmış gibi canla başla çalışıyorlardı. Çocukların o hevesli coşkusuyla, ancak bir kadının öpüşünün daha tatlı olabileceği, insanı sarhoş eden çalışma zevkiyle, oyun oynuyormuşcasına çalışıyorlardı.

Uzun paltolu, iri yarı, ıslak, kaygan sakallı biri mavnanın sahibi ya da şirketin temsilcisi— birden avazı çıktığı kadar bağırdı:

«Hey arkadaşlar! Size bir kova votka! Hey korsanlar, iki koval Şu işi bir bitirin!»

Karanlığın içinden sesler yükseldi:

«Üç kova olsun!»

«Üç oldu! Şu işi bir bitirin hele!»

Ve emek girdabı yenilenmiş güçlerle dönmeye devam etti.

Ben de çuvalları kucaklıyor, sürüklüyor, fırlatıyor, koşuyor, yenilerini alıyordum. Çevremde her şey vahşi ve çılgın bir dansa kapılmış gibi geldi bana. Sanki bu insanlar, güçleri hiç bitip tükenmeden, bu neşeli, olağanüstü çalışmalarını aylarca, yıllarca sürdürebilirlerdi. Sanki bu insanlar, elleriyle can kulelerini ve minareleri şöyle bir kavrasalar, bu kenti olduğu yerden istedikleri bir yere kolaylıkla taşıyabilirlerdi.

O gece, daha önce hiç tatmadığım bir mutluluğu

tattım. Yüreğim, yaşamım baştan sona böyle yarı çılgın bir çalışma içinde geçmesi arzusuyla yanıp tutuşuyordu. Aşağıda dalgalar dansetmekteydi. Yağmur hala güverteleri süpürüyor, rüzgar ırmağın üstünde ıslıklar çalıyordu. Ve şafağın alacalı gölgeleri arasında yarı çıplak adamlar, hızla ve yorulmaksızın, bağırarak, kahkahalar atarak, güçleriyle ve emekleriyle övünerek yarışlarını sürdürüyorlardı. Ve sonra, sonra rüzgar iki kurşuni bulutu birbirinden ayırdı ve kırmızı bir güneş ışığı parlak mavi bir gök parçası üstünde parıldadı. Neşeli hayvanlar bunu ıslak saç ve sakallarının çevrelediği gülümsemelerle, dostça naralarla selamladılar. Onlara, işlerinde böylesine yetenekli ve usta olan insanlara, kendilerini vargüçleriyle işlerine veren bu iki bacaklı yaratıklara sarılıp kucaklamak istedim.

Sevinçle çılgınlaşmış bu gücün saldırışlarına hiç bir şeyin karşı koyamayacağını hissettim. Yeryüzünde mucizeler yaratabilir, masalarda olduğu gibi bir gecede ülkeyi harika saraylar ve kentlerle kaplıyabilirlerdi. Bir an için güneş ışığı insanların çalışmasını seyretti; sonra, iri bulut kümeleriyle giriştiği çatışmadan yenik çıkarak denizdeki bir çocuk gibi derinliklerde boğulup gitti. Yağmur bardaktan boşanırcasına yağmaya başlamıştı.

«Paydos!» diye bağırdı biri.

Ama hemen terslendi:

«Kim o paydos diyen?»

Ve öğleden sonra ikide; son yük de kaldırılıncaya dek, adamlar, hiç durmadan yağan yağmurun ve insanı kamçılayan rüzgarın altında, bir an dinlenmeden çalışarak, insan dünyamızın ne denli güçlü olduğunu saygıyla izlemek zorunda bıraktılar beni.

İşi bitince hepimiz römorköre bindik ve sarhoşlar gibi yere uzanıp sızdık. Kazan'a vardığımızda,

kumsalın üstüne boz renkli bir çamur seli gibi boşalıp üç kova votkayı içmek için meyhaneye yollandık.

Orada hırsız Başkin'e rastladım. Beni tepeden tırnağa süzdükten sonra sordu:

«Ne yaptılar sana?»

Öfkeyle ona yaptığımız işi anlattım. Dinledikten sonra için çekti ve azarlarcasına:

«Budala,» dedi. «Ne budalası, su katılmadık salak. Dangalak!»

Islıkla bir şarkı tutturdu, hamalların gürültülü bir şekilde yiyip içtikleri masaların arasından geçip gitti. Köşede kalın bir ses açık saçık bir şarkı tutturmuştu:

Tam ortasındaydı hey,
Kapkaranlık, simsiyah gecenin.
Bahçesinde dolanan bir kadın vardı, hey!

Yarım düzine ses kulakları sağır edercesine bağırdı. Birkaç kişi de yumruklarıyla masaya vurup tempo tutuyorlardı.

Geceyi gözleyen gözler,
Küçük, şirin bir şey gördüler.

Gürültülü kahkahalar, ıslıklar. Duvarlar, açık saçıklık açısından yeryüzünün hiç bir yerinde rastlanamayacak sözlerle sarsılıyordu.

Birisi beni, dar, sefil görünümlü sokağın bitiminde, çöp dolu büyük bir çukurun yanındaki küçük bakkal dükkanının sahibi Andrey Derenkov'la tanıştırdı.

Derenkov, sevimli yüzü beyaz bir sakalla çevrelenmiş, zeki bakışlı, tek kollu, ufak tefek bir adamdı. Bulunmayan ve yasaklanmış kitaplardan oluşan, Kazan'ın en iyi kütüphanesine sahipti; kentin çeşitli eğitim kurumlarınca ve öbür devrimci fikirli insanlarca kullanılan bir kolleksiyondu bu.

Bakkal dükkanı Skopet (*) tefecisinin evinin yanındaki alçak bir binadaydı. Dükkanın içindeki bir

(*) Skopet: Üyelerinin kendilerini iğdiş ettikleri dini bir mezhep.

kapıdan, avluya açılan bir pencerenin pek az aydınlattığı geniş bir odaya giriliyordu. Bu odadan da bitişikteki mutfağa geçiliyordu. Mutfağın arkasındaki ev, ile dükkan arasında yasak kütüphaneyi kapsıyan küçük bir depo vardı. Kitapların kimileri kalın defterlere çekilmiş elyazması kopyalardı. Bunların arasında Lavrov'un *Tarihi Mektuplar*'ı, Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı*'sı, Pisarev'in birkaç makalesi, *Açlık Kralı ve Dolambaçlı İşler* vardı. Bu elyazmaların hepsi yıpranmış, parça parça oluncaya dek okunmuştu.

Dükkana ilk kez geldiğimde müşterileriyle ilgilenmekte olan Derenkov başıyla içteki kapıyı gösterdi. Büyük, yarı karanlık odaya girdiğimde ikonların olduğu köşede diz çökmüş, coşkuyla dua eden ufak tefek, yaşlı bir adam gördüm. Bana inzivaya çekilmiş Serafim'in portresini hatırlattı. Olduğum yerde durup onu seyrederken yadırgamış, çelişkili duygulara kapılmıştım.

Derenkov bana bir «Narodnik» (*) olarak tanıtılmıştı. Anladığım kadarıyla Narodnik demek devrimci demekti; ve bir devrimcinin Tanrıya inanmaması gerekiyordu. İşte bu yüzden ihtiyar adamın dindarlığı bana bu evde yersizmiş gibi gelmişti.

Duası bittikten sonra beyaz saçlarını ve sakalını düzeltip bana baktı.

(*) NARODNİKLER (Popülistler): Rusya'da marksist partilerin ortaya çıkışından önce varolan, siyasi bir gruptur. Küçük burjuva köylü demokrasisinin savunuculuğunu yapıyorlardı. Feodal mülk sistemin ortadan kaldırılması ve büyük toprak sahiplerine ait toprakların köklü bir biçimde yeniden dağıtılmasına yönelik, köylülerin yürüttüğü bir mücadeleydi. Temel devrimci gücün işçi sınıfı değil, köylüler olduğunu, Çarın ve büyük toprak sahiplerinin yönetiminin yalnızca köylü isyanları yoluyla değiştirileceğini savundular. Kitlelerin tarihte oynadıkları rölü şekilen yadsımayan narodnizm, kitle hareketlerini, dolayısıyle de tarihsel sürecin yönünü, aydın azınlığın terörcü eylemlerine bağlar. Narodnikler, «etkin» kahramanlar ve «edilgin» halk yığınları kuramı yanılgısına düşüyor ve toplumu yeniden kurmayı, halkın katkısı olmaksızın bireyci terörizmle gerçekleştirebileceklerini sanıyorlardı. 1880'ler ve 1890'larda Narodnikler Çarlıkla uzlaşma siyaseti izlediler, zengin köylülerin çıkarlarını savundular ve şiddetle Marksizme karşı çıktılar.

«Ben Andrey'in babasıyım. Ya sen kimsin?.. Ya, demek öyle! Seni kılık değiştirmiş bir öğrenci sanmıştım.»

«Bir öğrenci neden kılık değiştirsin?» diye sordum.

«İşte böyle,» diye cevap verdi ihtiyar adam alçak bir sesle. «Zaten kendinizi ne denli gizlerseniz gizleyin, Tanrı her şeyi bilir.»

Mutfakta kayboldu. Pencerenin yanına oturdum ve çok geçmeden düşünceye daldım. Sonra ansızın birinin haykırdığını işittim:

«Demek böyle biriymiş!»

Beyazlar giymiş bir kız mutfak kapısının pervazına dayanmıştı. Kumral saçları kısa kesilmişti ve tombul yüzü solgundu. Koyu mavi gözlerinde bir gülümseme parıldıyordu. Bir melek, ucuz dinsel resimlerdeki bir melek gibiydi.

«Neden korktun? Çok mu korkunç görünüyorum?» diye sordu. Sesi ince ve titrekti. Yavaş yavaş, sakınganlıkla, sanki ayağının altındaki döşeme, boşluğun üstüne gerilmiş ince bir ipmiş gibi, duvara tutuna tutuna bana yaklaştı. Yürümedeki bu beceriksizliği onun başka bir dünyadan gelmiş gibi duran görünüşünü daha da artırıyordu. Ayaklarına iğneler batırılıyormuş, duvar onun tombul, çocuksu ellerini acıtıyormuş gibi tepeden tırnağa titriyordu. Parmakları garip bir biçimde hareketsizdi.

Onun karşısında, tuhaf bir sıkkınlık, şiddetli bir acıma duygusuna kapılmış, taş gibi duruyordum. Bu loş odada her şey ne kadar da olağanüstüydü!

Altından kaçacağından korkuyormuşcasına büyük bir sakınganlıkla bir sandalyeye oturdu kız. Hiç kimsenin yapamayacağı bir yalınlıkla, üç ay kollarını ve bacaklarını kullanmadığını, yataktan çıkmak şöyle dursun, ancak son dört beş gündür hareket etmeye başladığını anlattı.

«Bir tür sinir hastalığıymış,» dedi gülümseyerek.

Durumunu daha başka bir biçimde açıklamış

olmasını istediğimi anımsıyorum. Bir tür sinir hastalığı... Her şeyin korkakça duvarlara doğru çekildiği köşedeki kandilin fazla parlak yandığı, büyük yemek masasının üstündeki beyaz örtüye düşen bakır zincirlerin gölgelerinin görünürde hiç bir neden olmadığı halde sallandığı böylesine garip bir odada ve böyle bir kız için fazla cansız, hiç de şairane olmayan bir şeydi bu.

«Senin hakkında çok şey işittim, nasıl biri olduğunu görmek istedim,» diye devam etti ince, çocuksu ses.

Bu kızın bana diktiği bakışlarının altında nedense huzursuz hissettim kendimi. Dayanılmaz bir huzursuzluktu bu neredeyse. Gözlerinin koyu mavisinin ardında, içimi en kuytu köşesine varıncaya kadar okuyan bir şey vardı sanki. Onun gibi bir kızla konuşmamıştım hiç. Nasıl konuşacağımı da bilmiyordum. Hiç bir şey söylemeden duvardaki resimlere bakarak sessizce durdum: Herzen, Darwin, Garibaldi.

Benim yaşımda, açık sarı saçlı, küstah bakışlı bir genç dükkandan içeri girdi ve yanımızdan geçip mutfağa giderken, bir erkek çocuğunun kalınlaşmağa yüz tutmuş sesiyle:

«Burada ne yapıyorsun Maria?» diye bağırdı.

«Bu benim en küçük kardeşim,» dedi kız bana. «Biliyor musun, okula gidiyorum ben. Ebe olacağım. Ama hastalandım. Neden hiç bir şey söylemiyorsun? Çok mu utangaçsın?»

Çolak kolu ceketinin yenine sokulmuş bir halde Andrey Derenkov içeri girdi. Kızkardeşinin ipeğimsi saçlarını yavaş yavaş okşayarak ne tür bir iş aradığım konusunda bana sorular yöneltmeye başladı.

Derken, kızıl bukleli, yeşil gözlü bir kız girdi içeri; ters ters bana baktı. Beyazlara bürünmüş kızı kolundan tuttu ve söylenerek onu dışarı sürükledi.

«Bu kadar yeter Maria.»

Bu ad hiç de yakışmamıştı ona. Fazla kabaydı.

Garip bir coşkunluğa kapılarak ben de dışarı çıktım. İki gün sonra bir akşam buradaki insanların nasıl bir yaşam sürdürdüklerini, ne yapıp ne ettiklerini öğrenme hevesi beni bir kez daha bu odaya getirdi. Her şey çok garipti.

Beyaz saçlı, sanki saydammış gibi soluk, tatlı, sevimli ihtiyar Stepan İvanoviç odanın köşesinde oturmuş belli belirsiz gülümsüyor, kalın dudaklarını oynatarak, sanki:

«Beni bırakın!» diyordu.

Sürekli bir korku ve yaklaşmakta olan bir felaketin telaşı vardı onda. Bunu açıkça görebiliyordum.

Göğsü un ve yağdan sertleşmiş gri bir ceket içinde tek kollu Andrey, zararsız bir yaramazlığından dolayı henüz bağışlanmış bir çocuğun özür dilercesine gülümseyişi ile odanın içinde utangaç bir eda ile yan yan yürüyordu. Dükkanda ona kaba, tembel bir genç olan Aleksi yardım ediyordu. Üçüncü kardeş İvan öğrenciydi, okuldaki yurtta kalıyor ve eve ancak tatillerde gelebiliyordu. İvan temiz giyimli, saçları her zaman taralı, yaşlanmakta olan devlet memurlarını andıran bir gençti. Hasta kızkardeş Maria çatı katında bir yerde kalıyor, arada bir aşağıya iniyordu. İndiğinde de görünmeyen bağlarla elim ayağım bağlanmış gibi kendimi hep huzursuz hissediyordum.

Derenkov'ların evini uzun boylu, ince, tahta bir bebeğin yüzüne ve bir rahibenin sert bakışlarına sahip, tefeciyle aynı evde oturan bir kadın çekip çeviriyordu. Ona da kızıl saçlı, sivri burunlu kızı Nastya yardım etmekteydi. Nastya ne zaman yeşil gözlerini bir erkeğe çevirse burun delikleri açılıp kapanmaya başlardı.

Bununla birlikte, Derenkov'ların evinin gerçek sahipleri öğrencilerdi. Üniversiteden, İlahiyat Akademisinden, veteriner enstitüsünden gelen öğrenciler: fikirleri, Rus halkına olan bağlılıkları ve

Rusya'nın geleceği için duydukları sürekli kaygıyla dolu, şamatacı genç adamlardan oluşan bir grup. Günlük gazetelerdeki makalelerle, yeni okunulan kitaplardan çıkarılan sonuçlarla, kentte ve üniversitedeki olaylarla heyecanlanmış olarak, ateşli tartışmalara girmek ya da odanın bir köşesinde sessizce fısıldaşmak için Kazan'ın dört bir yanından akşamları Derenkov'un dükkanına koşarlardı. Kollarının altında kocaman kitaplarla gelirler; heyecanlı parmaklarıyla sayfaları çevirerek birbirlerine bağırır, her biri kendisine en doğru görünen fikri onaylardı.

Kuşkusuz, ben bu tartışmaların çok azını anlıyordum. Yoksulların sulu çorbalarındaki yağ parçacıklarının eriyip gitmesi gibi, tartışılan gerçekler de sözcüklerin karmaşıklığı içinde kafamda eriyip giderdi. Öğrencilerden kimileri bana, Volga boyunda yaşayan dini mezheplerin kırçıl sakallı yobazlarını anımsatırdı. Ama burada, yaşamı değiştirmek ve geliştirmek amacında olan insanların bulunduğunu sezinledim. Tüm içtenliklerinin, sözcüklerin hızla akıp giden selinde yitip gitmesine karşın, yine de bu selin içinde boğulmuyordu. Çözümlemek istedikleri sorunların ne olduğunu anlıyordum; bu sorunların başırılı çözümü, benim de kişisel ilgimi çekiyordu. Öğrencilerin konuşmaları çoğu kez benim belirsiz düşüncelerimi dile getiriyor gibi geliyordu bana. Ve bu insanlara, kendisine özgürlüğünü vaad edenlere bir kölenin taptığı gibi tapıyordum.

Onlarsa bana, işlendiğinde pek de rastgele bir şey olmayacak bir tahta parçasına bakan marangozun gözüyle bakıyorlardı.

«Doğal bir yetenek,» diyordu bir öğrenci beni bir başkasına göstererek, sokak çocuklarının arkadaşlarına, yolda buldukları bakır bir parayı gösterirken duyduğu gururla. «Doğal bir yetenek,» «bir halk çocuğu» diye çağrılmaktan hoşlanmıyordum. Sanki yaşamın üvey evlâdıymışım gibi bir duyguya

kapılıyordum. Kimi zaman da bu yeni güçlerin, zihinsel gelişimimi soktukları keyfi yolun sıkıntısıyla eziliyordum. Böylece bir gün, bir kitapçının vitrininde *Vecizeler ve Kuralları* adlı bir kitap gördüm. Bu sözcüklerin anlamını bilmediğim halde birden bu kitabı okumak için çılgınca bir istek duydum ve İlahiyat Akademisi'nden bir öğrenciye bu kitabı bana bulmasını rica ettim.

«Eee, sonra?» diye iğneliyici bir karşılık verdi geleceğin başpiskoposu. Tıpkı zengiler gibi kıvırcık saçlı, kalın dudaklı, parlak beyaz dişli bir delikanlıydı. «Bunlar saçmasapan şeyler kardeş. Sen, sana verileni oku ve burnunu her yere sokma.»

Öğretmenimin kaba davranışına çok içerlemiştim. Paranın bir bölümünü iskelelerde kazanıp, gerisini de Andrey Derenkov'dan ödünç alıp kitabı satın aldım. Hâlâ saklıyorum onu; satın aldığım ilk ciddi kitaptır o.

Sonuç olarak bana oldukça sert davranıyorlardı. *Toplumsal Bilimlerin Alfabesi*'ni okuyunca yazarın uygarlığın gelişmesinde çobanlık yapan kabilelerin rolünü abarttığını ve müteşebbis gezginciler ile avcıları ise bile bile geçiştirdiğini düşündüm. Bu duygularımı öğütçülerimden birine, bir filoloji öğrencisine açtığımda, kadınsı yüz çizgilerini sert bir karşı çıkış ifadesinde tutmak için oldukça zorluk çekerek bir saat «eleştiri hakkı» üstüne söylev verdi.

«Eleştirmeye hakkı olması için bir insanın belli bir gerçeğe inanması gereklidir. Sen hangi gerçeğe inanıyorsun?» diye sordu.

Bu öğrenci her zaman okurdu, sokakta bile. Onu sık sık, yüzü bir kitaba gömülmüş, yol boyunca tökezleye tökezleye kaldırımda yürürken görürdüm. Bir çatıkatındaki odasında tifüs hastalığından ateşler içinde çırpınırken, kendinden geçmişcesine bağırmıştı:

«Ahlak, özgürlük ve zorunluğunun unsurları ile uyumlu bir biçimde birleşmeli! Uyumlu bir biçimde! U...u...yum...»

İnatla dengeli gerçeği aramaktan yıpranmış, sürekli olarak kötü beslenmekten bir deri bir kemik kalmış bu iyiyürekli adamın hoşlandığı tek şey, kitaplardı; ne zaman iki güçlü aklın çelişkilerini uzlaştırdığına inansa, yumuşak, kara gözleri çocuksu bir mutlulukla parıldardı. Kazan'da tanışmamızdan on yıl kadar sonra ona yine, Kem'de beş yıllık bir sürgün döneminden sonra Üniversiteye devam ettiği Harkov'da rastladım. Veremden neredeyse can çekişirken, bir yandan kan kusuyor, bir yandan da Nietzche ile Marx'ı uzlaştırmaya çabalıyordu. Ellerimi ıslak avuçlarının arasına alarak inledi:

«Sentezi olmayan bir yaşam... Olanaksız bu!»

Üniversiteye giderken bir tramvayda öldü.

Gerçeği bulmayı amaçlayan bu tür çilekeşlere hiç de az rastlamadım. Onların anıları benim için kutsaldır.

Bu tür yirmi kadar insan Derenkov'larda toplanırdı. Aralarında bir Japon bile vardı: İlahiyat Akademisi'nde öğrenci olan Panteleinon Sato. Arasıra, bu toplantılara katılan iri yarı, geniş göğüslü, kafası Tatarlarınki gibi tıraşlı, kaba sakallı bir adam ilgimi çekti. Her zaman boğazına dek iliklediği uzun gri paltosunun içine dikilmiş gibi görünüyordu. Çoğunlukla bir köşede tek başına oturur, kısa saplı piposunu tüttürür ve gri gözlerini sessiz bir düşünceyle odadaki insanlara dikerdi. Keskin, dikkatli başkışları sık sık benim yüzümde takılıp kalıyordu. Bu adamın derin düşüncelerinde enine boyuna tartıldığımı sezinliyor ve nedenini bilmediğim halde bu adamdan korkuyordum. Sessizliği beni şaşırtıyordu. Ondan başka herkes, yüksek sesle, çok ve kesin konuşuyordu; ve tabii, konuşma ne denli şiddetli olursa, o denli hoşuma gidiyordu. Şiddetli sözcüklerin arasında, kötü ve sahte düşüncelerin gizlendiğini kestirmem benim için oldukça uzun bir zaman aldı. Bu sakallı dev'in sessizliğinin ardında neler gizliydi?

Ona «Hohol» (*) diyorlardı. Sanırım Andrey'dan başka kimse onun gerçek adını bilmiyordu. Çok geçmeden bu adamın, on yıl sürgün olarak kaldığı

(*) Hohol: Ukraynalılara verilen bir ad.

Yakut bölgesinden yeni döndüğünü öğrendim. Bu ona duyduğum ilgiyi daha da artırdı; ama yine de onunla tanışma yürekliliğini vermedi bana. Hiç de utangaç ve sıkılgan biri değildim oysa. Tam tersine, her şeyi öğrenmeye ve elverdiğince çabuk öğrenmeye tutkun, hevesli, huzursuz bir ilgiyle doluydum. Bu, tüm ömrüm boyunca, bir süre için tek bir şey üstünde ciddi bir çalışma yapmamı engelleyen bir yönümdü.

Halktan söz etiklerinde, kendi yargılarından kuşkulanıp, bu konu üstünde onlar gibi düşünemeyeceğimi hissederek, şaşkınlık içinde dinlerdim. Onlara göre halk, erdemi, iyiliği ve ruhsal güzelliği; yücelikte, adalette ve soylulukta kökenlenen tanrısal her şeyi bir araya getiren bir varlığın simgesiydi. Ben halkı böyle göremiyordum. Çevremde bir yığın marangoz, hamal ve tuğlacı vardı; Yakov'u, Osip'i, Grigori'yi tanıyordum. Ama burada halktan bir bütün olarak söz ediliyordu. Konuşmacılar kendilerini bu halkın aşağısında bir yere koyuyor, onun iradesine bağımlı olduklarını kabul ediyorlardı. Oysa bana göre, tüm güzellik, tüm bilgi gücü, sıcak ve yararlı bir yaşam isteğiyle ve yaşamı, insanlık aşkının yeni silahlarına uygun bir halde özgürleştirmek amacıyla yanıp tutuşan bu konuşmacılarda toplanmıştı.

Bu sevgi, şimdiye dek aralarında yaşadığım küçük varlıklarla asla görmediğim bir şeydi. Buradaysa her sözcükte, her bakışta bu sevgi vardı.

Halka tapan bu insanların konuşmaları yüreğime insanı dipdiri yapan yağmur damlacıkları gibi düşünüyordu; köydeki iç sıkıcı yaşayıştan, çilekeş köylülerden söz eden kitapların bana çok yardımı dokundu. Ancak, insanlığa karşı duyulan güçlü, içten bir sevgide yaşamın gerçek önemini arama ve anlama gücünü elde edebileceğimi seziyordum. Kendi hakkımdan düşünmeyi bırakıp başkalarına daha titiz bir ilgi göstermeye başladım.

Andrey Derenkov, Dükkandan sağladığı küçük gelirin tümünü «Her şeyden önce halkın mutluluğu»na inanan bu insanlara yardım etmek için harcadığını çıtlattı. Onların arasındayken o da bir piskoposun hizmetindeki inançlı bir çömez gibi davranırdı. Kitap okuyucularının hazırcevap bilgileri karşısında hayranlığını gizlemek için hiç bir çaba göstermezdi. Çolak kolu yeninde, yüzü mutlu bir gülümseme ile aydınlanmış, ince sakalını sıvazlayarak bana sorardı:

«Ne kadar da güzel değil mi?»

Kaz gaklamasını andıran garip bir sesle Veteriner Lavrov Narodnik'lere karşı şiddetli bir tartışmaya giriştiğinde Derenkov gözlerini eğerek dehşetle fısıldardı:

«Amma da huzur kaçırıcı biri!»

Derenkov'un Narodnik'lere karşı tavrı benimkine benziyordu: ama öğrencilerin ona davranışları kaba ve düşüncesizce geliyordu bana. Aristokratların bir hizmetçiye, lokantadaki bir garsona gösterdikleri tavırdı bu. Çoğu kez, konuklar gittikten sonra gece orada kalmamı önerirdi. Ortalığı düzeltir, sonra yere keçe yatakları serer ve köşedeki kandilin soluk ışığının zar zor aydınlattığı karanlık odada yatıp, gece geç saatlere dek fısıldaşırdık. Gerçek inancın insana huzur veren mutluluğuyla şöyle derdi bana:

«Zamanla böyle yüzlerce, binlerce iyiyürekli insanımız olacak. Tüm Rusya'da önemli yerlere bunlar geçecek ve tüm yaşamımızı çabucak değiştirecekler.»

Benden on yaş kadar büyük olan Andrey'in kızıl saçlı Nastya'ya tutkun olduğunu görebiliyordum. Onun rahatsız edici gözlerine bakmamaya çalışır ve başkalarının yanında bir evsahibinin, hizmetçisine göstereceği gibi kuru ve buyurucu bir tavır takınırdı. Ama arkasından özlemle bakardı, ve onunla yalnız kaldığında sinirli sinirli sakalını çekiştirerek, çekingen ve özür dilercesine bir gülümseme ile konuşurdu.

Küçük kızkardeşi de gözlerini dört açar, çocuksu

suratı lafları kapma çabasıyla gülünç bir hal alarak, köşede oturup söz düellolarını izlerdi. Alışılagelenden daha sert sözler söylendiğinde, başından aşağıya buz gibi sular dökülüyormuşcasına soluğunu tutardı. Onun oturduğu köşenin yanında hiç durmadan bir aşağı bir yukarı gezinmekten hoşlanan sarışın bir tıp öğrencisi vardı. Kızla konuşurken sesini alçaltır, esrarlı esrarlı fısıldar ve etkili bir biçimde kaşlarını çatardı. Bütün bunların hepsi çok ilginçti.

Ama sonbahar geçiyor ve sürekli işsiz olarak yaşamak gitgide çekilmez bir hal alıyordu. Yeni edindiğim meraklarla kendimden geçtiğimden daha az para kazanıyor, yiyecek bir şeyler için başkalarının eline bakıyordum; başkalarının ekmeği ise yutulması zor bir lokma oluyordu her zaman. Kışı geçirecek bir «yer» arama zamanı gelmişti. Vasili Semyanov'un çörek fırınında kendime bir yer buldum.

Yaşamımın bu dönemini *Ekmek İşçileri, Konovalov ve Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız* adlı hikayelerimde anlattım. Korkunç bir dönemdi! Ama eğiticiydi de.

Fiziksel olarak korkunçtu; ruhsal açıdan ise daha da korkunç.

Bodrumdaki fırına indiğimde arkadaşlıkları ve yardımları benim için şimdiye dek gerekli olan insanlarla aramda bir «unutma duvarı» örüldü. Hiç biri fırına gelip beni aramadı. Günde on dört saat çalışmak, hafta arası Derenkov'lara gitmemi engelliyordu. Tatil günlerinde ise ya uyuyor ya da zamanımı fırındaki arkadaşlarla geçiriyordum. Bunlardan kimisi çok geçmeden bana eğlenceli bir budala gözüyle bakmaya başladı. Ötekiler ise çocukların, kendilerine eğlenceli masallar anlatan birine karşı duydukları saf bir sevgiyle bağlandılar bana. Bu insanlara anlatacak ne bulduğumu Tanrı bilir; ama tabii, onlar da başka türlü yaşam —daha dertsiz bir yaşam, bir anlamı ve amacı olan bir

yaşam— olabileceği umudunu uyandırmak için elimden geleni yaptım. Kimi zaman başardım da bunu. Şişkin yüzlerinde hüzünlü bir anlatım, gözlerinde öfkeli ve küstahça bir pırıltı gördüğümde seviniyor ve «halkın arasında çalıştığım» ve onları «aydınlattığım» düşüncesiyle koltuklarım kabarıyordu.

Bununla birlikte çoğu kez —doğal olarak— kendimi yetersiz buluyor, çevremizin karşımıza çıkardığı en temel sorunlara bile bir çözüm bulamayınca bilgisizliğimi anlıyordum. O zaman insanların kör solucanlar gibi kıvrandıkları, yalnızca gerçeği unutmaya çalıştıkları ve aradıkları bu unutkanlığı içki de ya da orospuların soğuk öpüşlerinde buldukları çamurlu bir çukura atılmışcasına bir duyguya kapılıyordum.

Her ay, ücretler alındığında geneleve gitmek hiç bozulmayan bir yasaydı. O mutlu günden tam bir hafta önce bu zevkin yüksek sesle düşünü kurmaya başlarlardı. Sonra da birbirlerine tattıkları zevki anlatırlardı uzun uzun. Bu konuşmalara cinsel güçleriyle adice öğünür, kadınlarla kabaca alay eder, onlardan söz ederken tiksinmişcesine tükürürlerdi.

Ve ne gariptir ki, ben, bütün bunların ardında bir hüzün ve utanç sezinlerdim. İnsanın bir ruble karşılığında bir kadını bütün bir gece için satın alabileceği «avuntu evleri»nde arkadaşlarımın beceriksiz, özür dilercesine bir tavır takındıklarını görüyordum ve bu bana çok doğal geliyordu. Kimileri ise özellikle takındıkları kabadayıca bir tavırla aşırı derecede ilgisiz görünüyorlardı. İki cins arasındaki ilişkiler beni fazlasıyla ilgilendirdiğinden bütün bunları büyük bir dikkatle izliyordum. Bir kadının sıcaklığını hissetmemiştim henüz. Bu beni hiç de hoş olmayan bir durumda bırakıyor, hem kadınlar hem de arkadaşlarım benimle alay ediyorlardı. Kısa bir süre sonra arkadaşlarım beni «avuntu evi»ne çağırmaktan vazgeçtiler. Açıkça şöyle dediler:

«Sen bizimle gelmesen daha iyi olacak kardeş.»

«Neden?»

«İşte. Sen yanımızda olunca rahatsız oluyoruz.»

Bu sözlerde benim için önemli birşeyler olduğunu sezip bir anlam çıkarmaya çalıştım. Ama dişe dokunur bir neden bulamadım.

«Ne adam be! Sana doğru dürüst söylüyoruz! Gelme! Sen yanımızda olunca işin tadı tuzu kalmıyor.»

Yalnızca Artem çarpık bir gülümseme ile:

«İnsan sanki bir rahip ya da babası yanındaymış gibi hissediyor kendini,» dedi.

Kızlar, başlangıçta, benim bu durumumla alay ettiler. Sonra alınmışcasına sordular:

«Bizi beğenmiyor musun?»

Kırk yaşlarında, şişman, çekici, Polonyalı bir «kız» olan evin «sahibesi» beni iyi yetiştirilmiş bir köpeğin zeki bakışlarıyla süzerek:

«Hadi onu rahatsız etmeyelim kızlar,» dedi. «Belli ki bir sevgilisi var. Öyle değil mi? Böylesine sevimli, güçlü bir çocuk... Onu böyle davranmaya zorlayan kuşkusuz ki sevgilisi. Başka ne olabilir?»

Zaman zaman alkol komasına giren bu ayyaş kadın, sarhoşken ağza alınmayacak sözler söylüyordu. Bununla birlikte ayıkken başkalarına karşı sakin tavrı ve yaptığı her şeyde mantık araması beni şaşırtıyordu.

«Kuşkusuz ki anlaşılması en zor insanlar Akademi öğrencileridir. Evet öyle,» dedi arkadaşlarıma. «Kızlara neler yaparlar! Yeri iyice sabunlatıp çırılçıplak bir kızı çömeltir, ayaklarının altına porselen tabaklar koyup nasıl kaydığını seyretmek için arkadan iterler. Sonra bir başka kızı. Sonra bir başkasını. Evet. Neden yaparlar?»

«Yalan söylüyorsun,» dedim.

«Hiç bile değil, doğru işte,» dedi Teresa sakin ve gücenmiş bir tavırla.

«Bütün bunları uydurdun.»

«Bir kız böyle şeyleri nasıl uydurur? Yoksa beni deli mi sanıyorsun?» diye sordu çılgın gözlerle bana bakarak.

Çevremizdekiler tartışmamızı büyük bir dikkatle dinliyorlardı. Teresa konuklarının zevklerini, sadece bunu neden yaptıklarını merak eden bir insanın duygusuz tonuyla anlatmaya devam etti.

Dinleyenler iğrenerek tükürüyor, öğrencilere çirkin küfürler yağdırıyorlardı. Ama ben... Teresa'nın, bütün kalbimle sevmeyi öğrendiğim insanlara karşı büyük bir düşmanlık beslediğini bir tek ben görüyordum; öğrencilerin halkı sevdiklerini ve halka yardım etmek istediklerini anlattım.

«Onlar Voskresenski caddesindeki üniversite öğrencileri. Ama benim söylediklerim Arskiy meydanındaki papaz okulu öğrencileri. Bunların, bu papaz okulu öğrencilerinin hepsi yetim, hepsi. Bir yetim de kuşkusuz ki, büyüyüp bir hırsız ya da huzuru bozacak biri olacak. Kötü bir insan olacak yani. Çünkü bir yetimi eğitecek, onu bağlayacak hiç bir şey yoktur.»

«Evsahibesi»nin sakin sakin anlattığı masallar, kızların, öğrenciler, memurlar ve genel olarak «temiz insanlardan» öfkeyle yakınmaları, arkadaşlarımda, düşmanlık ve tiksinti yanısıra, sevinç gibi bir duygu daha yaratmıştı. Şöyle dile getiriyorlardı bu duyguyu:

«Demek okumuş insanlar bizden daha beterler!»

Bu tür konuşmaları dinlemek benim için çok acıydı. Bu küçük karanlık odaları, iğrenç, tüten bir alevde yanmak, düşmanlık ve kinle dolduktan sonra yeniden kente dönmek için kentin bütün pisliğinin aktığını görmeye başlamıştım. Hayvansal içgüdüleri ve yaşama bezginlikleri ile insanların sürüklendikleri bu küçük, loş odalarda saçma sözlerin, bir sevgilinin çektiklerini anlatan dokunaklı öykülere nasıl dönüştüğüne tanık oldum. «Okumuş insanlar»ın yaşayışları konusunda uydurulan saçma hikayeleri,

anlaşılamayana karşı duyulan öfke ve kin'in nasıl öğrenildiğini duydum. Ve bu «avuntu evleri»nin, arkadaşlarımın en zehirli bilgileri edindikleri bir tür üniversite olduğunu gördüm.

Leş gibi bir döşemenin üstünde tembel tembel, ayaklarını sürüye sürüye yürüyen «zevk kızları»nı, bir akerdeonun cızırtıları ya da kırık dökük bir piyanonun sinir bozucu gıcırtıları ve tıkırtıları altında şarkık etlerinin sallanışını seyrettim. Ve bütün bunları seyrederken kafamda belirsiz ama rahatsız edici yeni düşünceler doğdu. Çevremdeki her şeyden, ruhumu belli belirsiz bir kaçıp gitme isteğiyle zehirleyen bir can sıkıntısı yükseliyordu.

Fırında, kendilerini halkın özgürlük ve mutluluk yollarını aramaya adamış insanlardan söz edince şöyle karşılık veriyorlardı:

«Evet ama kızlar onlar için değişik şeyler düşünüyorlar!»

Acımasızca, öfkeli bir alayla benimle eğleniyorlardı. Ama ben dikbaşlı bir köpek yavrusuydum. Yaşlı hayvanlardan daha akıllı ve daha yüekli olduğuma inanıyordum. Ve ben de öfkelenebilirdim. Yaşam üstüne düşünmenin, onu yaşamaktan daha zor olduğunu farketmeye başlamıştım. Zaman zaman birlikte çalıştığım bu aşırı sabırlı insanlardan nefret ettiğim dönemler oluyordu. Her şeyden çok onların sonsuz sabırları, ayyaş patronumuzun nerdeyse çılgınlığa varan aşağılamalarına gösterdikleri umutsuz boyun eğiş beni çileden çıkartıyordu.

Ve işte bu deneme döneminde benim için tamamiyle yepyeni olan bir düşünceyle karşılaştım: benim yaradılışıma baştan aşağı yabancı olmasına karşın yine de beni adamakıllı rahatsız eden bir düşünceydi bu.

Öfkeyle uluyan rüzgarın küçücük parçalara böldüğü gri göğün yeryüzünü buzdan toz yığınlarının içine gömmek için alçalır gibi göründüğü fırtınalı bir

geceydi. Yeryüzünde hiç bir canlı kalmamış, güneş bir daha hiç doğmamak üzere batmış gibiydi sanki. Böylesine bir gecede Derenkov'lardan evime, fırına dönüyordum. Rüzgar yüzümü kamçılıyor, bozbulanık çamurlu bir kargaşalık içinde kapalı gözlerle ilerliyordum. Birden ayağım bir şeye takıldı ve yere kapaklandım. Yerde, kaldırım tam karşısında karların içinde bir adam yatmaktaydı ve ayağım ona takılmıştı. İkimiz birden küfrettik, ben Rusça o Fransızca.

«O, *diable*!»

Meraklanmıştım. Adamı kolundan tutup ayağa kaldırdım. Kısa boylu, tüy gibi hafif, ufak tefek biriydi. Kolumu yakalayarak öfkeyle bağırdı:

«Şapkam, hay allahın belası. Şapkamı geri ver! Donacağım!»

Şapkasını karların arasında bulup silktim ve dağınık saçlı başına geçirdim. Ama o şapkayı çıkardı ve elinde sallayıp, iki dilde küfrederek bağırdı:

«Defol!»

Birden ileri atıldı ve uğuldayan fırtınanın içinde görünmez oldu. Ama bir süre sonra, sönük bir sokak lambasının altında ona yine rastladım. Lambanın direğine sarılmış içtenlikle şöyle söyleniyordu:

«Lena, ölüyorum... Ah, Lena!»

Belli ki sarhoştu. Sokakta bıraksam donması işten bile değildi. Oturduğu yeri sordum.

«Bu ne sokağı?» diye bağırdı ağlarcasına. «Yolumu şaşırdım.»

Kolumu beline dolayıp onu sürükleyerek nerede oturduğunu bir kez daha sordum.

«Bulak'da,» diye mırıldandı titreyerek. «Bulak'da... orada bir hamam var... bir ev...»

Ayağını zorlukla yere basıyor, tökezliyor, benim yürümemi de engelliyordu. Dişlerinin takırtısını işitebiliyordum.

«*Si tu savais,*» (*) diye mırıldandı iterek.

«Anlamıyorum.»

(*) Bir bilsen.

Durdu, elini kaldırdı ve sözcükleri tek tek, gururla yineledi:

«Si tu savais oû te mê...» (*)

Parmaklarına ağzını soktu; tökezledi, neredeyse düşüyordu. Yere diz çöküp onu sırtıma aldım. Onu taşırken çenesini kafama dayamış mırıldanmaya devam ediyordu.

«Si tu savais.... Ama donuyorum. Ah Tanrım!»

Bulak'a vardığımızda göstermesi için oturduğu yeri ona bir kez daha sormak zorunda kaldım. Sonunda bir avlunun gerisinde karların ardında gizli küçük bir binanın önüne geldik. El yordamı ile kapıya kadar gitti, kapıyı usulca tıklattı ve bana dönüp fısıldadı:

«Hişşşt... gürültü etme!»

Kapıyı elinde bir mum, kırmızılara bürünmüş bir kadın açtı. Geçmemiz için sessizce kıyıya çekilerek giysisinin cebinden ya da kıvrımlarının arasından çıkardığı saplı bir gözlükle beni incelemeye başladı.

Ona adamın ellerinin donmuş gibi göründüğünü, giysilerinin çıkartılıp yatağa yatırılması gerektiğini söyledim.

«Evet?» diye sordu. Sesi kalın ve canlıydı.

«Ellerinin soğuk suyla yıkanması gerek.»

Ağzını açmadan, gözlüğüyle odanın bir köşesini gösterdi. Köşede bir sehpa ve sehpanın üstünde bir ırmağı ve ağaçları gösteren bir tablodan başka hiçbir şey yoktu. Şaşkınlıkla kadının yüzüne daha yakından baktım. Garip bir biçimde hareketsizdi. Yanımdan uzaklaşıp bir masa ve üstünde pembe bir abajurun durduğu başka bir köşeye gitti. Oturdu. Masanın üstündeki kartlardan kupa valesini alıp dikkatle incelemeğe koyuldu.

«Votkanız var mı?» diye sordum oldukça yüksek bir sesle. Karşılık vermedi. İskambil kartlarını masanın

(*) Seni nereye götürdüğümü bir bilsen!

üstüne dizmeye çalışıyordu. Adam bir sandalyeye oturmuş, başı göğsünün üstüne düşmüş, kırmızı elleri cansızca iki yana sarkmıştı. Ne olup bittiğini anlıyamıyordum. Düşteymişim gibi bir duyguya kapıldım. Kanepenin arkasındaki duvar baştan başa fotoğraflarla kaplıydı. Bunların arasında ışık, etrafı beyaz kurdeleyle çevrili altın bir tacı donuk donuk parlatıyordu. Üstünde şunlar yazılıydı:

EŞSİZ GİLDA İÇİN

«Dikkat et, allahın belâsıl» diye homurdandı adam ellerini oğuşturmaya başlayınca.

Kadın kartlarını masanın üstüne dizmiş, kendini tümüyle bu işe vermişti. Sivri burnu, bir çift iri ve donuk gözün aydınlattığı yüzüne kuşa benzeyen bir hava veriyordu. Ellerini, genç bir kızınkini andıran ellerini kaldırıp, bir peruka kadar özene bezene taranmış gri saçlarını düzeltti. Alçak ama kolay anlaşılır bir sesle sordu:

«Mişa'yı gördün mü Corc?»

Corc beni bir kıyıya iterek doğruldu ve telaşlı bir sıkıntıyla karşılık verdi:

«Neden, onu Kiev'e gittiğini biliyorsun.»

«Öyle ya, Kiev'e,» diye mırıldandı kadın gözlerini kartlardan ayırmadan. Sesinin ifadeden ve anlamdan tamamen yoksun olduğunu sezdim.

«Yakında döner...»

«Öyle mi?»

«Evet! Çok yakında.»

«Öyle mi?» diye yineledi kadın.

Yarı çıplak olmasına karşın Corc kanepeden fırlayıp onun yanına gitti. Ayaklarının dibinde, diz çökerek Fransızca birşeyler söyledi.

«Ben oldukça sakinim,» diye cevap verdi kadın Rusça.

«Biliyor musun, yolumu yitirdim... Öyle bir tipi,

öyle müthiş bir rüzgar var ki, donacağım sandım,» diye anlattı çabuk çabuk. Bir yandan da kadının dizlerinin üstünde duran elini okşuyordu. Aşağı yukarı kırk yaşlarındaydı. Morarmış yüzünde, siyah bıyıklarının altındaki kalın dudaklarında kıygılı ve ürkek bir anlatım vardı. Yuvarlak kafasını kaplayan sert, kırçıl saçlarını tarazlayıp duruyordu. Sarhoşluktan sıyrılıyor, gittikçe ayılıyordu.

«Yarın Kiev'e gidiyoruz,» dedi kadın. Bu bir soru, ya da bir ültimatom olabilirdi.

«Doğru, yarın! Onun için şimdi dinlenmelisin. Neden yatmıyorsun? Çok geç oldu.»

«Demek Mişka bu gün burda olmayacak?»

«Hayır, Hayır! Öyle bir fırtına var ki... Haydi gel, biraz uyumalısın.»

Masanın üstündeki lambayı aldı ve kitaplığın gizlediği küçük bir kapıdan kadını dışarı çıkardı. Uzun bir süre yalnız kaldım. Kafam bomboştu. Yandaki odadan gelen adamın alçak, boğuk mırıltısını dinledim. Yerde, erimiş kararın oluşturduğu bir su birikintisinde mumun alevi ürkek ürkek yansıyordu. Oda, tıka basa eşyalarla doluydu. Odayı garip, ılık bir koku dolduruyor, insanın uykusunu getiriyordu.

Sonunda Corc bir elinde lamba, sallana sallana geldi. Lambanın abajuru, şişeye, çarpıp tıkırdıyordu.

«Uyudu.»

Lambayı masanın üstüne koydu. Düşünceye dalmış gibiydi. Odanın tam ortasında durup konuşmaya başladı. Ama bana bakmıyordu.

«Bilmem ne demeli? Sanırım sen olmasaydın hapı yutmuştum... Teşekkürler! Peki, kimsin sen?»

Başını yana eğip, yandaki odadan gelen belli belirsiz bir hışırtıyı kaygıyla dinledi.

«Karın mı?» diye sordum çok alçak bir sesle.

«Evet, karım. Her şeyim. Yaşamın bana verdiği her şey o!» dedi adam ağır ağır, gözlerini yerden ayırmadan. Yeniden başını kaşımaya başladı.

«Çay içsek ha, ne dersin?»

Dalgın dalgın kapıya gitti... sonra hizmetçi kızın hastalandığını ve hastaneye gönderildiğini anımsayarak durdu.

Semaveri yakmayı önerdim. Başını sallayarak onayladı ve yarı çıplak olduğunu unutarak yalın ayakla ıslak döşemeye basa basa küçük mutfağı bana gösterdi. Burada bir ocağın üstüne eğilerek:

«Sen olmasaydın donacaktım,» dedi yine. «Sağol.»

Sonra doğrularak korkudan irileşmiş gözlerle bana:

«O zaman onun hali ne olurdu? Aman Tanrım!»

Gözlerini, kapının karanlık deliğine dikerek çabucak fısıldadı:

«Hasta o. Gördün. Bir oğlu vardı, Moskova'da müzisyendi. Kendini öldürdü. Ama o eve geleceğini sanıyor. Aşağı yukarı iki yıl oldu.»

Daha sonra, çayımızı içerken, insanın olağan bir konuşmada kolay kolay işitmeyeceği sözcükler kullanarak tutarsız şeyler anlattı: Kadının bir derebeyi karısı, kedisininse tarih öğretmeni olduğunu; oğullarına ders vermesi için kendisini tuttuklarını ve kadına aşık olduğunu; kadının bir Alman baronu olan kocasını nasıl terkettiğini, operada nasıl şarkı söylediğini; baronun hayatlarını mahvetmek için elinden gelen her şeyi yapmasına karşın birlikte ne denli mutlu olduklarını...

Bana bütün bunları anlatırken, gözlerini kırpıştırarak isli mutfağın gölgeleri içinde, döşemenin yarı çürümüş olduğu ocağın önüne dikkatle bakmaktaydı. Çayı çok sıcakken yudumladığı için ağzı yandı, acıyla yüzünü buruşturdu. Sonra yuvarlak gözlerini telaşla kırpıştırdı.

«Ya sen kimsin?» diye sordu yeniden. «Ah, evet. Bir fırın işçisi. Çok garip bu. Hiç de benzemiyorsun. Neden?»

Sesinde kuşku, bakışında güvensizlik vardı. Önüne yem atılmış ve tuzağa düşürülmüş bir insanın bakışıydı bu.

Kısaca ona kendimden söz ettim.

«Demek böyle,» diye haykırdı. «Demek böyle.»

Ve birden canlanarak sordu:

«Çirkin ördek yavrusu masalını sanırım bilirsin?»

Yüzü çarpılmış, çirkinleşmişti. Konuştukça öfkeleniyor, kısık sesi yükselerek garip, hiç de doğal olmayan bir çığlığa dönüşüyordu.

«Böyle bir masal insanı baştan çıkartıyor. Senin yaşındayken ben de öyle hissetmiştim... yani bir kuğu haline geleceğimi. Ve, şey... Akademiye gitmem gerekirken Üniversiteye gittim. Babam —bir rahipti— beni reddetti. Sonra, Paris'te, insan türünün talihsizliğinin tarihini inceledim: gelişimin tarihini. Kendim de bir şeyler karaladım. Evet. Ve bunların hepsi...»

Tam söze başlamıştı ki susup bir an kulak kabarttı sonra devam etti.

«Gelişim... insanların kendilerini kandırmak için uydurdukları bir şey. Yaşamda hiç bir anlam, mantık diye bir şey yok. Kölelik olmadan gelişme olmaz. Azınlık çoğunluğun üstündeki iktidarını yitirir yitirmez insanlık olduğu yerde duracak. Yaşamımızı kolaylaştırmak, uğraşlarımızı azaltmak istediğimizde bütün yaptığımız yaşamı biraz daha karmaşık yapmak, çalışmalarımızı arttırmaktan başka bir şey olmuyor. Fabrikalar ve makineler... ne kadar da aptalca! Tüm dünya köylüye, tahıl üteticisine gerek duyarken fabrika işçileri artıp duruyor. Yiyecek... insanın emeğiyle doğadan çekip alabileceği tek şeydir. İnsan ne denli az isterse o denli mutlu olur; istekleri arttırkça özgürlüğünü yitirir.»

Söylediği sözcükler belki de tam olarak bunlar değildi; ama ifade ettiği fikirler tam olarak bunlardı. Bu onlarla ilk karşılaşmam oldu. Üstelik böylesine parlak, böylesine açık bir biçimde... Çoşkun bir çığlık atarak gözlerini yandaki odalara açılan kapıya çevirdi adam ve bir an hiçbir şey söylemeden dinledi, sonra neredeyse öfkeyle, fısıldayarak devam etti:

«Bunu kafana sok... kimsenin fazla bir şeye ihtiyacı yoktur. Bir iki lokma ekmek ve bir kadın...»

Kadınlardan sır verircesine bir tavırla, bilmediğim sözcüklerle, okumadığım dizelerle söz ediyordu; ve birden bana tıpatıp hırsız Başkin'e benziyormuş gibi geldi.

«Betaris, Piyametta, Laura, Nino,» diye fısıldadı. Hiç işitmediğim adlardı bunlar. Aşık krallardan, ozanlardan, ritim sağlamak için dirseğine kadar çıplak olan kolunu sallayarak Fransız şiirinden söz etti.

«Dünyayı sevgi ve açlık yönetir,» diye fısıldadı ateşli ateşli. Bunlar bildiğim sözcüklerdi. Devrimci bir kitapçık olan *Açlık Kralı*'nın alt başlığıydı bu sözler. Kafamda onlara özel bir ağırlık ve önem vermeme yol açtı bu.

«İnsanlar unutma ve avunma ararlar... bilgi değil.»

Bu son fikir beni çok şaşırtmıştı.

Mutfaktan çıktığımda sabah olmuştu. Duvardaki küçük saat altıyı birkaç dakika geçmekteydi. Çevremde rüzgar ıslıklar çalıyor, bu hüzünlü adamın öfkesi hala kulaklarımda çınlıyordu. Kurşunî bir sis içinde kar yığınları arasında zar zor yürürken söylediklerinin benim için yutulması oldukça zor birer lokma olduğunu hissettim. Boğazımda bir yere takılmış, beni boğuyordu. Fırına gitmek, insanların arasına karışmak istemiyordum. Omuzlarımda giderek artan kar birikintisiyle gün ağarıp kentliler karın içinde belirinceye dek Tatar bölgesindeki sokaklarda dolaştım.

Bir daha bu tarih öğretmeniyle ne karşılaştım, ne de karşılaşmak istedim. Ama ilerde, yaşamın anlamsızlığından, emeğin verimsizliğinden bu biçimde söz edildiğini —cahil gezginlerin, evsiz barksız serserilerin, «Tolstoy'cuların,» oldukça kültürlü kadınların ve erkeklerin ağzından— işitecektim. Bu tür sözleri, ilahiyat doktoru unvanını almış birinden,

patlayıcı maddeler üstüne çalışan bir kimyagerden, neovitalist bir biyologdan ve daha birçoklarından işittim. Ama daha sonra tanıdığım insanlardan işittiğim bu tür fikirlerin etkisi onunki kadar başdöndürücü olmadı.

Ve bir ya da iki yıl kadar önce — tarih öğretmeniyle yaptığım konuşmadan otuz yıl sonra— bu fikirlerin, hemen hemen aynı sözcüklerle dile getirildiğini çok eski bir işçi dosttan işitince şaşırdım.

Oldukça içten bir konuşmaydı; acı bir gülümsemeyle kendine «büyük bir politik böcek» diyen bu adam sanırım yalnızca Ruslara özgü olan o pervasız içtenlikle bana şöyle dedi:

«Sevgili dostum Aleksey Maksimiç! Bütün bunlarla benim ne ilgim var... bilimle, akademilerle, uçaklarla? Bir yük daha! Hiç bir işime yaramazlar. Benim bütün istediğim sakin bir köşe ve... istediğim zaman öpebileceğim, ondan da dürüstçe —bedence ve ruhça— karşılık bekleyeceğim bir kadın. İşte! Sen.. sen bir aydın gibi düşünüyorsun. Sen artık bizden biri değilsin. Zehirlendin sen. Fikirler senin için insan gibi küçük bir varlıktan daha önemli. Çıfıtlar gibi, insanların Kutsal Cumartesi günü için yaratıldıklarını düşünüyorsun. Öyle değil mi?

«Yahudiler böyle şeyler düşünmezler.»

«Onların ne düşündüğü şeytan bilir. Anlaşılması zor insanlardır onlar,» diye karşılık verdi. Sigarasını ırmağa atıp, düşüşünü izledi sessizce.

Mehtaplı bir sonbahar gecesiydi. Neva kıyısında taş bir sıranın üstünde birlikte oturmaktaydık. Her ikimiz de günün verimsiz ve duygusal baskısıyla, bir şeyi başarmak, iyi ve yararlı bir amaca ulaşmak için inatçı ama başarısız bir arzuyla yorgun düşmüştük.

«Bizim yanımızdasın, ama bizden biri değilsin... Söylemek istediğim bu,» diye devam etti dalgın bir sesle. «Aydınlar... kargaşalıktan hoşlanır onlar. Yüzyıllar boyunca ayaklanmalara katılmışlardır. İsa

gibi. İsa da idealistti ve öteki dünyanın uğrunda ayaklanmıştı. Ve tıpkı onun gibi tüm aydınlar bir ütopya uğruna ayaklanıyorlar. Bir idealist ayaklanır ve hiç bir işe yaramayan düzenbazlar onun yanında yer alırlar, çünkü yaşamda kendileri için bir şey olmadığını görürler. İşçiler... Onlar devrim yapmak için ayaklanırlar. Onlar, üretim araçlarının ve emek ürünlerinin hakça dağıtılmasını isterler. İktidarı kesinlikle ele geçirince devlete katlanabilecekler mi sanıyorsun? Asla!.. Hepsi dağılacak ve her bir yerde kendisine huzurlu bir köşe bulmaya çalışacak, kendisine ait bir köşe...

«Makineler mi diyorsun? Teknik mi? Bu ancak boynumuzdaki düğümü biraz daha sıkabilir. Ancak aramızdaki bağları güçlendirebilir. Hayır. Kendimizi gereksiz çalışmalardan kurtarmalıyız. Sessizlik gereklidir insana. Fabrikalar ve bilim... bu sessizliği onlar bize vermiyor. Bir insan tek başına fazla birşeye gerek duymaz. Yalnızca küçücük bir eve ihtiyacım varken neden üst üste kentler yapayım? İnsanlar toplu halde yaşarken su yolları, elektrik hatları yapmak zorunda kalıyorlar. Ama... bütün bunlar olmadan geçinmeye çalışsalar yaşamak nasıl da kolaylaşacak. Ne istersen söyle, ama bir yığın gereksiz şeye sahibiz. Ve bunların tümü de aydınların başları altından çıkıyor. İşte bu yüzden diyorum ki, aydınlar zararlı bir topluluktur.»

Yeryüzünde kimsenin bizi Ruslar kadar yaşamı böylesine enine boyuna ve hiç duraksamadan anlamsızlaştırmadığını belirttim.

«Bütün insanların içinde ruhsal açıdan en özgür halk,» diye kıkır kıkır güldü arkadaşlarım. «Yalnızca... Kızma, ama sanırım doğru düşünüyorum. Benim gibi milyonlarca insan böyle düşünüyor ama bu düşüncelerini nasıl dile getireceklerini bilmiyorlar.. Yaşam daha yalın olmalı. O zaman insanlara daha güzel gelecektir.»

Bu adam asla bir «Tolstoycu» olmamış ya da anarşist bir eğilim göstermemişti. Onun entellektüel gelişiminin nasıl bir yol izlediğini çok iyi biliyordum.

Onunla yaptığım bu konuşmadan sonra şöyle düşünmekten kendimi alamadım: ya milyonlarca kadın, erkek Rus'un, yalnızca çalışmaktan kurtulacakları umuduyla devrimin acılarına ve eziyetlerine katlandıkları gerçekten doğruysa? Az çalışarak çok eğlenmek: oldukça çekici bir fikirdi bu. Gerçekleşmeyecek her şey, bir ütopya gibi insanın başını döndüren bir düştü bu.

Henrik İbsen'in dizeleri aklıma geldi:

«Tutucu» oldun diyorsun,
Tüm yaşantım boyunca ne idiysem oyum ben.
Ben asla piyon değiştiren biri olmadım,
Bitsin tüm oyun!.. Ve tümüyle seninim ben.
Anımsadığım tek devrim,
Tümüyle düzmece ve hilekar olmayan,
Yücelikte kendinden öncekileri aşan.
Elbetteki bu, büyük Tufan'dı.
Ama o zaman bile aldatılmış Lucifer,
Çünkü bir diktatör oldu Nuh Peygamber.
Öyleyse —Yeniden deneyelim radikal dostlar
Ve bunu yapmak için savaşçılarımız,
konuşmacılarımız olsun.
Evet, dünya çapında bir Tufan oluşturun.
Ve ben —memnuniyetle gemiyi torpillerim.

Derenkov'ların dükkanının getirdiği kazanç oldukça azdı; ve parasal yardıma gerek duyan insanların ve «küçük işlerin» sayısı durmadan artıyordu.

«Bir şeyler düşünmeliyiz,» diyordu Andrey dalgın dalgın sakalıyla oynayarak. Sonra özür dilercesine gülümsüyor ya da derin derin içini çekiyordu.

Bana öyle geliyor ki bu adam, insanlık için kendini

ömür boyu ağır bir çalışmaya mahkûm edilmiş biri olarak görüyordu. Ve bu cezaya boyun eğmesine karşın bu işin çok ağır geldiği dönemler de oluyordu.

Birkaç kez, biçimine getirip, sordum:

«Neden yapıyorsun bunu?»

Ne demek istediğimi anlamadığı açıktı. Çünkü o her zaman «Bu işe ne amaçla yapıyorsun» sorusuna cevap veriyor. Bir kitap gibi, anlamsız sözcüklerle insanların yoksul yaşantısından, onları aydınlatmanın ve eğitmenin gerekliliğinden söz ediyordu.

«Ama... insanlar bu bilgiyi istiyorlar mı? Onların aradığı şey bilgi mi?»

«Elbette! Başka ne olabilir? Sen istiyorsun, değil mi?»

Evet, ben istiyorum. Ama tarih öğretmeninin sözleri geldi aklıma:

«İnsanlar unutma ve avunma ararlar... bilgi değil!»

Böylesine keskin düşüncelerin on yedi yaşındaki gençlerle karşılaşması çok zararlı oluyor. Fikirler bu karşılaşmalardan köreliyor, gençler de onlardan hiç bir şey sağlamıyor.

Aynı şeyi her yerde farkettiğime, farketmiş olduğuma, inanmaya başladım. Ne denli ilgi çekici olursa olsunlar, insanlara o kötü ama kanıksanmış yaşamlarını hiç değilse bir saat unutturdukları için, öyküler eğlendiricidir. Bir masalın içinde ne denli çok «uydurma» varsa o denli hevesle dinlenir. Sevimli «uydurmalarla» dolu olan kitaplar en çok okunan kitaplardır. Kısacası... zararlı bir sis içinde el yordamıyla yolumu arıyordum.

Derenkov bir fırın açmaya karar verdi. Bu işin yüzde otuş beş kar getireceğinin inceden inceye hesaplandığını çok iyi anımsıyorum. Ben ekmekçinin «çırağı» olarak çalışacak ve «fırıncının adamı» olarak, un, yumurta, yağ ya da çörek çalmasın diye ekmekçiye göz kulak olacaktım.

Böylece kocaman ve pis bir bodrumdan daha küçük ve daha temiz başka bir bodruma taşındım. Görevlerimden biri de burasını temiz tutmaktı. Kırk kişinin yaptığı işi burada bir kişiyle yapmak zorundaydım. Şakakları kırlaşmaya başlamış, kısa, sivri sakallı, ince, yanık tenli, kara gözlü, dalgın bakışlı bir adamdı. Bir kuş ağzı kadar küçük, sanki hayalinde birini öpüyormuşçasına büzülmüş, kalın, yumuşak dudaklı, garip bir ağzı vardı. Ve gözlerinin derinliklerinde de alaylı bir ışıltı dolaşıyordu.

Hiç kuşkusuz, hırsızlık yapıyordu. Fırında çalıştığımız ilk günün gecesi, bir kıyıya üç yumurta, iki kilo un ve kocaman bir ekmek ayırdı.

«Ne olacak bunlar?»

«Tanıdığım küçük bir kız için,» diye karşılık verdi dostça bir tavırla. Sonra alnını karıştırarak ekledi: «Şip... şirin bir kız!»

Dünyanın, hırsızlığı suç olarak kabul ettiğini ona inandırmaya çalıştım. Ama sözlerimin pek etkili olmadığı açıktı. Belki ona anlatmak istediğim hakikaten ben de yeterince inanmıyordum. Ne olursa olsun, sözlerim bir kulağından girmiş öbüründen çıkmıştı.

Hamur teknesinin üstüne yatıp, pencereden gökteki yıldızlara bakarak şaşkın şaşkın mırıldandı ekmekçi:

«O... bana söylev çekti. Beni ilk kez gördü ve hemen ders vermeye başladı. Benim yaşım onunkini üç katı. Amma gülünç şey!»

Yıldızları incelemesi bitince sordu:

«Bundan önce nerde çalıştın? Seni bir yerde görmüş gibiyim. Semyonov'larda mı dedin? Hani büyük bir kavga olmuştu? Ya. Öyleyse seni düşümde görmüş olacağım.»

Birkaç gün içinde bu adamın sonsuz bir uyku yeteneğine sahip olduğunu farkettim. Günün herhangi bir saatinde, ne durumda olursa olsun, hatta

ekmekleri fırına sokmak için kullanılan küreğe bile dayanıp uyuyabiliyordu. Uykusunda kaşlarını kaldırıyor ve yüzü tümüyle değişiyor, alaycı bir şaşkınlığa bürünüyordu. En sevdiği konular gizli define masalları ve düşlerdi. Büyük bir inançla şöyle diyordu:

«Yeraltını baştan aşağı görebiliyordum. Bir pasta gibi definelerle dolu. Her yere para dolu çömlekler sandıklar ve kâseler gömülmüş. Zaman zaman bildirdiğim bir yeri görüyorum düşümde. Bir hamam vardı bir zamanlar. Orada, bir köşede, gümüş dolu bir sandığın gömülü olduğunu görüyorum. Sonra uyanıp gece yarısı oraya gidiyorum. O köşeyi kazmak için. Bir buçuk arşın kazdıktan sonra ne buluyorum sanırsın? Kömürler ve bir köpek kafası. İşte! Tam yerini bulduml Ve ansızın... bir cam kırılıyor ve budala bir karı avazı çıktığı kadar bağırıyor: «hırsız var! İmdat! Tabii hemen tabanları yağlıyorum. Yoksa eşek sudan gelinceye kadar döverler adamı. Gülünç şey...»

«Gülünç şey,» lafını sık sık işittim. Ama İvan Kozmiç gülmüyordu. Yalnız alnını kırıştırıyor, burun deliklerini açarak gözlerini gülüyormuş gibi kırpıştırıyordu.

Düşlerinin süslü hiçbir yanı yoktu. Bunlar gerçeğin kendisi kadar sıkıcı ve aptalcaydı. Onları anlatmaktan nasıl hoşlandığını ve aynı zamanda çevresindeki yaşam üstüne kafa yormaktan nasıl olup da kaçınabileceğini anlamıyordum bir türlü.

İstemediği halde evlendirilen zengin bir çay tüccarın kızı, düğün töreninden sonra hemen kendini vurmuştu. Tüm kent ayağa kalktı. İki yüz, üç yüz kadar genç katıldı kızın cenaze törenine. Öğrenciler, mezarı başında konuşma yaptılar. Sonunda polis onları dağıtmak zorunda kaldı. Küçük dükkânımızda herkes bu acıklı olaydan söz ediyordu. Dükkânın arkasındaki oda ateşli öğrencilerle tıklım tıklım doluydu. Öfkeli sesler, keskin konuşmalar bulunduğumuz bodruma kadar geliyordu.

«Kızını dövmeyen dizini dövermiş,» diye belirtti Lutonin. Sonra soluk alıp ekledi:

«Düşümde, bir gölde sazan balığı avladığımı gördüm. Ve birdenbire bir polis 'Dur ne yapıyorsun? diye bağırmasın mı! Ortalıkta kaçacak yer de yok! Onun için hemen suya atladım ve uyandım.»

Ve yine de, gerçeğin onun dikkatinin sınırlarının ötesinde bir yerde akıp gitmesine rağmen, fırınımızın garip bir yönü olduğunu anlamakta gecikmedi. Dükkânda müşterilere bu işe hiç yatkın olmayan kızlar, kitap okuyan kızlar hizmet ediyordu. Birisi dükkân sahibinin kızkardeşiydi, öbürü ise bu kızın uzun boylu, kırmızı yanaklı, yumuşak bakışlı bir arkadaşıydı. Öğrenciler her gün buyara geliyor, dükkânın arkasındaki odada saatlerce oturuyor, hep birlikte fısıldaşıyorlar ya da bağıra çağıra tartışıyorlardı. Patron ortalıklarda hiç görünmüyor ve ben —yani çırak— karınca kararınca yönetici görevini yürütüyordum.

«Sen patronun akrabası mısın?» diye sordu Lutonin. «Yoksa seni kızına koca yapmayı falan mı düşünüyor? Değil mi? Amma da gülünç şey. Ya bu öğrenciler burda niye dolanıp duruyorlar? Genç hanımlar için mi? Hımm... Evet, olabilir. Ama... pek de yüzlerine bakılacak kızlar değil şu senin genç hanımların. Bu öğrencilerse... Bana kalırsa buraya kızlara asılmaktan çok başka şeyler için geliyorlar.»

Hemen hemen her gün sabahleyin, beşte ya da altıda fırının penceresinde bir kız belirirdi: Bir sürü yuvarlaktan oluşan, kısa bacaklı tostoparlak bir kız. Tıpkı bir kavun çuvalı gibi... Pencerenin kenarına oturur, çıplak bacaklarını sallayarak, bir yandan da esneyerek bağırırdı:

«Vanya!»

Başörtüsünün kıyısından fışkıran sarı bukleler, oyuncak balonlar gibi, dar alnından kırmızı yanaklarının üstüne düşüyordu. Uykulu gözlerine

düşen saçlarını küçük elleriyle tembel tembel geri itiyor, parmaklarını, yeni doğmuş bir çocuk gibi, hep ayrık tutuyordu. Sık sık sorardım kendi kendime: insan böyle bir kızla ne konuşabilirdi? Ekmekçiyi uyandırdığımda kıza şöyle sorardı:

«Demek geldin?»

«Geldim.»

«İyi uyudun mu?»

«Niye uyumayayım?»

«Düşünde ne gördün kız?»

«Unuttum gitti.»

Kent hareketsiz. Doğru, ama tümüyle değil: bir çöpçünün süpürgesi bir yeri süpürüyor ve yeni uyanmış güvercinler cıvıldamaya başlamış. Yükselen güneşin yumuşak, ılık ışınları pencelerdeki yansılarını görmek için eğiliyorlar. Günün yeni başladığı bu dalgın, iç sıkıcı anlara bayılıyorum. Açık pencereden kıllı kolunu dışarı çıkartan ekmekçi kızın bacaklarını okşuyor. Kız, ilgisizce, gülümsemeden, bir koyununkini andıran boş bakışlı gözlerini kırpmadan bu okşayışlara boyun eğiyor.

«Peşkov, tatlıları dışarı çıkar. Vakit geldi!»

Tablaları fırından çıkarıyorum. Ekmekçi yarım düzine çöreği kapıp kızın kucağına dolduruyor. Kız, sıcak bir çöreği dikkatle bir elinden öbürüne aktarıyor sonra sarı dişlerini çöreğe geçiyor ve ağzı yanıyor, o zaman sabırsızca homurdanıp inliyor.

Onu arzuyla seyreden ekmekçi:

«Eteklerini indirsene kız,» diyor.

Ve kız gittikten sonra, bana dönüp öğünüyor:

«Yeni doğmuş bir kuzu gibi... Kıvır kıvır bukleler içinde! Gördün mü? Ben kardeşim, bu tür işlerde çok titizimdir. Kadınlara hiç yüz vermem. Yalnız kızlara. Bu benim on üçüncü sevgilim. Nikiforiç'in vaftiz kızı o.»

Bu itirafları sessizce dinlerken kendi kendime soruyorum:

«Ya ben? Ben hep böyle mi yayaşacağım?»

Kilo ile satılan büyük francalalar hazır olur olmaz, on, on iki tanesini tablanın üstüne sıralayıp Derenkov'un eski dükkanına götürüyorum. Bu iş bittikten sonra, iki koca sepeti çörek ve simitlerle doldurup öğrencilerin kahvaltı saatine yetişmek için İlahiyat Akademisine koşturuyorum. Koca yemek salonunun hemen kapısında durup öğrencilere «peşin para» ya da «veresiye» çörek satarken Lev Tolstoy konusundaki tartışmaları yutarcasına dinliyorum. Akademi profesörlerinden Gusev adlı biri Tolstoy ve öğretisinin azılı düşmanıydı. Kimi zaman sepette, simitlerin altında, öğrencilerden birine ya da birkaçına gizlice verilmek üzere birkaç kitap oluyordu. Kimi zaman da öğrenciler kitaplarını ya da notlarını benim sepetin içine atarlardı.

Haftada bir kez simitlerimi daha da öteye taşırdım; ruh hekimi Behterev'in öğrencilerine, hastalar üzerinde uygulamalı olarak ders verdiği «Akıl Hastanesine». Bir gün öğrencilerine bir megalomanyak gösterdi. İnce, uzun boylu bu adam beyaz hastane giysisi içinde, başında çorabı andırır bir takkeyle konferans salonunun kapısında belirdiğinde gülümsemekten kendimi alamadım. Ama önümden geçerken bir an durdu ve yüzüme baktı; ben geriye çekildim. Kapkara, öfkeli bakışları yüreğimi delmişti sanki. Ve tüm ders boyunca Behterev sakalını sıvazlayıp manyakla saygılı bir konuşmayı sürdürürken gizlice elimle yüzümü oğuşturup durdum. Yüzüme kızgın bir kül dalgası çarpmıştı sanki.

Hasta, anlamsız, kalın bir sesle Behterev'den bir şey istiyordu. Uzun kolunu korkutucu bir tavırla uzattı, giysisinin yenleri sıvandı; ince, uzun parmakları ortaya çıktı. O esmer kol salonun öbür ucundan istediği anda uzanıp boğazımı sıkacakmış gibi, tüm vücudu hiç de doğal olmayan bir biçimde gerilmiş, büyümüş ve uzamış gibi geldi bana. Kemikli yüzünün karanlık

çukurlarına gömülmüş siyah gözlerdeki delici bakışlarla tehlikeli ve buyurucu bir şeyler parıldıyordu. Yirmi kadar öğrenci oturmuş, gülünç takkeli adamı izliyordu. Kimileri gülümsüyordu; ama çoğunluk asık suratlı ve dalgındı. Onların gözleri, adamın yakıcı gözleriyle karşılaştığında aşırı olağan görünüyordu. İnsanın yüreğine büyük bir korku salıyordu bu adam. Ve o büyük, görkemli bir şey vardı... Evet, gerçekten de vardı!

Profesör'ün sesi öğrencilerin yoğun sessizliği içinde açık ve belirliydi. Her sorusu döşemenin altından, ölü, beyaz duvarların ardından geliyormuşcasına boğuk boğuk çıkan o sesin korkutucu haykırışlarına yol açıyordu. Manyağın davranışları, bir piskoposunki kadar ağır ve gururluydu.

O gece, onun için dizeler karalayıp, adamdan, «Hükümdarların hükümdarı, Tanrı'nın arkadaşı ve danışmanı» diye söz ettim. Uzun bir süre bu adam düşüncelerimde çıkmadı ve yaşamımın daha da zorlaşmasına yol açtı.

Sabahtan öğlene dek hiç durmadan çalışıp öğle sonralarımı uyuyarak geçirdiğimden ancak iş arasında bir parça hamuru yoğurup ötekinin kabarmasını beklerken ve ekmekleri de fırına atmışken okumak için fırsat bulabiliyordum. İşin girdisini çıktısını öğrenmeye başlayınca ekmekçi gittikçe kaytarmaya, «nasıl yapılacağını öğrenmem için» bütün işi benim omuzlarına yıkmaya başladı. Dostça bir hayranlıkla:

«Beceriyorsun,» diyordu. «Birkaç yıl içinde usta bir ekmekçi olacaksın. Amma da gülünç şey. Senin gibi bir genç... Kim sana saygı gösterip, söylediklerini yapar?»

Kitaplara olan tutkumu beğenmiyordu.

«Okumayı bırak da biraz uyu,» diye öğüt veriyordu önemle. Ama okuduğum kitaplarda ne olduğunu asla sormazdı.

Kendisi ise tümüyle düşlerinin, gümülü hazineler üstüne kurduğu hayallerin ve kısa bacaklı, yusyuvarlak sevgilisinin içinde kaybolup gitmişti. Kız çocuğu her zaman akşamları da gelir ve o zaman kızı alıp un çuvallarının durduğu koridora götürürdü. Ya da hava soğuksa, alnını kırıştırarak:

«Yarım saat dışarı çıkar mısın?» derdi.

Ve ben dışarı çıkar, bu aşk ile kitaplarda anlatılan aşk arasındaki korkunç ayrımı düşünürdüm.

Patronumun kızkardeşi, dükkanın arkasındaki küçük odada yaşıyordu. Onun için semaveri düzenli olarak ısıtır ama elimden geldiğince onu görmemeye çalışırdım. Beni rahatsız ediyordu. Onunla ilk karşılaşmamda olduğu gibi çocuksu gözleri aynı dayanılmaz bakışlarla üstüme dikiliyordu. Bu gözlerin derinliklerinde gizli bir gülümseme yatıyormuş gibi geliyordu bana: alaycı bir gülümseme.

Büyük fiziksel gücüm hareketlerimi kabalaştırıyordu. Seksen kiloluk un çuvalını taşıdığımı gören ekmekçi acıyarak:

«Üç kişiye bedel gücün var, ama çok beceriksizsin!» derdi. «Gerçi boylu boslusun ama, yine de tıpkı bir öküz gibisin.»

Artık epeyce kitap okumuştum. Şiirden hoşlanıyor, kendim de bir şeyler karalamaya çalışıyordum. Gelgelelim, konuşurken kitaplardaki deyimlerden çok «kendi» sözcüklerimi kullanmaya devam ediyordum. Bunlar ağır, kaba sözcüklerdi, biliyordum; ama düşüncelerimin aşırı karmakarışıklığını ancak bunlar belirtebiliyormuş gibi geliyordu bana. Kimi zaman yadırgadığım, beni kızdıran şeylere —ne olduğunu kesinlikle söylemeyeceğim— karşı çıkmak için, özellikle kabalaşıyordum.

Öğretmenlerimden biri, bir matematik öğrencisi, bu yüzden beni payladı:

«Ne biçim konuşuyorsun! Ağzından çıkanlar sanki sözcük değil, gülle!»

Sonuç olarak, yetişmekte olan bütün gençler gibi, ben de kendimden hiç mi hiç hoşnut değildim, gülünç ve kaba olduğumu düşünüyordum. Yüzüm başka bir dertti: bir Kalmuk gibi çıkık elmacık kemikleri, ve bir türlü dizginleyemediğim sesim.

Oysa patronumun kızkardeşi bir kırlangıç kadar çabuk ve zarif yürürdü. Halinde tavrında bilinçli bir çabayı gerektiren içten olmayan bir şey vardı. Sesi cıvıl cıvıldı, sık sık gülerdi. Ama ne zaman onun güldüğünü işitsem, bana, onu ilk gördüğüm anı unutturmak için güldüğünü düşünürdüm. Oysa ben o durumu unutmak istemiyordum. Olağandışı her şeyin izlenimi bir hazineydi benim için. Olağanüstünün gerçekten var olduğunu bilmeye ihtiyacım vardı.

Bazen sorardı:

«Ne okuyorsun?»

Kısaca karşılık verir, «Benim okumamdan sana ne?» dememek için kendimi zor tutardım.

Bir akşam, sevgilisiyle oynaşırken yarı çapkınca bana şöyle dedi ekmekçi:

«Biraz dışarı çık. Hem neden gidip patronun kızkardeşiyle oynamıyorsun? Böyle bir fırsat kaçırılır mı hiç? Baksana öğrencilere...»

Bir daha bu tür bir laf etmeye kalkarsa dirhemle kafasını kıracağımı söyledim ona. Koridordaki un çuvallarının üstüne yerleşirken, yarı aralık kapıdan sesini işittim:

«Neden kızayım? Bütün gün kitapların içine gömülürse işte böyle terelelli olur çıkar. Herif deliler gibi fink atıyor ortalıkta.»

Koridorda fareler dolaşıyor ve ciyaklıyorlardı. Fırında kız homurdanıyor ve inliyordu. Avluya çıktım. İnce bir yağmur tembel tembel, sessizce yağıyordu. Ama dumanlarla ağırlaşan yoğun havayı temizleyemiyordu. Bir yerde bir orman yanıyordu. Geceyarısını geçeli çok olmuştu. Fırının karşısındaki pencereler açıktı ve yarı aydınlık odalardan bir şarkı yükseliyordu:

Aziz Verlami ihtiyarı
O altın harenin adamı
Sürüsüne bakıp gülüyor
Kıvançla süzüyor onları

Maria Derenkova'nın dizlerimin üstünde yattığını düşlemeye çalıştım. Tıpkı sevgilisinin ekmekçiye yaptığı gibi... Ama bunun olanaksızlığını anladım. Düşüncesi bile korkunçtu.

Gün batımından, ağarana dek tan yeri
Kullanır aziz şarkıyı ve kadehleri
Belki de başka bir biçimde —hımm—
Eğlendirir kendini...

Öbür seslerin arasında boğuk, kalın bir ses son dizelerdeki o çapkın «hımm» sesini uzatıyordu. Ellerimi dizlerimin üstüne koyup pencereden içeri bakak için eğildim. Dantel perdenin arasında mavi abajurlu küçük bir lambanın aydınlattığı, gri duvarlı, dörtköşe bir oda gördüm. Lambanın önünde yüzü pencereye dönük bir kız oturmuş yazı yazıyordu. Başını kaldırdı ve kırmızı kalemin ucuyla siyah perçemini geriye itti. Gözleri kısıktı, yüzü sevimli bir gülümseme ile aydınlanmıştı. Yavaş yavaş mektubunu katladı, zarfın ağzını diliyle ıslatıp yapıştırdı. Sonra, mektubu masanın üstüne fırlatıp, benim küçük parmağımdan bile daha ince olan başparmağını gözdağı verircesine üstüne bastı. Ama kaşlarını çatıp mektubu yeniden eline aldı: zarfı yırtıp attı, mektubu baştan sona dek bir kez daha okudu ve yeni bir zarfın içine koyup, masanın üstüne eğildi ve adresi yazdı. Sonra kuruması için beyaz bir bayrak gibi havada birkaç kez salladı. Ayağa kalktı ve parmaklarının ucunda dönüp ellerini çırparak odanın köşesindeki yatağa doğru dans etti ve gözden

kayboldu. Yeniden göründüğünde bluzunu çıkarmıştı. Omuzları epeyce toplu ve yuvarlaktı. Lambayı masanın üstünden aldı ve köşede görünmez oldu yine. Kendini yalnız sandığında, bir insanın davranışları onu gizlice izleyen birine mantık dışı görünebilir. Avluda bir aşağı bir yukarı yürüyüp küçük odasında yalnız kaldığında bu kızın garip yaşantısını düşündüm.

Ama sarışın öğrenci onu ziyarete geldiğinde, oturup alçak sesle, fısıltıyla konuşurlarken olduğu yerde büzülüyordu. Gözlerini ürkek ürkek delikanlıya diker, elerini ya arkasında ya da masanın altında gizlerdi. Ondan, o sarışın öğrenciden hoşlanmıyordum. Ona hiç kanım kaynamamıştı.

Ekmekçinin sevgilisi, şalına sarınmış, sallanarak dışarı çıktı ve mırıldandı:

«İçeri girebilirsin!»

Hamuru tahtanın üstüne fırlatırken ekmekçi sevgilisini övüp, onun bitip tükenmeyen doyurucu gücünden söz etti. Bense durmuş düşünüyordum:

«Nereye gidiyorum ben?»

Ve çok yakınlarda bir yerde, bir köşenin ardında, talihsizliğin tepeme inmek için uygun bir fırsat kolladığını seziyordum.

Fırın öylesine iyi işliyordu ki Derenkov daha büyük bir yer aramaya başlamıştı. Başka bir işçi tutmayı da düşünüyordu. Bu iyi birşeydi. Oldukça büyük bir yük taşıyordum ve bu beni aptallaştıracak kadar yoruyordu.

«Yeni yerde başçırak olursun,» diye söz verdi ekmekçi bana. «Ücretini ayda on rubleye çıkarmalarını söyleyeceğim onlara.»

Onun neden benim başçırak olmamı istediğini çok iyi biliyordum. Çalışmaktan nefret ediyordu; bense canla başla çalışıyordum. Bitkinlik bana iyi geliyordu. Zihinsel huzursuzluğumu gideriyor, cinsel içgüdülerimi ısrarlı isteklerini engelliyordu. Ama... okumama da fırsatbırakmıyordu.

«Şu kitapları bıraktığın iyi oldu,» dedi ekmekçi. «Farelere göre onlar! Sahi... sen hiç düş görmez misin? Görmez olurmusun hiç! Yalnız ağzın çok sıkı. Amma gülünç şey. Düşleri anlatmanın hiç bir zararı yok ki. Kimseye bir zararı dokunmaz.»

Her zaman alabildiğine dostça davranıyordu, dahası bana gerçekten saygı duyuyor gibiydi. Belki de patronun adamı gibi göründüğüm için korkuyordu. Yine de bu durum tebellik etmesini engellemiyordu.

Büyükannem öldü. Cenazesinden ancak haftalar sonra kuzenlerimin birinden onun öldüğünü bildiren bir mektup aldım. Her türlü noktama işaretlerinden yoksun olan bu küçük mektupta büyükannemin dilenirken kilisenin avlusundan düşerek bacağını kırdığı yazılıydı. Sekiz gün sonra «kangren» olmuştu. Daha sonra hepsi genç ve sağlam insanlar olan üç kuzenim ve içlerinden birinin dünyaya getirdiği çocukların büyükanneyle birlikte yaşadıklarını ve onun getirdiği sadakalarla geçindiklerini öğrendim. Bir doktor çağırmayı bile akıl edememişlerdi.

Kuzenim şöyle yazıyordu:

«Onu bizimkilerin yattığı Peter ve Paul kilisesinin bahçesine gömdük cenazeye gittik dilenciler de ordaydı hepsi onu çok seviyorlardı ve ağladılar. Büyükbaba da ağladı bizi kovdu ve mezarın başında yalnız kaldı onu çalıların arasında seyrettik ağlıyordu yakında o da ölecek.»

Ağlamadım. Ama bugünmüş gibi aklımdadır: sanki buz gibi bir rüzgarda kalmış gibiydim. O gece avludaki odun istifinin üstünde oturdum ve birisine büyükannemden söz etmek, onun ne denli iyi, akıllı olduğunu, hepimize analık ettiğini anlatmak istedim. Uzun bir süre bu arzuyu yüreğimde taşıdım. Ama böyle şeylerden söz edebileceğim kimse yoktu. Sonunda bu istek, yerine getirilmeden silinip gitti.

Bu günler, yıllar sonra, A.P, Çehov'un, oğlunun ölümü üstüne atıyla konuşan bir arabacının gerçekçi öyküsünü okurken aklıma geldi. Ve o acı dolu günlerde konuşacak bir atım ya da bir köpeğim olmayışına çok üzüldüm. Derdimi farelere açmayı akıl edemeyişim, üzüldüğüm bir başka nokta. Oysa fırında bir sürü fare vardı ve onlarla aram çok iyiydi.

Polis Nikiforiç aç bir çaylak gibi çevremde dolanmaya başladı. Tıknaz, iri yapılı, kısa kesilmiş beyaz saçlı, her zaman düzgün ve taralı duran geniş sakallı bir adamdı. Noel için beslenen bir hindiymişim gibi gözlüyordu beni.

«Okumaktan hoşlanıyorsun. Böyle dediklerini duydum,» diye başlardı söze. «Peki öyleyse, ne tür kitaplar okuyorsun bakalım! İncil belki, yoksa, *Ermişlerin Yaşamı*'nı mı?»

Evet. İncil'i ve ermişlerin yaşamını da biliyordum. Nikiforiç bunu büyük bir şaşkınlık ve biraz düşkırıklığı ile karşıladı.

«Hımmm... İyi, sağlıklı okuma yasal bir şey. Ya Kont Tolstoy... Onun yazılarını hiç okudun mu?»

Tolstoy da okumuştum. Ama bunların arasında bir polisi ilgilendirebilecek yapıtlar yoktu anlaşılan.

«Hepsi bu kadar... Eh. Bunlar herkesin yazdıklarından farklı değil. Ama onun başka yapıtları da var. Herkesin sözünü ettiği, papazlara karşı çıktığı yapıtlar. Onlar da okumaya değer.»

«Başka yapıtları» da okumuştum, hektoğrafla basılmış olan kopyalarını. Ama onları epeyce sıkıcı bulmuştum ve bunun bir polisle tartışılacak bir konu olmadığını biliyordum.

Sokakta böyle ayaküstü birkaç konuşmadan sonra ihtiyar adam beni evine davet etti:

«Hadi kulübeme gel de bir çay içelim.»

Tabii, onun neyin ardından koştuğunu anlamıştım. Ama yine de gitmek istiyordum. Akıllı öğütçülerime danıştım ve polisin konukseverliğinin

reddedilmesinin ancak onun fırın için beslediği kuşkuları artırmaya yarayacağına karar verildi.

Ve böylece... Nikiforiç'in kulübesine onu ziyaret etmeye gittim. Alçak tavanlı küçük odanın üçte birini bir Rus sobası kaplamaktaydı. Öbür üçte birinde ise, pileli pamuk perdelerin arkasında parlak kırmızı kumaştan yapılmış birçok yastığın kapladığı iki kişilik geniş bir yatak vardı. Odanın geri kalan bölümüne ise bir büfe, bir masa, iki sandalye ve küçük pencerenin yanına tahta bir sıra konmuştu. Üniformasının önü açık olan Nikiforiç sırayı kaplıyor; sırtı da tüm pencereyi. Ben masanın karşısında, iri kalçalı, kırmızı yanaklı, farip, mavimsi-gri renkli kurnaz ve sinsi bakışlı yirmi yaşlarında bir kadın olan karısının yanında, yüzüm ona dönük oturuyordum. Kadın kırmızı dudaklarını hırsla büzüyor ve sesinde kuru bir tehdit belirtisi seziliyor.

«Öğrendiğime göre,» diyor polis, «vaftiz kızım Sekleteya sizin fırının çevresinde dolaşıyormuş. Adi, aşağılık bir kız o. Zaten bütün kadınlar aşağılıktır.»

«Bütün kadınlar mı?» diye soruyor karısı.

«Her biri!» Nikiforiç, bir atın koşum takımlarını şıkırdatması gibi madalyalarını şıkırdatarak doğruluyor.

«Sokaktaki en adisinden kraliçeye dek hepsi alçak ve adidir. Seba Melikesi sırf Kral Süleyman'ı baştan çıkarmak için çölde iki bin verst gitti. Ya bizim Çariçe Katerina... Ona 'Büyük' derler ama...»

Ve ayrıntılarıyla çariçe ile geçirdiği bir geceden sonra çavuşluktan generalliğe yükselen bir ocakçının öyküsünü anlatıyor. Onu dikkatle dinleyen karısı ara sıra dudaklarını yalıyor ve masanın altında bacağını benimkine sürtüyor. Nikiforiç çok düzgün ve akıcı konuşuyor. Hiç sezdirmeden tamamen yeni bir konuya geçiyor:

«Örneğin şimdi sokağımızda bir öğrenci var. Üniversite birinci sınıfta. Adı Pletnev...»

Karısı arzuyla içini çekerek atılıyor:

«Pek yakışıklı sayılmaz ama... sevimli!»

«Kim sevimli?»

«Bay Pletnev.»

«Bir kere şu 'bay' sözcüğünü bırak. Okulu bitirince 'bay' olacak. Şimdilik öbürleri gibi alt tarafı bir öğrenci o. Binlerce var onun gibi. Hemen sonra 'sevimli' demekle ne demek istiyorsun?»

«Çok neşeli. Ve genç.»

«Bir kere tiyatrodaki palyaçolar da neşelidir.»

«Palyaçolar... Onlar neşeli olmak için para alırlar.»

«Kes sesini dedim sana işitmedin mi?»

«İşittim.»

«Peki öyleyse...»

Ve karısı susuyor. Nikiforiç yeniden bana dönüyor.

«Bu Pletnev... Dediğim gibi ilginç bir delikanlı. Onunla tanışmalısın.»

Nikiforiç beni Pletnev'le birlikte birçok kere görmüş olabileceği için:

«Tanışıyoruz,» diye karşılık veriyorum.

«Demek tanışıyorsunuz ha? Hımm...»

Sesinde düş kırıklığı okunuyor. Birden sıranın üstünde doğruluyor, madalyaları şıkırdıyor. Bense tetikteyim: Pletnev'in hektografla birtakım bildiriler bastığını biliyorum.

Kadın bacağını benimkine değdirirken ihtiyar adama takılmaya devam ediyor; adam dağarcığındaki tüm sözcükleri, bir tavuskuşunun kuyruğunu açması gibi sıralayarak kasılıyor. Ama karısının durmadan benim bacağımı dürtmesi onu doğrudürüst dinlemeni engelliyor ve beni yine sesinin ne zaman alçalıp daha ağır bir ton aldığını farkedemiyorum.

«Görünmez bir iplik... anlıyor musun?» diyor ve sanki birden korkmuş gibi iri iri açılmış, yuvarlak gözlerini yüzüme dikiyor.

«Eğer Majesteleri, Çar'ı bir örümcek kadar kabul edersek...»

«Ha! Ne diyorsun sen?» diye bağırıyor karısı.

«Sen... Dilini tut! Sersem budala! Aşağılamak için değil, lafa açıklık getirmek için böyle söylüyorum, aptal! Kaldır şu semaveri!»

Kaşlarını çatıp gözlerini kısarak etkili bir sesle devam ediyor:

«Görünmez bir iplik... bir ağ da diyebilirsin buna. Taa Majeste İmparatordan, Çar Üçüncü Aleksandr'dan, tüm Rusların ve bilmemkimlerin İmparatorundan, Majestelerinin Bakanlarına, Ekselans Vali'den bütün mevkilere, bana ve hatta ordudaki en küçük ere kadar uzanan bir ağ... Ve bu iplik her yere ulaşıyor: her şeyin çevresinde dönüyor, bükülüyor. Ve onun görünmez gücüyle çarın egemenliği bütün bu yüzyıllar boyunca korunuyor. Ama o sinsi İngiliz Kraliçesi Polonya'lıları, Çıfıtları ve hatta Ruslardan kimilerini satın aldı ve bunlar halktan yana görünüp ellerinden geldiğince bu ağı parçalamaya çalışıyorlar.»

Masanın üstünde bana doğru eğilip sert bir fısıltıyla sordu:

«Anlıyor musun? Peki öyleyse! Seninle neden böyle konuştuğumu sanıyorsun. Ustan seni övüyor. Akıllı çocuk diyor, üstelik de dürüst ve tek başına yaşıyor. İşte bir de sizin fırına girip çıkan o öğrenciler var. Bütün gece Derenkova'nın odasından çıkmıyorlar. Bir tane olsaydı, hadi neyse. Ama çok kalabalıklar. Bu ne anlama gelir? Ha? Ben öğrencilerin aleyhinde birşey söylemiyorum. Bugünün öğrencisi yarının savcı yardımcısı demektir. Öğrenciler... Onların suçu yok. Yalnızca görevlerini üstlenmek için biraz acele ediyorlar. Ve çarın düşmanları onları baştan çıkarıyor. Anlıyor musun? Sana söyleyeceğim bir şey daha var...»

Ama söyleyeceğini bana söylemeden önce kapı ardına dek açıldı. Yaşlı bir adam girdi içeri: kırmızı

burunlu, kıvırcık saçları deri bir kayışla bağlı, ufak tefek bir adam. Bir elinde votka şişesi vardı ve içinin de votkayla dolu olduğu belliydi.

«Dama oynar mıyız?» diye sordu neşeli bir tavırla. Ve hemen şakalaşmaya başladı.

Sıkıldığı açıkça belli olan Nikiforiç, «Kayınpederim,» dedi somurtarak.

Çok geçmeden kalktım. Beni geçiren cilveli kadın kapıdan çıkarken bir çimdik atarak:

«Bulutlara bak!» dedi. «Ateş gibi kıpkırmızı!»

Oysa altın renkli küçük bir bulutun dışında gök açıktı.

Öğretmenlerimi kırmak istemem ama polisin bana devlet mekanizmasının yapısını onlardan daha açık ve grafiksel bir biçimde açıkladığını söylemeliyim. Bir yerde bir örümcek vardı; ve hayatın her yönünü saran bu örümcekten «görünmez bir ağ» uzanıyordu. Kısa bir süre sonra, nereye gidersem gideyim, onu kopmaz, halkalarını ve düğümlerini farketmeye başladım.

O gece geç saatlerde, dükkân kapandıktan sonra, Maria Derenkova beni odasına çağırdı ve polisin benimle ne konuştuğunu sorma görevinin kendisine verildiğini bildirdi.

Ona tam raporu verince «Aman Tanrım,» diye haykırdı ve tıpkı kapana yakalanan bir fare gibi umutsuzca başını sallayarak odada dolaşmaya başladı. «Ama... ekmekçi sana bir şey sormuyor mu? Sevgilisi... Nikiforiç'in akrabası değil mi? Onu başımızdan atmamız gerekecek.»

Kapıda durup sessizce onu seyrettim. «Sevgilisi» sözcüğünü biraz rasgele kullanmıştı. Hoşuma gitmişti bu. Onun ekmekçiden kurtulma fikrini de beğenmemiştim.

«Gözünü dört aç,» dedi. Ve her zamanki gibi ısrarlı bakışlarının altında kendimi rahatsız hissettim. Bu bakışlar bana bir şey soruyordu sanki. Ama ne

olduğunu anlayamadım. Sonra ellerini arkasında kavuşturarak önümde durdu:

«Neden hep böyle asık suratlısın?»

«Kısa bir süre önce büyükannem öldü de...»

Bu onun hoşuna gitmiş gibiydi. Gülümseyerek sordu:

«Onu seviyor muydun?»

«Evet. İstediğin başka bir şey var mı?»

«Hayır.»

Yanından ayrıldım. Aklımda kaldığına göre, o gece yazdığım dizelerden biri öyleydi:

Sen görünmek istediğin gibi değilsin.

Öğrencilerin mümkün olduğu kadar fırına gelmemeleri kararlaştırıldı. Artık onları pek az gördüğümden okuduğum kitaplarda anlayamadığım şeyleri sormak için hemen hiç fırsat bulamıyordum. Sorularımı bir deftere yazmağa başladım. Ama bir gün, çok yorgun olduğum bir zaman notlarımın üstünde uyuyup kalmışım ve ekmekçi onları okumuş. Beni uyandırarak sordu:

«Durmadan karaladığın bu yazılar da ne? 'Garibaldi neden kralı kovmadı?' Bu Garibaldi de kim? Üstelik kimin aklına gelir böyle şeyler... Kralları kovmak?»

Defteri öfkeyle hamur teknesine fırlattı ve arkasını döndü. Ocağın önünde söylenip duruyordu:

«Kralları kovacakmış, şuna bakın! Amma da gülünç şey. Bu numaralardan vazgeç. Dört, beş yıl önce Saratov'da jandarmalar senin gibi kitap kurtlarını dört bir yanda toplamışlardı. Zaten Nikiforiç'in gözü sende. Kralları unut. Onlar kuş değiller ki kışkışlamaya kalkıyorsun.»

İyi niyetle konuşuyordu. Ama ona istediğim gibi kar ılık veremedim. Fırıncıyla «tehlikeli konularda» konuşmam yasaklanmıştı.

Tüm kentte elden ele dolaşan heyecanlı bir kitap vardı. Her yerde herkes onu okuyor, onu tartışıyordu. Veteriner Lavrov'a bana da bir tane bulması için rica ettim, ama umutsuzca cevap verdi:

«Yo, hayır dostum. Sözünü bile etme! Ama dur bakayım, sanırım bu günlerde bildiğim bir yerde okunuyor o kitap. Belki seni oraya götürebilirim.»

Meryem Ana'nın göğe uçtuğu günün geceyarısı karanlıkta, Arski Polye'de benden elli adım kadar önde yürüyen Lavrov'un belirsiz karaltısını izliyordum. Tarlada in cin top oynuyordu. Yine de Lavrov'un bana öğütlediği gibi, birtakım «önlemler» almıştım: sarhoş bir işçi rolünde ıslık çalıyor, şarkı söylüyor, ara sıra tökezliyordum. Parça parça kara bulutlar ağır ağır üstümden geçiyor ve onların arasında altından bir top gibi ay tarlada uzun gölgeler oluşturuyor, küçük su birikintileri gümüş ve çeliktenmiş gibi parıldıyordu. Ardımda kentin öfkeli uğultusu vardı.

Rehberim İlahiyat Akademisinin yanında bir yerde, bir meyveliğin çiti önünde durdu. Ona çabucak yetiştim. Sessizce çite tırmandık ve çalılarla kaplı terkedilmiş bahçeden ağaçların ve çalılarla kaplı terkedilmiş bahçeden ağaçların dallarına çarpıp, üstlerinde damlayan iri çiğ damlalarıyla ıslanarak ilerledik. Bir eve vardık ve pancurlu bir pencereyi usulca tıklattık. Panjur açıldı. Sakallı bir yüz dışarı uzandı. Arkası karanlıktı. Çıt çıkmıyordu.

«Kim var orda?»

«Yakov'un dostları.»

«İçeri tırmanın.»

Koyu karanlığın içinde başka insanların varlıklarını hissettim. Giysi hışırtıları, ayak sesleri vardı. Hafif bir öksürük ve fısıltıyla sürdürülen tartışmayı işittim. Bir kibrit yüzümü aydınlattı ve duvarların dibindeki karanlık gölgelere baktım.

«Herkes burda mı?»

«Evet.»

«Pencereye bir şey asın da ışık panjurların arasından görülmesin.»

Kalın bir ses kızgınlıkla sordu:

«Terkedilmiş bir evde toplanmak kimin parlak fikriydi?»

«O kadar bağırma!»

Bir köşede biri küçük lamba yaktı. Oda eşyasızdı. İki kutunun üstüne konulmuş bir tahtanın üstünde beş kişi, çite tünemiş kargalar gibi yan yana oturmuştu. Dikine konmuş başka bir kutunun üstündeyse bir lamba durmaktaydı. Üç kişi daha yerde, duvara dayanmış oturuyorlardı. Pencere pervazına uzun saçlı, solgun yüzlü bir genç dayanmıştı. Bu genç ile sakallı adamın dışında oradaki herkesi tanıyordum. Sakallı adam, genizden gelen kalın bir sesle «Narodnaya Volya'nın eski takipçilerinden» olan Georgi Plehanov'un *Farklılıklarımız* adlı bir broşürünü okuyacağını bildirdi.

Duvara dayalı gölgelerin içinden biri homurdandı:

«Bunların hepsini biliyoruz.»

Tüm şiirlerden bir daha büyüleyici olan bu gizemli hava içinde hoş bir çoşkunluğa kapıldım. İnancının tapınağında ilk dualarından birini yapan bir mümin gibiydim. Katakombları ve ilk Hıristiyanları anımsadım. Derinden gelen kalın ses konuşmasını sürdürüyor, dikkatle telaffuz edilen her sözcük tüm odayı dolduruyordu.

Köşeden biri homurdandı yine:

«Saçma!»

O köşedeki gölgelerin üstünde bir bakır parçası karanlıkta donuk donuk, esrarla parıldadı. Romalı bir savaşçının miğferini anımsattı bu bana. Bir süre sonra onun bir soba deliğinin kapağı olduğunu anladım.

Alçak sesler ateşli bir tartışma karmaşalığı içinde odayı öylesine doldurdu ki sonunda bir konuşmacının sesini, ötekinden ayırtetmek olanağı kalmadı. Sonra, biri tam başımın üstündeki pencere pervazından alaylı bir sesle sordu:

«O broşürü okuyacak mıyız, okumayacak mıyız.»

Bu solgun yüzlü uzun saçlı gençti. Sesler yeniden kesildi, okuyucunun derinden gelen kalın sesi yükseldi yalnızca. Yanan sigalaraların kızıl ateşleri parıldıyor; ara sıra çakılan bir kibrit, gözleri dikkatle kasılmış ya da faltaşı gibi açılmış düşünceli yüzleri aydınlatıyordu.

Okuma öylesine uzun sürdü ki, inandırıcı düşüncelerin arasına kolaylıkla ve basit olarak yerleştirilmiş keskin, kışkırtıcı sözlerden hoşlanmama rağmen dinlemekten yoruldum.

Sonra birden, hiç beklenmedik bir anda okuyucu sustu. Ve aynı anda oda öfkeli bağırşmalarla doldu:

«Dönek!»

«Kuru gürültü!»

«Kahramanlarımızın döktüğü kana tükürmektir bu!»

«İdamlardan sonra... General, Ulyanov...»

Ve yine pencere kıyısında duran genç konuştu:

«Baylar! Sövüp saymayı bıraksak da doğru dürüst bir tartışmaya girsek ne dersiniz?»

Tartışmalardan hoşlanmıyorum; onları izlemesini öğrenmemiştim. Ateşli düşüncelerin kaprisli iniş çıkışlarını kavramak benim için çok zordu. Ve tartışmacıların tüm çıplaklığıyla ortaya çıkan gururları beni her zaman rahatsız ediyordu.

Pencere kıyısında duran genç eğilerek bana:

«Sen Peşkov'sun değil mi?» dedi. «Fırından? Ben Fedoseyev'im. Bizim tanışmamız gerek. Bak buraya... Burda ikimiz için hiçbir şey yok. Bu gürültü saatlerce sürüp gider. Üstelik de pek bir yararı olmaz. Dışarı çıkalım mı?»

Fedoşeyev'den ve onun çok ciddi gençlerden oluşturduğu bir gruptan söz edildiğini işitmiştim. Derin bakışlarından, solgun, sinirli yüzünden hoşlanmıştım.

Tarlada birlikte yürürken yaşantım üstüne sorular sordu. İşçiler arasında tanıdıklarım olup olmadığını, okuduğum kitapları, ne kadar boş zamanım olduğunu... Sonra:

«Sizin şu fırından söz edildiğini işittim,» dedi. «Zamanını böyle budalalıklarla harcaman beni şaşırttı. Ne yarar görüyorsun bunda?»

Bir süreden beri ben de bunların benim için hiçbir yararı olmadığını sezinlemeye başlamıştım. Bunu ona söylediğimde çok sevindi. Ayrılırken sevimli, pırıl pırıl bir gülümseme ile içtenlikle elimi sıktı. Bir iki güne kadar üç hafta için kentten ayrılacağını söyledi. Döndüğünde nerede ve nasıl buluşacağımızı bana bildirecekti.

Fırında işler gerçekten de çok iyi gidiyordu; ama benim için yaşam her gün daha kötüleşiyordu. Yeni işyerine taşınmıştık ve benim görevlerim daha da artmıştı. Fırındaki işimin yanısıra çöreklerle simitleri özel evlere götürmek ve onları Akedemi ile «Soylu genç hanımlar» okulunda satmak zorundaydım. Bu genç hanımlar sepetimden çörek alırken içeri küçük mektuplar atıverirlerdi: ve birçok kez hala çocuksu olan bir yazıyla süslü bir kağıt parçasının üstüne yazılı açık saçık, çirkin sözleri şaşkınlıkla okudum. Bu açık renk gözlü, saf genç kızların neşeyle konuşup, yüzlerini ekşiterek küçük pembe elleriyle çörekleri evirip çevirmelerini seyrederken garip bir duyguya kapılırdım. Bir yandan onları izler, bir yandan da gerçek anlamlarını belki de bilmedikleri o çirkin, yasak sözcükleri hangisinin yazdığını merak ederdim. Ve «avuntu evleri»ni anımsayarak kendi kendime sorardım:

«O karanlık odalardan 'görünmez ağın' böyle bir yere kadar ulaşabilmesi mümkün mü?»

Bu genç hanımlardan biri, iri göğüslü, uzun saçlı kumral bir gün beni koridorda durdurup telaşla fısıldadı:

«Eğer bu mektubu götürürsen sana on kapik veririm.»

Yumuşak, kahverengi gözleri yaşlarla doluydu. Durup dudaklarını ısırdı, kulaklarına dek kıpkırmızı

kesildi. Parayı soylu bir tavırla geri çevirip mektubu aldım ve istenilen yere götürdüm; yanaklarında veremli bir ifade olan uzun boylu, yüksek mahkeme üyesi bir yargıcın oğluna. Delikanlı hiçbir şey söylemeden bakır bozuklarını sayıp bana elli kapik vermek istedi. Kendisine parayı istemediğimi söyleyince paraları cebime koyacak oldu. Ama eli öylesine titriyordu ki paraların tümü yere düştü.

Boş gözlerle paraların döşemede yuvarlanışını izledi. Parmaklarını çıtlatıncaya dek ellerini ovuşturdu ve derin derin içini çekerek mırıldandı:

«Şimdi ne yapayım? Peki öyleyse allahısmarladık. Düşünmeliyim.»

Ne düşünecekti bilmiyorum. Ama genç hanım için çok üzülmüştüm. Kızcağız çok geçmeden kayıplara karıştı. On beş yıl sonra onunla yeniden karşılaştığımda Kırım'da bir okulda öğretmenlik yapıyordu. Vereme yakalanmıştı ve yeryüzündeki her şeyden, yaşamın yaraladığı bir insanın acımasız öfkesiyle söz ediyordu.

Çörekleri gidecekleri yere götürdükten sonra biraz uyurdum. Sonra, akşam olunca tatlıları geceyarısına hazılamak için fırında çalışırdım; oldukça yakınımızda bir tiyatro vardı, oyundan sonra seyirciler sıcak çörek almak için fırına uğrarlardı. Bu iş de bittikten sonra sabaha hazır olacak ekmek ve simitlerin hamurunu yoğururdum; on beş, yirmi kilo hamuru yoğurmak hiç de kolay bir iş değildi.

Bundan sonra yeniden uyuyabilirdim; iki ya da üç saat kadar. Sonra yine yeni günün siparişlerini götürmek için yola koyulurdum.

Ve böylece aynı düzen her gün sürüp giderdi.

Bütün bu dönem boyunca «akıllıca ve sonsuz doğru» olarak kabul ettiğim şeylerin tohumlarını ekmek için vazgeçilmez bir arzuyla doluydum. İnsanlarla kolayca anlaşan biri, canlı bir konuşmacıydım; imgelemim, gerek kişisel deneylerim,

gerekse okuduğum kitaplarla uyarılmıştı. En önemsiz, en doğal olaydan «görünmez ipliğin» halkları ve düğümleri çevresinde kurulmuş ilginç bir öykü yaratabilirdim. Krestovnikov farbikasında ve Alafuzov değirmenlerinde çalışan birçok işçi tanımıştım. Ama özellikle eski bir dokumacıya, yaşamın çeşitli dönemlerinde Rusya'daki bütün tekstil fabrikalarında çalışmış, akıllı, huzursuz bir insan olan Nikita Rubtsov'a bağlıydım.

«Elliyedi yıl bu dünyayı dolaştım durdum Aleks'ciğim, benim Maksimiç'im,» derdi. «Sen genç bir iğ yepyeni bir mekiksin,» diye eklerdi boğuk bir sesle. Koyu renkli gözlüklerinin ardında her zaman çökük olan gri gözlerinde bir gülümseme dolaşırdı. İnce, bakır bir telle bağlı olan bu gözlük, burnunun üstünde ve kulaklarının arkasında yeşil lekeler oluştururdu. Sakalını tıraş ettiği ve alt dudağının altında yalnızca sık ve bayaz bir sakal parçası ile gür bıyıklarını bıraktığı için dokumacı arkadaşları ona «Alman» derlerdi. Orta boylu, hüzünlü bir neşeye sahip, geniş göğüslü bir adamdı.

«Sirki severim,» derdi iri, dazlak başını sol omuzuna değinceye dek eğerek. «O atları da eğitiyorlar, değil mi? Ne de olsa hayvanlar. İnsana huzur veriyor. Yalnızca birer hayvan... ve ben onlara saygı duyuyorum! Ve kendi kendime şöyle düşünüyorum; öyleyse insanlar da beyinlerini kullanmayı öğretmenin bir yolu olmalı. Sirktekiler hayvanları şeker vererek eğitiyorlar. Oysa biz şimdi şekerimizi bakkaldan kendimiz alabiliriz. Bizim başka tür bir şekere ihtiyacımız var. Ruhumuz için... Ve bu şekerin adı da iyilik. Ve diyorum ki genç dostum, bir işi yürütmenin tek çıkar yolu iyiliktir, yoksa şimdi dünyamızda alışıldığı gibi sopa değil. Öyle değil mi?»

Kendisiyse işlerini iyilikle yürütmeye çalışmıyordu. İnsanlarla alaylı, yarı öfkeli bir konuşma tarzı vardı. Tartışırken karşısındakini aşağılamak için

homurdanarak kısa karşılıklar verirdi. Onunla ilk kez bir birahanede karşılaştım. Çevresindekiler onu öldürmek üzereydiler. Birkaç yumruk yemişti bile. Araya girip onu oradan çıkarttım.

«Çok mu dövdüler?» diye sordum karanlıkta, çiseleyen sonbahar yağmurunun altında yürürken.

«Dövmek mi?» Bunu nasıl yapacaklarını bilmiyorlar ki,» diye karşılık verdi ilgisizce.

Tanışmamız işte böyle olmuştu. Önceleri büyük bir zeka ve ustalıkla benimle eğlendi; ama kendisine «görünmez ipliğin» yaşamımızda oynadığı rolü anlatınca düşünceli düşünceli haykırdı:

«Sen hiç de budalanın biri değilsin. Hiç de değil! Ne güzel anlattın!»

Bana karşı alaycı tavrının yerini artık bir baba sevecenliği almıştı. Hatta beni adım ve soyadımla birlikte çağırmaya başlamıştı.

«Fikirlerin... Doğru fikirler onlar, Aleksi Maksimiç'im benim uzun iğnem. Bunlar doğru fikirler, yalnız sana kimse inanmayacaktır. Çünkü işlerine gelmez.»

«Senh bana inanıyorsun, değil mi?»

«Ben... ben serseri bir köpeğim. Üstelik kuyruğumda kesik. Ama insanların çoğu... onlar ev köpekleridir. Kuyruklarında da karıları, çocukları, oyuncakları ve kırık dökük eşyaları vardır. Ve bu köpeklerin hepsi kendi kulübesine tapar. Sana inanmayacaklardır. Bir zamanlar bir işim vardı. Marazov değirmeninde... Kim ileri gittiyse başına bir darbe yedi. Eh, insanın başı kıçına benzemez. Acısı kolay kolay unutulmaz.»

Krestovnikov farbikasında tamirci olan Yakov Sapoşnikov'la tanıştıktan sonra konuşmaları değişti. Gitarist ve inçil uzmanı olan veremli Yakov tanrıya ateşli karşı çıkışları ile Rubtsov'u şaşırtımıştı. Çürümüş ciğerinin kanlı parçalarını tükürerek Yakov ateşli ateşli konuşuyordu:

«Bir kere ben 'tanrı'nın görüntüsünde ve onun benzeri' olarak yaratılmadım. Böyle bir şey yok. Erdem? Böyle bir şey bilmiyorum? Güç? Hiç bir şey yapamam. iyilik? Ben iyi de değilim. Hayır, değilim! İkinci olarak: ya tanrı yaşamın bana ne denli kötü davrandığını bilmiyor ya da biliyor da bana yardım etmek için bir şey yapmıyor. Ya da yardım edebilir ama etmek istemiyor. Üçüncü olarak: Tanrı hiç de her şeyi bilen, her şeyi yapabilen, merhametli biri değildir. Çünkü tanrı diye bir şey yoktur. Uydurmadır bu, tamemen uydurma. Yaşamımız da uydurma ama beni kandıramazlar!..»

Başlangıçta Rubtsov geriye çekilmişti. Sonra öfkeden bembeyaz olarak küfretmeye başladı. Ama Yakov incilden alıntılar yaptı ve bu ciddi sözler Rubtsov'u silahsız bıraktı ve onu düşünceli bir sessizliğe gömülmeye zorladı.

Bu konuşmalar sırasında Saposnikov korkunçlaşıyordu. Esmer yüzünün çizgileri ince, saçları bir çingeninkiler kadar siyah va kıvırcıktı; ve mavi dudakları parlak, tilkimsi dişlerinin üstünde gergin duruyordu. Kara gözleri, düşmanın gözlerinin içine ağır, ezici, dayanılmaz bir biçimde bakardı. Bana megolamanyağın gözlerini anımsatan bakışlardı bunlar.

Yakov'lardan dönerken Rubtsov asık bir yüzle:

«Hiç kimse benim karşımda tanrı hakkında böyle konuşmamıştı,» dedi. «Çok şey işittim; ama böylesini asla. Kuşkusuz, çok yaşamayacak. Bu da çok kötü! Kendini mahvedinceye dek uğraşmış... Çok ilginç kardeşim. Evet, çok ilginç.»

Yakov'a hemen bağlandı. Veremli tamircinin konuşmaları onda yeni bir heyecan yaratıyor, içi içine sığmıyor, elleriyle hasta gözlerini durmadan oğuşturuyordu.

«Demek», dedi sırıtarak, «demek tanrıyla işimiz bitti, ha? Hımm. Şimdi çarı ele alırsak benim parlak iğnem, ben şöyle diyorum: Çarın bana bir zararı yok.

Sorun çarlarda değil, patronlarda. İstersem herhangi bir çarla geçinebilirim... Hatta Korkunç İvan'la bile. Tahtına otur çar ve hükmet, eğer seni mutlu eden buysa. Yalnız bırak da patronla kozumuzu paylaşalım. Hepsi bu kadar! Eğer bunu yaparsan seni tahtına altın zincirlerle bağlarım. Sana taparım!»

Açlık Kralı'nı okuduktan sonra:

«Hepsi doğru, tabii,» dedi.

Taş baskısı bir broşürü ilk kez okuduktan sonra, sordu:

«Bunu sana kim yazdı? Öyle açık ve güzel ki. Kendilerine teşekkürlerimi bildir.»

Rubtsov'un bilgiye karşı doymaz bir açlığı vardı. Şaposkinov'un yıkıcı küfürlerini istekle, sabırsız bir dikkatle dinlerdi. Ve saatlerce oturup benim kitaplardan söz edişimi dinleyebilirdi. Neşeli bir kahkahayla başını geriye atar ve haykırırdı:

«Zeki şey şu insan aklı! Çok zeki!»

Hasta gözleri okumayı onun için güçleştiriyordu; ama yine de birçok şey biliyor ve umulmadık bilgilerle sık sık şaşırtıyordu beni.

«Olağanüstü bir akla sahip Alman bir marangoz var. Onun öğütlerini almak için krallar bile çağırıyor kendisini.»

Birkaç soru sorduktan sonra Bebel'den söz ettiğini anladım.

«Nerden öğrendin bunu?»

«Bilmiyorum,» diye karşılık verdi kısaca başını dikleştirerek.

Şaposnikov, yaşamın yorucu hayhuyu ve karmaşıklığı ile hiç ilgilenmiyordu. Kendini tümüyle Tanrının yokluğunu kanıtlamaya ve din adamlarıyla uğraşmaya vermişti. Her şeyden çok papazlardan nefret ediyordu.

Bir gün Rubtsov dostça sordu:

«Neden bütün haykırışların Tanrıya karşı da başka bir şeye değil, Yakov?»

Bu soruya Yakov her zamankinden daha öfkeli bir sesle karşılık verdi:

«Beni engelleyen başka ne var ki? Ne var? Aşağı yukarı yirmi yıldır ona inandım, onun korkusuyla yaşadım. Dişimi sıktım, çünkü soru sormak yasaklanmıştı. Her şey yukardan buyuruluyordu. Ömrümü elim kolum bağlı geçirdim. Sonra İncil'i dikkatle okudum... Ve bütün bunların uydurma olduğunu gördüm. Hepsi uydurma Nikita!»

Sanki «görünmez ipliği» koparmak istiyormuşcasına kolunu sallayarak, ve neredeyse ağlayarak devam etti:

«Ve şimdi bütün bunların yüzünden genç yaşta ölüyorum!»

Onun kadar ilgi çekici birkaç arkadaşım daha vardı. Arasıra da Semyonov'lardaki eski arkadaşlarıma uğruyordum. Hepsi beni gördükleri için seviniyorlar ve söylediklerimi ilgiyle dinliyorlardı. Ama Rubtsov, Denizcilik Bakanlığının olduğu bölgede; Şaposnikov ise, Kazan'ın ötesindeki Tatar mahallesinde oturuyordu; birinden öbürüne gitmek için beş verstlik bir yol yürümem gerekiyordu. Bu yüzden onları kırk yılda bir görebiliyorum. Onlarınsa beni ziyaret etmeleri olanaksızdı. Onları ağırlayabileceğim bir yerim yoktu. Üstelik eski bir asker olan yeni ekmekçi jandarmaların iyi dostuydu. Arkamızdaki avlunun öte yanında jandarma kışlası vardı ve iri yapılı «mavi ceketliler» Albay Gangart'a gevrek simit, kendilerine de siyah ekmek almak için çitin üstünden atlayıveriyorlardı. Üstelik fırınımıza gereksiz ilgiyi çekmemek için «insanların içine fazla girmemem» buyruğu verilmişti.

İşimin tüm amacını yitirdiğini görebiliyordum. Fazla düşünceli olmadıklarından herkes kasadan gitgide daha serbest bir şekilde para almaya başlamıştı. Öyle ki, kimi zaman un faturalarını ödeyecek para bile kalmıyordu kasada. Derenkov kuru bir gülümseme ile sakalını sıvazlayarak:

«İflas edeceğiz,» diyordu.

Yaşam da ona zor gelmeye başlamıştı. Kıvırcık saçlı gebe Nastya, kızgın bir kedi gibi tıslayıp duruyordu ona. Yeşil gözleri tüm dünyayı suçlayan parıltılarla ışıldıyordu.

Sanki onu görmemiş gibi doğru Andrey'in üstüne giderdi. O da suçlu suçlu gülümser, kenara çekilip kıza yol verir ve arkasından bakıp içine çekerdi.

Kimi zaman da yakınırdı:

«Her şey öylesine çocukça ki... Herkes eline ne gelirse onu kapıyor. Bunun ne anlamı var? Kendime yarım düzine çorap aldım... Hepsi aynı gün kayboldu.»

Çorapların hikayesi çok gülünçtü. Ama ben gülmedim. Bu kendini düşünmeyen, alçakgönüllü adamın nasıl yararlı birşeyler yapmaya çalıştığını, çevresindeki insanlarınsa ona karşı ne denli dikkatsizce davrandıklarını, yaptıklarını nasıl düşüncesizce bozduklarını görüyordum. Derenkov, yardım ettiği insanlardan hiç bir teşekkür beklemiyordu. Ama kendisine gösterilen tavırdan daha dostça, daha düşünceli bir tavra da hakkı vardı. Ailesi hızla parçalanmaktaydı. Baba, dinsel korkular etrafında yoğunlaşan sessiz bir melankoniye gömülmekteydi; küçük kardeşi kendini içkiye ve kadınlara vermişti. Kızkardeşiyse bir yabancı gibiydi. Sarışın öğrenciyle mutsuz bir gönül serüvenine dalmış gibiydi. Onu sık sık ağlamaktan şişmiş gözlerle görüyor ve öğrenciden nefret ediyorum.

Maria Derenkova'ya aşık olduğumu sanıyordum. Dükkanda yardımcı olarak çalışan, tombul, al yanaklı, canlı dudakları iyilik dolu bir gülümsemeyle kıvrılan Nadejda Sçerbatova'ya da tutkundum. Genel olarak hep, birine aşıktım zaten. Yaşım, kişiliğim, düzensiz yaşantım ve kadının arkadaşlığını gerektiyordu. Olgunlaşmamış olmaktan çok, gecikmiş bir gereksinimdi bu. Bir kadının yumuşaklığına ya da hiç olmazsa bir kadının dostça ilgisine gerek duyuyordum. Kendimden hiç çekinmeden söz edebileceğim biri,

kopuk kopuk düşüncelerimi, türlü türlü iznelimlerimin karmaşıklığını düzene koymaya yardım edecek birisi olsun istiyordum.

Yakın arkadaşım yoktu hiç. Bana «işlenecek bir hammadde» gözüyle bakan insanlara yakınlaşamıyordum. Onlar da hiç bir yakınlık göstermiyorlardı. Onları ilgilendiren özel konuların dışında birşeyden ne zaman söz etsem, kısaca:

«Bırak bunları!» diye öğütte bulunuyorlardı.

Guri Pletnev tutuklanmış ve St. Petersburg'daki Kersty hapishanesine gönderilmişti. Bunu, sabah erkenden sokakta karşılaştığım Nikiforiç'ten öğrenmiştim. Bir törendeymiş gibi tüm madalyalarını takmış, kaldırımda bana doğru ağır ağır yürürken düşünceye dalmış gibiydi. Karşılaştığımız zaman elini şapkasına götürdü ve hiçbir şey söylemeden yürüdü. Sonra durdu ve arkamdan bağırdı:

«Guri Aleksandroviç dün gece tutuklandı.»

Çevresine bakınarak elini umutsuzca salladı ve daha alçak bir sesle ekledi: «Mahvoldu artık, zavallı çocuk.»

Kurnaz gözlerinin bir köşesinde gözyaşına benzer bir şey parlıyordu.

Pletnev'in tutuklanmayı beklediğini biliyordum. Bu konuda beni uyarmış, kendisinden uzak durmamı öğütlemişti. Sonra da aynı şeyi, benim gibi çok sevdiği Rubtsov'a da tembih etmemi istemişti.

Nikiforiç gözlerini yerden ayırmadan sıkıntıyla sordu:

«Neden bize hiç gelmiyorsun?»

O gece, kulübesine gittim. Yeni uyanmış, yatağın üstünde oturuyor, karısı pencerenin önünde pantalonunu onarırken kvas (*) içiyordu.

«Evet, işte böyle,» dedi yün fanilasının üstünden göğsünü kaşıyarak. Yüzümdeki anlatımı görmek için bana baktı. «Onu götürdüler. Bir de İmparator

(*) Bir çeşit şıra.

aleyhinde bildiri basmak için içinde mürekkep yaptığı bir kap bulmuşlar.»

Yere tükürdü ve karısına dönüp homurdandı:

«Şu pantalonumu ver bana.»

«Bir dakika bekle,» dedi karısı başını kaldırmadan.

«Onun için üzülüyor,» diye açıkladı yaşlı adam kadının gözlerini göstererek. «Bütün gün ağladı. Ben de üzülüyorum. Ama bir öğrenci Çarın gücü karşısında ne yapabilir?»

Elbiselerini giydi.

«Şimdi dönerim... Sen! Semaveri yak.»

Karısı kımıldamıyor, pencereden dışarı bakıyordu. Ama kapı kapanınca yumruğunu adamın ardından sallamak için hafifçe döndü. Acı dolu bir öfkeyle dişlerinin arasından:

«Bunak şeytan!» diye homurdandı.

Yüzü ağlamaktan şişmiş, moraran sol gözü neredeyse kapanmıştı. Ayağa kalkıp ocağa gitti. Semaverin önüne çökerek öfkeyle fısıldadı:

«Daha onu aldatacağım! Geceleri bir köpek gibi uluyana dek aldatacağım onu! İnanma ona, söylediği tek bir söze bile inanma! Seni yakalamaya çalışıyor. Söylediklerinin hepsi yalan. O kimse için üzülmez. Yakalamak için olta atıyor. Seni çok iyi tanıyor. O böyle geçiniyor. İnsan avcılığıyla.»

Yanıma geldi ve dilenircesine yalvardı:

«Bana biraz daha iyi davranamaz mısın, ha?»

Bu kadından hoşlanmıyordum. Ama bana bakan tek gözü öylesine acı ve sıkıntı doluydu ki kolumu omuzuna dolayıp elimle karışık saçlarını okşamaya başladım. Saçları sert ve yağlıydı.

«Şimdi kimi izliyor?»

«Ribnoriyatskaya'daki pansiyonda kalan birilerini.»

«Adı ne?»

Gülümseyerek karşılık verdi:

«Ya bu sorduklarını ona söylersem? İşte geliyor... Zavallı Guri'yi yakalattıran oydu.»

Yanımdan kaçıp yeniden ocağa gitti.

Nikiforiç ekmek, reçel ve votka getirmişti. Hep birlikte oturup çay içtik. Yanımda oturan Marina ölçülü bir dostlukla bana hizmet ediyor, tek gözüyle okşarcasına bana bakarken kocası bana öğütler veriyordu:

«Görünmez iplik insanların yüreklerinde, kemiklerindedir... istersen onu koparıp atmayı dene! Onu kökünden koparıp atmayı bir dene! Çar, halk için Tanrı gibidir!»

Birden sordu:

«Şimdi sen bir yığın kitap okudun. Kutsal kitaplardan birini hiç okudun mu? Peki öyleyse söyle bakalım, orada yazılanların hepsi doğru mu?»

«Bilmiyorum.»

«Bana kalırsa içinde gereksiz bir sürü şey var. Sözgelimi dilenciler için olanı: Yoksullar mutludurlar. Neresi mutluymuş onların? Boşuna söylenmiş bir söz bu. Doğrusunu istersen yoksullar konusunda açık olmayan bir yığın şey var. Bunları ayırtetmek gerek. Yoksulla yoksullaşmış olanı birbirinden ayırmak gerek. Eğer bir adam yoksulsa ne işe yarar? Ama yoksullaşmışsa belki de talihsizdir. İşte böyle bakmalı. Bu daha iyi bir yol.»

«Neden?»

Bir süre sustu, beni dikkatli dikkatli süzmeye koyuldu. Sonra daha ağır ve kesin sözcüklerle anlatmaya başladı. Belli ki bunlar üzerinde epeyce düşünülmüş fikirlerdi.

«Kutsal kitaplarda çok fazla merhamet var. Merhamet tehlikeli bir şeydir. Ben böyle düşünüyorum. Merhamet, büyük miktarlarda paranın hiç bir işe yaramayan, hatta zararı olan insanlar için harcanması demektir. Aşevleri, hapishaneler, akıl hastaneleri. Yardım edilmesi gerekenler güçlü, sağlıklı

insanlardır. Hiç olmazsa güçlerini çarçur etmeleri önlenebilir. Ama hayır. Biz zayıflara yardım ediyoruz. Sanki zayıfları güçlü yapabilirmişsin gibi! Sonunda güçlüler güçlerini yitiriyorlar, zayıflar da onların tepesine biniyor. İşte sorun bu! Üstünde düşünülmesi ve değiştirilmesi gereken bir sürü şey var. Şunu kafamızdan çıkarmamalıyız: kutsal kitaplardan beri yaşam çok değişti. Kendi yolunu tutmuş gidiyor. Şu Pletnev'i ele alalım.... Ne uğruna başını derde soktu sanıyorsun? Merhameti yüzünden. Dilencilere sadaka veriyoruz ama öğrencileri hiç düşünmüyoruz. Onları bırakmıyoruz. Neresi mantıklı bunun?»

Böyle fikirlerle daha önce karşılaşmıştım. Sanıldıklarından daha yaygın ve keskindiler. Ama onların böylesine açıklıkla dileğetirildiğini ilk kez işitiyorum. Birkaç yıl sonra Nietzsche'yi (*) okurken Kazan'daki polisin felsefesini açıkça anımsadım. Burada şunu belirteyim: Gerçek yaşamda karşılaştığım çok az fikir buldum kitaplarda.

İhtiyar «insan avcısı» durmadan konuşuyor, parmaklarıyla çay tepesinin kıyısına vurarak sözlerine tempo tutuyordu. İnce yüzündeki kaşlar çatılmıştı; ama bu sertlik bana değildi. Parlatılmış semaverin bakır aynasına bakıyordu.

«Gitme zamanın geldi,» diye uyardı karısı iki kez. Ama o karısına karşılık vermedi; sözcükleri birbiri ardından sıralayıp düşüncelerini dile getirirken konuyu değiştirdi, hiç sezdirmeden sözü bana getirdi:

«Sen aptal bir çocuk değilsin. Okumuşsun da. Fırındaki iş sana uygun mu? Daha çok para kazanabilir ya da çarın imparatorluğunda doğru dürüst bir iş yapabilirsin...»

(*) Friedrich Nietzche (1844-1900) İdealist alman düşünürü. Fikirleri, «kaçınılmaz olan devrim akımı»nı geciktirme amacına yönelmiştir. Felsefesi, akla karşı iradeyi koyan iradecilik (volontarizm) felsefesidir. «İrade gücü» olarak kendini gösteren «var olma mücadelesi»ni gelişmenin temel itici gücü olarak görür. Faşist ideolojisinin habercisi sayılır.

Anlattıklarını dinliyordum. Ama aklım Ribnoradskaya'daki tanımadığım insanlara kendilerini Nikiforiç'in onları izlediğini nasıl haber vereceğimdeydi. Pansiyonda, Yalutorovsk'daki sürgün cezasından yeni dönmüş Sergey Somov adlı biri vardı. Bir yığın ilginç şey işitmiştim onun hakkında.

«Kafası çalışan insanlar hep birlikte olmalılar. Kovandaki arılar ya da duvarlarındaki eşekarıları gibi. Çarın imparatorluğu...»

«Saate bak. Dokuz oldu bile,» dedi karısı.

«Hay allahın belası!»

Nikiforiç ayağa fırladı ve aceleyle ceketinin düğmelerini iliklemeye başladı.

«Neyse bir araba tutarım. Allahısmarladık delikanlı. Ne zaman istersen gel.»

Kulübeden ayrılırken bir daha Nikiforiç'e uğramamaya karar vermiştim. Yaşlı adam çok ilginçti; ama fazla sevimsizdi. Merhametten kötülük geleceği üstüne söylediği sözler beni epey rahatsız etmişti. Bu sözler anılarıma kazılmıştı ve unutulmayacaktı. Bunların ardında küçük bir gerçeklik payı sezdim ama bir polisten öğrenilen gerçek hoşuma gitmiyordu.

Bu konuda tartışmalar ender değildi. Bu tartışmalardan özellikle biri ruhsal dengemi altüst etmişti.

Kente bir «Tolstoycu» gelmişti. Tanıdığım ilk Tolstoycuydu o. Uzun boylu, kemikleri çıkık, yanık tenli, siyah sakallı, bir zenci gibi kalın dudaklı bir adamdı. Biraz kamburumsu, sürekli yere bakıyormuş gibiydi. Ama ara sıra, ani bir silkinişle yarı dazlak başını geriye atıyor ve koyu renkli, nemli gözlerindeki duygulu bakış insanın yüreğini deliyordu. Nefret akıyordu bu keskin bakışlardan. Tartışma, Üniversite profesörlerinden birinin odasında yapılıyordu. Birçok genç gelmişti; ve bunların arasında, donuk gri gözlerindeki soğuk gülünmsemenin aydınlattığı güzel hatlarındaki solgunluğu daha da belirginleştiren siyah

ipek cüppesinin içinde ufak tefek, çevik yapılı bir rahip, bir İlahiyat Doktoru vardı.

Tostoycu, uzun uzun İncil'deki o olağanüstü gerçeklerden ve bunların sonsuz doğruluğundan söz etti. Sesi boğuk, tümceleri kısa ama sözcükleri güçlüydü ve bunlarda içten bir inancın varlığı seziliyordu. Zaman zaman kıllı elini bir şey kesermişcesine habire vücuduna vuruyordu. Sağ eli ise cebinden çıkmıyordu.

«Tam bir oyuncu,» diye fısıldadı yanımdaki köşeden biri.

«Evet, çok tiyatrovari.»

Bundan kısa bir süre önce Katolikliğin bilimle savaşımını anlatan bir kitap —sanırım Draper'indi— okumuştum; ve bu Tolstoycu dünyanın ancak sevgi ile kurtulacağına inanarak, saf bir sevecenlikle inanları parçalamaya ve onları yakmaya hazır olan insanlardan biri gibi gelmişti.

Geniş kollu beyaz bir gömlek, onun üstüne de eski, gri bir iş tulumu giymişti. Vaazını bitirirken bağırdı:

«Ve şimdi size soruyorum: İsa'dan mı Darwin'den mi yanasınız?»

Gençlerin birbirlerine sokulup oturdukları, delikanlıların ve genç kızların gözlerinde korku ve hayranlığın parıldadığı köşeye bir taş gibi fırlatıp atılmıştı bu soru. Tostoycu'nun konuşmasının herkesi şaşkına çevirdiği belliydi. Başlar dalgınca öne eğilmişti, hiç kimse konuşmuyordu. Ateşli gözleriyle odayı tarıyarak sert bir sesle ekledi:

«Ancak Ferisîler asla bağdaşmayacak olan bu iki ilkeyi uzlaştırmaya çalışabilirler. Ve bunu yaparken de utanarak kendi kendilerine yalan söylerler ve bu yalanlarıyla ötekileri yozlaştırırlar.»

Ufak tefek papaz ayağa kalktı, cüppesinin kollarını düzgünce kıvırdı ve lütfedercesine gülümseyerek insanı zehirleyen bir kibarlıkla konuşmaya başladı:

«Ferisîler konusunda yalnızca kaba olmakla kalmayıp aynı zamanda temelinde yanlış olan vülger bir kanıyı paylaştığınız açıkça görülüyor...»

Ve beni hayretler içinde bırakarak, Ferisîlerin İsrailoğlulları yasalarının gerçek ve sadık koruyucuları olarak kabul edilmeleri gerektiğini, halkın düşmanlarına karşı her zaman onların ardından gittiğini savunmaya başladı.

«Sözgelimi Plavius Josephus'u okuyun...»

Tolstoycu ayağa fırladı ve Josephus'u geniş ve yok edici bir hareketle biçerek bağırdı:

«Şimdi de insanlar dostlarına karşı düşmanlarının ardından gidiyorlar. Halk kendi iradesiyle davranamıyor. Sürükleniyorlar, zorlanıyorlar. Bana ne senin Josephus'undan?»

Papaz ile öbür tartışmacılar anakonuyu minik minik parçalara ayırdılar; böyece asıl konu kaynadı gitti.

«Hakikat sevgidir,» diye belirtti Tolstoycu gözleri öfke ve nefretle parıldayarak.

Sözcüklerden öylesine hoş olmuştum ki, artık anlamlarını kavrayamaz olmuştum. Ayaklarımın altındaki toprak sallanıyor, sözcükler girdabında dönüyordu. Yeryüzünde hiç kimsenin benim kadar aptal, benim kadar sersem olamayacağını umutsuzca düşünüp durdum.

Kırmızı yanaklarındaki ter damlacıklarını silen Tolstoycu öfkeyle haykırdı:

«İncil'i bir yana bırakın! İncil'i unutun! O zaman yalan söylemezsiniz! İsa'yı yalnızca bir kez çarmıha gerin! Bu çok daha dürüstçe olur!»

Bomboş bir duvar gibi soru gözümün önünde belirdi: Nasıl olur? Eğer yaşam bu dünyada mutluluğa kavuşmak için verilen sürekli bir savaşım ise, o zaman merhamet ve sevgi bu savaşıma sekte vurmuyor mu?

Tolstoycu'nun adını —Klopski— ve nerede

oturduğunu öğrendim, ertesi akşam da onu görmeye gittim. Çiftlik sahibi iki kızın evinde oturuyordu. Onu kızlarla birlikte bahçede, büyük, yaşlı bir ıhlamur ağacının gölgesinde bir masanın başında otururken buldum. Uzun boylu, çıkık kemikli, beyazlar içinde, önü açık gömleğinin arasından görünen kıllı göğsüyle evsiz bir havari, hakikatin vaizi hayallerime uygun düşüyordu.

Gümüş bir kaşık ile önünde duran tastan sütlü ahududu yiyor, dudaklarını yalıyordu. Her kaşıktan sonra bir kendininkini andıran seyrek bıyıklarındaki süt damlacıklarını üflüyordu. Kızkardeşlerden biri, ona hizmet için masının başında duruyordu. Öbürü ise ağaca dayanmış, ellerini göğsünün üstünde kavuşturmuş, gözleri sıcak, puslu göğe çevirmişti. Her iki kız da ince, leylak renkli giysiler içindeydi ve ayırdedilemiyecek kadar çok benziyorlardı birbirlerine.

Benimle isteyerek ve açık yüreklilikle konuştu: «insanı dünya ruhuna bağlama» yeteneğine sahip tek güç olarak böyle bir sevgiyi, yaşamın her alanına dağılmış olan bu sevgiyi kişinin nasıl geliştirebileceğinden söz etti.

«İnsanları birbirine bağlayacak tek bağ budur. Sevgisiz yaşam anlaşılmaz. Yaşam yasasının savaşım olduğunu savunanlar, mahvolmaya mahkum kör ruhlardır. Ne ateş, ne ateş ile söndürülebilir; ne de kötülük, kötülük gücüyle yenilebilir!»

Ancak, daha sonra, kızlar kollarını birbirlerinin beline dolayıp bahçede eve doğru yürürlerken, kısık gözlerle onların arkasından sordu:

«Kimsin sen?»

Ona kendimden söz edince parmaklarını masanın üstüne vurarak, insanın nasıl her yerde insan olduğunu, insanın yaşamdaki durumunu değiştirmeye kalkışmaması, tam tersine insanın insanlık için ruhunu disipline sokması gerektiğini anlatmaya başladı.

«Kişi ne denli alçaktaysa gerçek doğruya, ve onun kutsal erdemine o denli yatkındır.»

Bu «kutsal erdem»le kendi arasındaki ilişki konusunda kuşkularım olmasına rağmen hiç bir şey söylemedim. Sıkıldığını farketmiştim. Bana sert sert bakıyor, esniyordu. Ellerini ensesine koyup bacaklarını uzattı, gözkapaklarını yorgunlukla kapayıp sanki yarı uykudaymışcasına mırıldandı:

«Sevgiye boyun eğmek... Yaşamın yasasıdır...»

Birden kolunu uzatıp havaya bir şey yakalar gibi salladı ve dehşetle bana baktı:

«Bu ne? Özür dilerim ama çok yorgunum.»

Ve yeniden gözlerini kapatıp sanki acı çekiyormuş gibi dişlerini sıktı. Alt dudağı sarktı ve üst dudağı öyle bir biçimde yukarı kalktı ki seyrek, kapkara bıyıkları dimdik oldu.

Yanından ayrılırken ona karşı düşmanca bir duyguyu ve içtenliği hakkında belirsiz kuşkuları da yanımda götürüyordum.

Birkaç gün sonra, sabah erkenden, bir süre önce tanıdığım sarhoş ve bekar bir üniversite öğretmenine simit götürürken Klopski ile bir kez daha karşılaştım. Uykusuz bir gece geçirmiş gibiydi. Yüzü çökmüştü, gözkapakları ise kırmızı ve şişti. Sarhoş olduğunu düşündüm. Körkütük sarhoş olan şişman öğretmen üstünde iç çamaşırları, elinde bir puro, darmadağınık eşyalar, yerlerde saçılmış giysiler ve boş bira şişelerinin karmaşıklığı arasında yerde oturuyordu. Bir öne bir arkaya sallanarak bağırıyordu:

«Mer-ha-met... »

Klopski öfkeyle, kabaca haykırdı:

«Merhamet yok! Ya sevginin içinde ya da sevgi savaşının içinde kaynayıp gideceğiz. Hangisi olursa olsun, mahvolmak bizim alınyazımız.»

Beni omuzlarımdan tutup öğretmenin yanına sürükledi.

«İşte! Bu adama sor... Sor bakalım ne istiyor! Sor ona... insanlar seviyor muymuş?»

Öğretmen yaşlı gözlerle bana bakıp güldü:

«Fırından geliyor o. Ona biraz borcum var.»

Sallanarak elini cebine attı ve bir anahtar çıkarıp bana uzattı.

«Al! İçinde ne varsa al!»

Ama Tolstoycu anahtarı kapıp beni itti.

«Defol. Paranı başka bir zaman alırsın.»

Getirdiğim simitleri bir köşede duran yatağın üstüne fırlattı.

Beni tanımayışına sevindim. Ve onun sevgiyle mahvolacağız diye sözlerini düşünerek, nefretle ayrıldım yanlarından.

Çok geçmeden onun evinde kaldığı kızlardan birine sevgisini açıkladığını, aynı gün öteki kıza da bu tür bir açıklamada bulunduğunu öğrendim. Kızlar birbirlerine açılmış ve mutluluklar sevgilerine karşı nefrete dönüşmüştü. Bahçıvanı gönderip delikanlının evden bir an önce ayrılmasını bildirmişlerdi. Tolstoycu da kentten çekip gitti.

Sevgi ve merhamet ve bunların insan yaşamındaki yeri sorunu —epeyce karmaşık ve sıkıntılı bir sorun— oldukça erken çıktı karşıma. Önceleri ruhumda keskin ama belirsizce filizlenen bir duygu, sonraları ise açık bir soru olarak belirdi:

«Aşkın önemi nedir?»

Okuduğum her şey Hıristiyanlık, insanlık ve insanlığa karşı gözyaşı dolu merhamet yakarışlarıyla doluydu. Aynı fikirler, ateşli bir açıklıkla o dönemde tanıdığım en iyi erkekler ve kadınlarca da dile getirildiler.

Gerçek yaşamda, çevremde gördüğüm her şey ise, hemen hemen her ayrıntısı ile merhamet fikrine yabancıydı. Yaşam, kendini bana sonsuz bir düşmanlık ve hainlik zinciri, türlü pisliklere bulanmak için iğrenç ve sürekli bir savaşım olarak sunuyordu. Bense yalnızca kitapları istiyordum. Bunun dışında her şey değersizdi benim için.

Bütün bu insanların —arabacıların, bahçıvanların,

işçilerin, subayların, tüccarların— benden ve sevdiğim insanlardan farklı bir ömür sürdürdüklerini, onların çok değişik istek ve amaçlarla davrandıklarını görmek için bir saat dışarda, kapının yanında oturmam yeterliydi. Ve benim saygı duyduğum insanlar, benim güvendiğim insanlar tümüyle yabancı ve yalnızdılar. Büyük çoğunluk içinde, pis ve hileci bir çalışmayla yaşam dedikleri karınca yuvasını kurmak için durmadan çalışıp didinen karıncalar arasında istenmeyen yabancılardı onlar. Bana göre bu yaşam baştan aşağı budalacaydı. Ortalığa öldürücü bir bitkinlik saçıyordu. Ve merhamet ve sevgiden söz eden insanların laflardan ileri gitmediklerini, iş eyleme geldiğinde yaşamın genel akışına oldukça bilinçsizce boyun eğdiklerini sık sık görüyordum.

Büyük bir zorluk içindeydim.

Su toplama hastalığından her yanı şiş, sapsarı ve her zaman soluk soluğa olan Veteriner Lavrov bir gün şöyle dedi:

«Kötülük öylesine artırılmalı ki, insanlar her yerde ondan bıksın, yeryüzündeki her ruh şu allahın belası sonbahardan nefret ettiği kadar ondan da nefret etsin!»

O yıl sonbahar erken gelmişti. Soğukla, yağmurla, hastalıkla ve intiharla birlikte... Sonunda Lavrov da su toplama hastalığının kendisini boğmasını beklemektense potasyun siyanürle kendisini zehirlemeyi yeğlemişti.

«Öküz doktoru! Hayvanları iyileştirdi ve bir hayvan gibi öldü!» dedi Lavrov'un ev sahibi terzi Mednikov. Ufak tefek, zayıf, çok dindar, Meryem Ana'ya yazılmış tüm ilahileri ezbere bilen bir adamdı. Mednikov, yedi yaşındaki kızı ile on bir yaşındaki oğlunu sık sık deri bir kırbaçla döver, karısının baldırlarına bir bambu kamışı ile vururdu. Sık sık da yakınırdı.

«Sulh yargıcı beni mahkum etti. Sözde bu

yöntemi bir Çinliden öğrenmişim. oysa ben resimlerden başka hiç bir yerde Çinli görmedim ki.»

Medkinov'un dükkanındaki işçilerden biri —Dunka'nın Kocası» diye tanınan sevimsiz, çarpık bacaklı bir adam— patronuna şöyle demişti:

«Sessiz insanlar ve en çok da dindarlar... İşte bunlar korkulacak kişilerdir. Kabadayıların akıllarından ne geçtiğini anlayabilirsiniz. Böylece de tam zamanında sakınabilirsiniz. Ama sessizler, otların arasındaki bir yılan gibi sessizce ve sinsice arkanızdan gelirler ve siz daha ne olduğunu anlamaya kalmadan, tam kalbinizden sokuverirler. İşte ben bu tip insanlardan korkarım: sessiz ve kendi halinde olanlardan.»

«Dunka'nın kocası» Mednikov'un en sevdiği işçilerden biri, sessiz ve kurnaz bir muhbirdi. Ama sözlerinde gerçek payı vardı.

Bazen sakin insanların, yaşamın o taştan kalbinin üstünde yetişen yosunlar olduğunu, onun yapısını bozarak yumuşattıklarını ve onu daha bereketli bir duruma getirdiklerini düşünürdüm. Ama bazen de onların çokluğunu, bayağılığa kolaylıkla kapılmalarını, ruhlarının kaypaklığını ve ince, inatçı sızlanmalarını görür, kendimi onların arasında, sineklerin saldırısına uğramış topal bir at gibi hissederdim.

Polis'in kulülesinden dönerken kafamı dolduran düşünceler bunlardı.

Rüzgar inliyor, sokak lamlalarının alevlerini titretiyordu. Sanki titreyen dünyaya toz kadar ince ekim yağmurunu gönderen o koyu gri göktü. Sırılsıklam olmuş bir orospu sokakta yürüyor, sarhoş bir adamı ite kaka sürüklemeğe çalışıyordu. Adam hıçkırarak bir şeyler mırıldandı. Kadın boğuk ve bitkin bir sesle:

«Ah, alnımın karayazısı,» dedi.

«İşte!» diye düşündüm. «Tıpkı benim gibi. Ben de itile kakıla, pislikle, üzüntüyle ve birbirlerinden garip bir

biçimde farklı kadın ve erkeklerle dolu bir köşeye sürükleniyordum. Yıpratıyor bu beni.»

Belki tam olarak bu sözcüklerle değil ama özünde aynı olan bu düşünceyi o sefil akşam duydum. İşte o zaman ilk olarak ruhumun ne denli bitkin olduğunu anladım, yüreğimi kemiren küfü ilk kez hissettim. O zamandan sonra ruhsal durumum giderek daha da kötüleşti. Kendimi bir yabancının soğuk ve düşmanca gözleriyle görmeye başlamıştım.

Hemen hemen her insan ruhunda, karmaşık ve düzensiz çelişkilerin bir arada yaşadıklarını sezmeye başladım. Yalnızca sözcüklerin ya da hareketlerin değil, kaprisli oyunların beni ezdiği duyguların çelişkisiydi bunlar. Bu oyunu kendi ruhumda da seziyordum, her şeyden beterdi bu. Her yöne çekiliyordum: kadınlara ve kitaplara, çalışan insanlara ve öğrencilere ama bu isteklerden her biri doyurulmuyordu. Bir top gibi bir yerden başka bir yere sıçrıyordum, sanki bilinmeyen bir el, görünmeyen ama güçlü bir el, görünmez bir kırbaçla beni kırbaçlıyordu.

Yakov Şaposnikov'un hastaneye kaldırıldığını işitince ziyarete gittim. Ama şişman, ince dudaklı, gözlüklü, iri kırmızı dudaklarının ardında beyaz bir mendil bağlamış olan kadın ilgisiz bir tavırla:

«Öldü,» dedi.

Gitmediğimi ve olduğum yerde sessizce durduğumu görünce sinirlendi ve sertçe çıkıştı:

«Eee? Başka ne istiyorsun?»

O zaman ben de öfkelendim.

«Sen sersemin, ahmağın tekisin!»

«Nikola, at şunu dışarı!»

Nikola, elinde bir bezle, bakır çubuğu andıran bir şeyleri parlatıyordu. Homurdanarak bu çubuklardan birini sırtıma attı. Bunun üstüne onu kucakladığım gibi doğruca kapıya sürükledim ve hastane merdivenlerinin yanındaki çamur birikintisine fırlatıp attım. Ayağa kalktı ve bir süre hiç bir şey söylemeden olduğu yerden bana baktı:

«Ah, seni hergele...»

Derjavin parkına gittim ve şairin anıtı yanındaki sıralardan birine oturdum. İnsanların bana saldırması ve böylece benim onları dövmemi sağlayacak bir neden yaratmaları için kötü, rezil bir şey yapmak için çılgınca bir istek duydum içimde. Ama tatil günü olmasına karşın park bomboştu ve çevre sokaklarda tek bir insan bile görülmüyordu. Yalnızca şiddetli bir rüzgar esiyor, ölü yaprakları sürüklüyor ve yakınlardaki bir sokak lambasının direğine yapıştırılmış afişlerin kalkmış köşelerini kırıştırıyordu.

Akşam oluyordu. Hava soğumuştu ve gökyüzü karanlık, yarı saydam bir maviye bürünmüştü. Anıt, tepemde koskocaman bronz bir put gibi yükseliyordu. Ona bakıp kendi kendime düşündüm: bu dünyada yaşayan bir adam vardı... Yakov, ruhunun tüm gücüyle Tanrı ile savaşan yalnız bir ruh. Ve olağan bir biçimde öldü. Tümüyle olağan. Bunda saygısızca bir şey, katlanılması zor bir şey vardı.

Şu Nikola ne sersemdi. Döğüşmeli, ya da polisi çağırıp beni hapse attırmalıydı.

Rubtsov'u görmeye gittim ve onu odasında ufak bir lambanın cılız ışığında eğilmiş ceketini onarırken buldum:

«Yakov öldü.»

Yaşlı adam iğne hala elinde, başını kaldırdı. Haç çıkarmak üzereydi ki hemen vazgeçti. İpliği yere takıldı ve hırıltılı bir sesle bir küfür savurdu.

Bir süre sonra:

«Aslında... zamanı gelince, hepimiz öleceğiz,» diye söylendi. «İnsanların aptalca bir adeti bu. Evet, işte böyle. Yakov... o öldü. Burada da bir bakırcı vardı. O da gitti. Geçen pazar! Jandarmalar götürdüler onu. Bakırcıyı, Guri tanıştırmıştı benimle. Akıllı adamdı! Öğrencileri de pek severdi. İşittin mi? Öğrenciler ayaklanmışlar. Hadi şu ceketi dikiver. Ne yaptığımı göremiyorum.»

Elindeki paçavraları, iğneyi ve ipliği bana verdikten sonra elleri arkasında odada dolaşıp hem öksürüyor hem söyleniyordu:

«Kah burada, kah şurada bir alev parlar. Ama sonra... Şeytan onu söndürür ve aynı can sıkıntısı yeniden başlar! Talihsiz bir kent bu: Irmak donmadan ve tekneler durmadan ben gidiyorum.»

Birden durdu ve dazlak kafasını kaşıyarak sordu:

«Ama... Nereye? Gitmediğim yer kalmadı. Tek bir yer bile. Evet, durmadan dolaşıp kendimi yiyordum. İşte yolculuğumun bana vertiği tek şey bu bitkinlik.»

Tükürüp ekledi:

«Hayat... Allah belasını versin! Yaşa, çalış, didin ve eline hiç bir şey geçmesin. Ne beden ne de ruh için...»

Bir süre kapının yanındaki köşede durup sustu. İyice işitebilmek için sanki bir şeye kulak kabartıyordu. Sonra hızla yanıma gelip masasının kıyısına dayandı.

«Bak ne diyorum Aleksi Maksimiç'im: Yakov'un bu şekilde kalbini Tanrı için harcaması çok yazık. Ne Tanrı, ne de çar onları yadsımamızla düzelmeyecek. Önemli olan insanların kendilerine kızıp, sürdürdükleri bu kokuşmuş yaşayışa 'Hayır' demeleri. İşte bütün sorun burada! Eh, ben yaşlı bir adamım. Geç doğmuşum. Çok geçmeden kör olacağım. Çok kötü kardeşim. Ceketi bitirdin mi? Teşekkürler... Hadi seninle lokantaya gidip bir çay içelim.»

Yolda, karanlıkta tökezleyip omuzuma tutunarak devam etti:

«Sözlerime dikkat et. İnsanların bir gün canına tak diyecek. Öfkeyle kapılıp her şeyi parçalayacaklar. O kokuşmuş çöpleri yıkıp atacaklar. Milletin sabrı tükenecek bir gün.»

Lokantaya asla varamadık. Alafusov değirmeninden gelen işçilerin savunduğu bir geneleve saldıran bir grup denizciye rastladık.

«Burada her gün kavga gürültü olur,» dedi

Rubtsov gözlüklerini çıkatarak memnun bir tavırla. Evi savunanlar arasında arkadaşlarını tanıyarak hemen kavgaya katıldı ve onları yüreklendirmek için bağırdı:

«Dayanın dostlar! Kurbağaları ezin! Şu küçük balıkları boğun! Ahh!..»

Onun, bu yaşlı başı, bu akıllı uslu adamın, heyecanlanmasını ve denizcilerin arasında döğüşerek kendine yol açmasını seyretmek garipti. Sağa sola yumruklar sallıyor, omuz darbeleriyle düşmanlarını yere düşürüyordu. Kalabalık neşeyle hırslanmadan yalnızca eğlenmek ve fazla enerjilerini atmak için döğüşüyordu. Karanlık bir gölge kütlesi işçileri öylesine geriletti ki, sonunda kapılar çatırdamaya başladı.

«Şu kel kafalı elebaşıyı yakalayın!»

Kavgacılardan ikisi evin çatısını tırmanıp kıvrak bir şarkıya başladılar:

Biz ne hırsız, ne soyguncu, ne de eşkiyayız,
Biz toy gemicilere gülen insanlarız, evet
bizlerbalıkçılarız...

Polis düdükleri ortalığı çınlatmaya başladı, karanlıkta bakır düğmeler parladı. Çamur ayakların altında ezildi ve çatıdaki şarkı devam etti:

Ağlarımızı kıyı'arın asla ıslak olmadığı
yerlere atıp çekeriz.
Yaşlı şişko tüccarların yalılarına,
Ambarlarına ve sundurmalarının arasına...

«Durun! Yerdeki adama vurmayın!»

«Büyükbaba! Şuraya bak!»

Sonunda Rubtsov ile ben, beş ya da altı kadar dost ve düşmanla birlikte karakola götürüldük; ve sonbahar gecesinin canlı sessizliği içinde şarkı ardımız sıra geldi:

Heyl Ağlarımız kırk balık getirdi:
Sincap, samur ve kunduz derisi...

«Volgalılar çok iyi insanlardır,» diye açıkladı. Rubtsov yere kan tükürüp yaralı burnunu çekerek. Sonra kulağıma fısıldadı: «Çek git burdan. Bir fırsatını yakaladın mı hemen tabanları yağlamaya bak! Ne diye içeri tıkılıp kalacakmışsın ki!»

Yan sokağa fırladım. Uzun boylu bir denizci beni izledi. Bir çitin üstünden atladık, sonra bir başkasının. İşte bu benim akıllı, sevgili dostum Nikita Rubtsov'u son görüşüm oldu.

Yaşantım gittikçe daha boşalıyordu. Öğrenci huzursuzluğu başlamıştı. Bu hareketi anlamıyor, amaçlarını ya da nedenlerini kavrıyamıyordum. Neşeli bir hareket görüyor ama bunun ardındaki gerçek savaşımı algılıyamıyordum. Ve üniversitede okumak uğruna işkenceye bile katlanabileceğimi hissediyordum. Eğer bana:

«Okuyabilirsin; amma bu yüzden her pazar Nikolayevskaya alanında sana sopa çekeceğiz,» deselerdi sanıyorum ki hemen kabul ederdim.

Semyonov'un fırınına uğradığımda oradaki işçilerin öğrencileri dövmek için üniversiteye saldırmayı tasarladıklarını öğrendim.

«Yanımıza birkaç demir dirhem alırız,» dedi ekmekçi kurnaz bir gülümsemeyle.

Onlarla tartışmaya çalıştım. Ama birden öğrencileri savunmaya hiç bir istek duymadığımı, onları savunmak için söyleyecek hiç bir şey bulamadığımı dehşetle farkettim.

Mahzenden kendimi hasta hissederek, titreyerek ve yüreğimde içimi parçalayan bir üzüntüyle ayrıldığımı anımsıyorum.

Gece geç saatlere dek Kaban'ın kıyısında oturup siyah suya taşlar atarak hep aynı düşünceyi kafamda

evirip çevirdim ve kendi kendime aynı soruyu sorup durdum:

«Ne yapacağım?»

Boşluğu doldurmak için keman çalmasını öğrenmeye başladım. Bekçiyi ve fareleri rahatsız ederek geceleri dükkanda kemanı gıcırdatıp durdum. Müziği çok seviyordum ve kendimi bu yeni uğraşıya hevesle vermiştim. Ama bir gece ders sırasında bir süre için dükkandan dışarı çıktım, ve tiyatrodaki orkestrada violonist olan öğretmenim kilitlemeyi unuttuğum kasayı açmış. Dükkana döndüğümde paraları ceplerine doldururken buldum onu. Beni kapıda görünce başını öne uzattı ye tıraşlı, sıkıcı yüzünü bana çevirerek yavaşça:

«Hadi, vur,» dedi.

Dudakları titriyor, kirli, iri gözyaşları uçuk renkli gözlerinden yuvarlanıyordu.

Onu vurmak istedim. Bunu önlemek için yere oturup yumruklarımı arkamdan gizledim ve parayı kasaya koymasını emrettim. Ceplerini boşalttı ve kapıya doğru yürüdü. Sonra birden durdu, budalaca ve korku dolu tiz bir sesle:

«Bana on ruble ver,» dedi.

Ona on ruble verdim, ama müzikle uğraşmaktan da vazgeçtim.

Aralıkta kendimi öldürmeye karar verdim. Bu kararın nedenlerini *Makar'ın Yaşamında Bir Olay* adlı öykümde anlatmaya çalışmıştım. Ama başaramamıştım. Öykü, beceriksizce yazılmıştı ve iç gerçekten yoksundu. Evet, bana öyle geliyordu ki, bu iç gerçeğin yokluğu öykünün temel eksiğiydi. Gerçi bütün olaylar aslında benim başımdan geçmişti, ama öyküde, bunları başka biri anlatıyor gibiydi ve ben, kendimden değil de sanki tanımadığım bir yabancıdan söz eder gibiydim. Ebedi değerinin konusu dışında bu öykünün bana hoş gelen bir yönü vardı: burada ben kendimi yenmiş gibi görünüyordum.

Çarşıdan bir trampetçinin içinde dört kurşunu olan tabancasını satın aldım ve kurşunlarından birini göğsüme sıktım. Kalbime nişan almaya çalışmış, ama yalnızca ciğerlerimi delmeyi becerebilmiştim. Ve bir ay sonra kendimi daha sersem gibi hissederek, büyük bir utançla yeniden fırındaki işime başladım.

Ancak bu uzun sürmedi. Martın sonuna doğru, bir akşam fırından çıkarken dükkanın arkasındaki oda penceresinin yanında duran Hohol'u gördüm. Kalın bir sigara içiyor ve ortalığı kaplayan duman bulutuna düşünceli düşünceli bakıyordu.

«Boş vaktin var mı?» diye sordu selâm melâm vermeden.

«Yirmi dakika.»

«Otur. Seninle konuşmak istiyorum.»

Her zamanki gibi çuha paltosu boğazına dek ilikliydi. Sarı sakalı geniş göğsüne yayılmıştı ve kısa kesilmiş sert saçları inatçı alnını çevreliyordu. Ağır, katran kokan köylü çizmeleri giymişti.

«Peki öyleyse?» diye söze başladı alçak bir sesle. «Benim oraya gelmek ister misin? Krasnovidovo köyünde oturuyorum. Volga'dan kırk beş verst ödete. Orada bir dükkanım var. Bana dükkanda yardım edersin. Fazla zamanını almaz bu iş. Ayrıca iyi bir kütüphanem de var. Bir şeyler öğrenmene yardım edebilirim. Anlaştık mı?»

«Evet.»

«Cuma sabahı saat altıda Kurbatov'un iskelesine gel ve Kranovidovo'dan gelen kayığı sor. Sahibinin adı Vasili Pankov. Aslında sormana gerek kalmayacak. Oraya senden önce varacağım. İyi akşamlar.»

Gitmek için ayağa kalktı, iri elini bana uzattı ve cebinden okkalı bir gümüş saat çıkartarak:

«Konuşmamız tam altı dakikamızı aldı,» dedi. «Ah, evet, adım Romas, Mihayil Antonoviç»

Arkasına bakmadan, sert adımlarla ve iri, güçlü vücudunu rahatça sallayarak gitti.

İki gün sonra Parasnovido'ya doğru yola çıktım.

Volga... buzları daha yeni çözülmüş... Gri buz kütleleri çamurlu akıntıda sallana sallana ırmak boyunca yüzmekteydi. Kayığımız onları geçiyor, ve buz kütleleri gıcırdayarak kayığın bordasına sürtünüyor, keskin zerrecikler halinde ortalığa saçılıyor. Güçlü bir rüzgar esiyor, dalgalar kıyıya tırmanıyor... Güneşin gözkamaştıran ışıkları buz kütlelerinin cam mavisi yüzeylerinden yansıyor. Kutularla, fıçılarla, çuvallarla tıka basa dolu olan kayık bir yelkenin yardımı ile ilerliyor. Pankov dümeni yönetiyor. Biraz süslü giyimli genç bir köylü bu. Tabaklanmış koyun derisinden yapılma ceketi renk renk kordonlarla süslü.

Pankov'un yüzü sakin, gözleri donuk. Köylüye benzer bir yanı yok. Kayığın baş tarafında, elinde kanca, Pankov'un parayla tuttuğu ırgadı Kukuşkin ayakta duruyor: Beli bir ip parçası ile sıkılmış yırtık pırtık bir paltonun ve bir zamanlar kimbilir hangi papaza ait olan buruşuk bir şapkanın içinde dağınık bir adam. Kukuşkin'in yüzü yara bere içinde. Buz kümelerini elindeki uzun kanca ile iterek öfkeyle homurdanıyor:

«Defol! Nereye gittiğini sanıyorsun?»

Romas ile ben, yelkenin altına yıkılmış kutuların üstünde oturuyoruz. Alçak bir sesle bana:

«Köylüler beni sevmez.. Özellikle zengin olanları,» diyor. «Ve tabii sen de bu antipatiden kendi payını alacaksın.»

Kukuşkin elindeki kancayı küreklerin arasına koyuyor ve yaralı yüzünü bize çevirerek açık bir zevkle konuşuyor:

«Senden en çok nefret eden Rahip Antoniç»

«Öyle,» diye ona hak veriyor Pankov.

«Sen onun boğazına tıkılmış bir kılçık gibisin.»

«Ama dostlarım da var. Onlar senin de dostların olacak,» diyor Romas.

Hava soğuk. Parlak mart güneşi ortalığı çok az ısıtıyor. Koyu renkli, çıplak dallı ağaçlar ırmak kıyısından sallanıyorlar. Orada, burada, kuytu köşelerde yada kıyıyı çevreleyen çalıların gölgesinde hâlâ kadifemsi kar yığınları var. Irmak, çayırda otlayan bir koyun sürüsü gibi rasgele sürüklenen buz kümeleriyle dolu. Düş görüyormuş gibiyim.

Kukuşkin piposunu tütünle doldurarak felsefeye dalıyor.

«Sen onun sevgilisi değilsin. Bu bir gerçek. Yani rahibin... Ama bu onun işi değil mi? Bütün yaratıkları sevmek. Kitaplarda böyle yazılı.»

«Seni kim bu hale soktu?» diye soruyor Romas kıkırdayarak.

«Önemli biri değil. Karanlık biri. Hırsızlar... Sanırım onların işi bu,» diye öfkeyle karşılık veriyor Kukuşkin. Sonra gururla ekliyor:

«Bir zamanlar birkaç asker dövmüştü beni... Topçu erleri. İşte, tam bir işti bu. Nasıl oldu da canlı çıktım hiç bilmiyorum.»

«Neden yaptılar bunu?» diye soruyor Pankov.

«Ne zaman... Dün mü? Yoksa topçu erleri mi?»

«Evet, dün.»

«Sanki neden üstüne saldırdıklarını söyleyebilirmişsin gibi! Bizim insanlarımız tıpkı şaşkın keçiler gibidir. İncir çekirdeğini doldurmayacak bir şey için hemen hır çıkarırlar. Sanki tüm işleri yumruklarını kullanmakmış gibi.»

«Bana kalırsa,» diyor Romas, «senin başını belaya sokan dilin. Ağzından çıkanı kulağın duymuyor.»

«Olabilir. Ben meraklıyımdır. Huyum bu benim. İnsanlara her zaman sorular sorarım . Yeni bir şey duymak beni mutlu ediyor.»

Kayığın burnu tam karşıdan gelen bir buz kümesine çarpıyor. Başka biri gözdağı verircesine sürtünüp geçiyor. Kukuşkin bir an sallanıyor sonra

çengelini yeniden eline alıyor. Pankov azarlarcasına bağırıyor ona:

«Gözlerini işinden ayırma Stepan!»

«Öyleyse siz de beni konuşturmayıverin,» diye mırıldanıyor Kukuşkin bir buz parçasını iterek. «Aynı anda hem işimi yapıp hem de sizinle çene çalamıyorum.»

Neşeli bir tartışmaya girişiyorlar; ve Romas yine bana dönüyor.

«Buradaki toprak benim memleketimden, Ukrayna'dan çok daha kötü. Ama insanları daha iyi. Becerikli, yetenekli insanlar!»

Onu can kulağıyla dinliyor ve içtenlikle güveniyorum. Sakin tavrı, basit ama düzgün konuşması hoşuma gidiyor. Onun çok bilgili bir adam olduğunu seziyorum. Üstelik insanları değerlendirmek için kendi ölçülerine sahip bir insan. Üstelik neden kendimi öldürmeye kalktığımı bana sormaması da çok iyi. Onun yerinde kim olsaydı bu soruyu çoktan sormuştu bana. Bense bu sorudan öyle bıktım, öyle bıktım ki! Üstelik karşılık verilmesi hiç de kolay olmayan bir soru bu. Neden kendimi öldürmeye kalktığımı ancak şeytan bilir. Eğer Hohol sormaya kalksaydı ona uzun, budalaca bir karşılık verecektim. Ne olursa olsun, artık bu konu üstünde düşünmek istemiyorum. Volga öylesine güzel, öylesine parlak, öylesine açık ki.

Kayığımız yüksek kıyı boyunca ilerliyor. Solda karşıdaki alçak kıyının kumluk yerlerini yalayan geniş ırmak var. Irmağın yükseldiğini ve kumsalın ötesindeki çalılara dalgaların vurduğunu görebiliyorum. Ve yerdeki tüm yarıkları ve çukurları dolduran bir derenin suları dalgaları karşılıyor. Güneş dünyaya gülümsüyor. Onun ışıklarında ötüşen, uçuşan ve yuvalarını kurmaya çalışan sarı gagalı kargalar, parlatılmış çeliktenmiş gibi mavimsi bir siyahlıkta ışıldıyorlar. Açık düzlüklerde yemyeşil otlar cesaretle

güneşe doğru uzanıyor. Kollarım ve bacaklarım üşüyor; ama yüreğimde sessiz bir mutluluk duyuyorum. Parlak umutların yumuşak filizleri doğuyor. Baharda yeryüzü nasıl da şirinleşir!

Öğlenleyin Krasnovidovo'ya varıyoruz. Yüksek, aşınmış bir tepenin üstünde, çatısı mavi bir kilise var. Kiliseden, tepenin boyunca aşağıya kadar sağlam köy evleri sıralanmış. Çatılarının sarı tahtaları ve bunların parlak saman örtüleri güneş ışıklarını yansıtıyor. Sade ve göze güzel görünüyorlar.

Volga tekneleriyle kıyıdan geçerken bu köyü hep çok beğenirdim.

Kukuşkin'le birlikte kayığı boşaltmaya başlıyoruz. Romas, bir yandan çuvalları bana verirken:

«Gerçekten çok güçlüsün,» diyor.

Ve gözlerini elindeki çuvaldan ayırmadan soruyor:

«Göğsünde ağrı yok mu?»

«Hiç yok!»

Sorusunun inceliği bana dokunuyor. Köylülerin kendimi öldürmeye kalkıştığımı öğrenmeleri hiç hoşuma gitmez.

«Evet, çok güçlüsün. Her şeyi yenebilecek kadar,» diyor Kukuşkin konuşmaya devam ederek. «Sen nerden geliyorsun delikanlı? Nijni Novgorod'dan mı? Öyleyse sen su içenlerdensin. Size böyle derler. Ya da 'Hey martıların bugün nereye uçtuklarını söyleyebilir misin?' Bu da Nijni'den bir söz.»

Kıvırcık sakallı, gür kızıl saçlı, pamuklu bir gömlek ve pantalon giymiş, uzun boylu, ince yapılı bir köylü yokuş aşağı koşarak yanımıza geliyordu. Balçığın üstünde kayan çıplak ayakları yarıklara dolan su sızıntılarının oluşturduğu sayısız dereciklere dalıp çıkıyor ve onların gümüş parlaklığını bozuyordu.

Kıyıya varınca açık, tatlı bir sesle konuştu:

«Eve hoş geldiniz.»

Yaptığımız işe şöyle bir baktı, sonra eğildi yerden kalın iki sırık aldı ve onları kıyıdan kayığın bordasına dayadı. Kayığa sıçrayarak bağırdı:

«Fıçıları hazırlayın! Hey sen, delikanlı, buraya gel de yardım et!»

Çok yakışıklı ve kuvvetliydi. Açık mavi gözleri sert sert bakıyordu; kırmızı yanakları, düz, iri bir burnu vardı.

«Üşüteceksin İzot,» dedi Romas ona.

«Kim? Ben mi? Korkma!»

Bir fıçı benzini kıyıya yuvarladık. İzot beni tepeden tırnağa süzdükten sora sordu:

«Dükkanda yardım etmeye mi geldin?»

«Hadi onunla güreşin,» diye atıldı Kukuşkin.

«Bakıyorum yüzünü yine dağıtmışlar.»

«Eh, bu gibi insanlara ne yapabilirsin ki?»

«Ne gibi insanlara?»

«Dayak atan insanlara.»

«Hah!» İzot tiksintiyle yüzünü çevirdi. Sonra Romas'a döndü. Arabalar az sonra burada olur. Irmak boyunca buraya gelişinizi izledim. İyi vakit geçirdiniz. Sen eve git Antoniç. Buradaki işlere ben bakarım.»

Romas'a karşı tavrı dostça ve hatta biraz endişeliydi. Romas ondan on yaş daha büyük olmasına rağmen onu koruyormuş gibiydi.

Yarım saat sonra yeni yapılmış, duvarları hâlâ reçine ve zift kokan bir köy evine girdim. Oturma odası temiz ve loştu. Keskin bakışlı bir köylü kadını ortalıkta dönenip duruyor, yemek için sofrayı hazırlıyordu. Hohol açık bir bavuldan kitapları çıkartıyor ve onları ocağın yanındaki kitaplığa diziyordu.

«Senin odan çatıda,» dedi.

Çatıdaki odamın penceresinden köyün bir kısmını görebiliyorum. Evimizin karşısında kıyıları çalılarla kaplı bir dere uzanıyordu. Şurada, burada hamamların damları görünüyordu. Derenin ardında bahçeler ve kapkara tarlalar uzanıyor, bunları ufuktaki ormanın mavi çizgisi çevreliyordu. Bir hamamın damında maviler giymiş bir köylü ata biner gibi oturmuş, elinde bir balta tutuyor, eliyle gözlerine gölge yaparak

Volga'ya bakıyordu. Arabanın tekerlekleri çatırdadı. Bir öküz uzun uzun böğürdü. Su sırıltısı etrafı doldurdu. Siyahlar giymiş yaşlı bir kadın kapıdan çıktı ve geriye dönerek yüksek sesle:

«Allahın belaları,» dedi.

Derenin ağzını taş ve çamurla tıkamaya çalışan iki afacan onun sesini işitir işitmez ayağa fırladılar, bacaklarının olanca hızıyla kaçmaya başladılar. Kadın yerden bir odun parçasını aldı, üstüne tükürdü ve dereye attı. Sonra üstünde iri bir erkek çizmesinin bulunduğu ayağını çocukların yaptığı baraja vurarak Volga'nın kıyısı boyunca yürümeye başladı.

Burada beni nasıl bir hayat bekliyordu?

Yemeğe çağrıldım. Aşağıda İzot'u masanın başında, ayaklarını uzatmış otururken buldum. Çıplak ayağı morarmıştı. Romas ile konuşuyordu ama ben içeri girince sustu.

«Eee, ne oldu,» diye sordu Romas sertçe. «Devam et.»

Hepsi bu kadar. Öyleyse karar verildi: kendimiz halledeceğiz. Dışarı çıkarken yanına bir tabanca ya da kalın bir sopa al. Barinov yanımızdayken fazla konuşma. Onunla Kukuşkin'in dili bir kadın dili gibidir. Hey delikanlı, balık tutmaktan hoşlanır mısın?»

«Hayır»

Romas, küçük meyve üreticisi köylüleri örgütleme, onları büyük alıcıların ellerinden kurtarma gereğinden söz etmeye başladı. İzot dikkatle dinliyordu onu. Sonunda:

«Bu gidişle, şişgöbekliler başına bir iş açacaklar senin,» dedi.

«Görürüz.»

«Sözlerime dikkat et.»

«Karonin ile Slatovratsky öykülerindeki insanları çizerken bu köylüleri örnek alıyorlar harhalde.»

Acaba burada gerçekten dürüst bir şeyle mi karşılacaktım? Burada gerçekten bir şeyler yapan insanlarla birlikte mi çalışacaktım?

Yemeğini bitirdikten sonra İzot:

«İşleri aceleye getirme Mihayil Antonoviç,» dedi. «İyi bir iş asla çabuk olmaz. Yavaş yavaş yapmalısın.»

O gittikten sonra Romas dalgın dalgın:

«Akıllı bir adam,» dedi. «Ve de dürüst. Ne yazık ki kara cahil. Okumasını bile pek bilmiyor; ama öğrenmek için çok çalışıyor. Ona bu işte yardım edebilirsin.»

Akşama dek dükkandaki malların fiyatlarının üstünden gitmekle oyalandık.

«Ben buradaki öbür dükkanlardan daha ucuza satarım,» dedi bana. «Kuşkusuz onlar bundan hoşlanmıyorlar. Ellerinden gelen her oyuna başvuruyorlar. Şimdi beni dövmeye hazırlanıyorlar. Ama beni burada tutan şey, bu işe olan sevgim ya da bu işten elde ettiğim kar değil. Bunun başka nedenleri var. Bu dükkan senin fırının gibi bir yer.»

Bu kadarını tahmin ettiğimi söyledim.

«Evet, elbette. İnsanlara şu ya da bu şekilde birşeyler öğretmek gerek, öyle değil mi?»

Dükkan kilitlendi ve kepenkleri indirildi. Bir lamba alarak raftan rafa gezmeye başladık. Dışarda birisi de bizimle birlikte hareket ediyordu. Çamurda ilerleyen sakıngan ayak seslerinin ara sıra dükkanın basamaklarına çıktığını işitiyorduk.

«İşte... işitiyor musun? Bu Migun'dur. Toprağı ya da akrabası olmayan yalnız bir adam. Vahşi bir hayvandır o. Yeni yetme kızlar fingirdemekten nasıl hoşlanırsa o da kötülük etmekten öyle hoşlanır. Onunla konuşurken gözünü dört aç. Tabiî yalnız onunla konuşurken değil.»

Daha sonra, yeniden oturma odasına geldiğimizde arkasını ocağı verip rahatça, piposunu yaktı ve sakalının üstünden duman bulutçukları çıkartarak gözlerini düşünceli düşünceli kıstı, açık ve kolay anlaşılır sözler söylemeye başladı. Uzun süredir gençliğimi nasıl harcadığıma dikkat ettiğini söyledi.

«Sen yetenekli ve dikkafalısın; amacının da iyi niyetli olduğu belli. Çalışmaya ihtiyacın var senin. Yoksa çevrendeki insanlarla kendi arana set çekecek türde kitaplara değil. Bir zamanlar yaşlı bir adam vardı, sekter bir insandı. Haklı olarak şöyle derdi: «Öğretilen ve öğrenilen her şey insandan gelir.» İnsanların size öğrettiği şeyler kitaptan öğrenilenlerden daha acıdır. İnsanların öğretiş biçimleri kabadır. Ama bu biçimde öğrendiğimiz şeyler daha köklüdürler.»

Daha sonra her şeyden önce köylülerin bilinçlendirilmesi gerektiğini söyledi. Bu fikri daha önce de işitmiştim. Ama şimdi bu dostun ağzından işitince, yeni ve daha büyük bir önem kazandığını seziyordum.

«Sizin o kentlerdeki öğrencileriniz halkı sevmek üstüne bir sürü laf ediyorlar. Bense onlara şöyle diyorum. Hayır bu yapılamaz. Halkı sevemezsiniz. Bu tür sevgi laftan öte bir şey değildir.»

Sakalını kaşıyıp merakla bana baktı. Sonra odada bir aşağı, bir yukarı dolaşıp etkili bir sesle konuşmaya devam etti:

«Sevgi... Bu şu anlama gelir: işbirliği yap, lütfet, hoşgör ve bağışla. Ama ya halk? Halkın cahilliğini hoş görüp, onların hayalleriyle işbirliği yapabilir, onların cahilliğini görmemezlikten gelip, kabalıklarını bağışlayabilir miyiz? Bunu yapabilir miyiz?»

«Hayır.»

«İşte tüm sorun burda. Kentteki arkadaşlarının tümü Nekrasov okuyup onun ağzından konuşuyorlar. Bense şöyle diyorum: 'Nekrasov'la bir yere varılmaz!' Köylülere şöyle demeliyiz: Buraya bak kardeş! Şimdiye dek sen kötü biri değildin. Ama sürdüğün yaşantı kötü ve sen yaşamını daha kolay, daha iyi bir düzene koymak için ne yapman gerektiğini bilmiyorsun. Aslında vahşi bir hayvan bile kendine, senin kendine baktığından daha iyi bakar. Kendini

senin kendini savunduğundan daha iyi savunur. Ama yine de siz köylüler her şeyin kaynağısınız. Soyluların, papazların, aydınların, çarların... Geçmişte bunların hepsi köylüydü. Anlıyor musun? Anlatabildik mi? Peki öyleyse, ezilmemek için yaşamayı öğren.

Mutfağa gidip aşçıya semaveri yakmasını söyledi. Döndüğünde bana çoğu şu ya da bu bilime ilişkin kitapları göstermeye başladı. Buckle, Lyell, Lecky, Lubbocak, Taylor, Mill, Spencer, Darwin... Ve Rus yazarları; Pisarev, Dobrolübov, Çernişevki, Puşkin, Nekrasov'un kitapları ve Gonçarov'un *Frigate Pallada*'sı...

İri eli kitapların üstünde, sanki kendi yavrularını okuyormuşcasına dolaşıyordu. Duygu dolu bir sesle mırıldandı:

«Hepsi iyi kitaplardırl Örneğin bu: çok ender bulunan bir kitaptır. Sansür tarafından yakılması emredildi. Eğer devletin gerçekten ne olduğunu öğrenmek istiyorsan bunu oku.»

Bana Hobbes'un *Leviathan*'ını (*) verdi.

«Bu da devleti konu alıyor; ama daha hafif ve daha neşeli.»

Neşeli kitap Machiavelli'nin *Il Principe*'si (**) çıktı.

Çayda bana kısaca kendinden söz etti. Çernogov'lu bir demircinin oğluydu. Kiev garında tren yağlayacısı olarak çalışırken devrimcilerle tanışmış ve bir işçi örgütü kurmuştu. Sonra tutuklanmış, iki yıl hapiste kalmış ve on yıllığına Yakutsk bölgesine sürgün gönderilmişti.

«Önceleri orada, bir Yakut ülkesinde yaşamanın beni öldüreceğini sanmıştım. Öylesine bir kış var ki

(*) İngiliz düşünürü Thomas Hobbes (1588-1679) Mekanist felsenin öncülerinden. Leviathan adlı yapıtında «egemenlik» kavramını naturalist bir temel üzerinde sonuna dek götürür. «Leviathan» Tevrat'ta geçen bir canavarın adıdır.

(**) İtalyan düşünürü Machiavelli (1469-1527) «Hükümdar» adlı yapıtında ilk kez ulusal bir devlet felsefesi geliştirmiştir. İdeali: «kuvvet»e dayanan ulusal bir devletti.

orada, allahın belası insanın beynini dolduruyor sanki. Ama bir süre sonra çevrede Rusların bulunduğunu öğrendim. Tek tük ve dağınıktılar ama yine de varlardı. Üstelik canımız sıkılmasın diye durmadan yenilerini gönderiyorlardı. Ne büyük düşünce, değil mi? Hepsi iyi insanlardı. İçlerinde bir öğrenci vardı, Vladimir Korolenki. Cezası benimkinden önce bitti. Bir süre birbirimizle çok iyi dosttuk ama sonra ayrıldık. Birçok bakımdan birbirimize benziyorduk, benzerliklere dayanan dostluklar kısa ömürlü olur. Ama dürüst ve yetenekliydi; elinden her iş gelirdi. İkon yapmayı bile denedi. Ben bundan hoşlanmamıştım. Şimdi bir edebiyat dergisinde yazıyor; iyi yazılar yazdığını söylüyorlar.»

O akşam Romas uzun uzun konuştu. Geceyarısına dek. Daha başlangıçtan benim yerimin onun yanı olduğunu anlamamı istediği açıktı. Daha önce arkadaşlıktan böylesine derin bir mutluluk almamıştım. İntihar etmeye kalkıştıktan sonra kendimi küçük görmeye başlamıştım. Bomboş, değersiz bir yaratık olduğum duygusuna kapılmıştım. Suçluluk duygusu beni eziyordu, yaşamaya utanıyordum. Romas bunu anlamış olacaktı; yalın ve becerikli bir biçimde kendi yaşamını gözlerimin önüne sererek dengemi bulmamı sağlamıştı. Unutulmayacak bir gündü.

Bir pazar kilisedeki ayin bittikten sonra satış yapmak için dükkanı açtık ve bir anda insanlar merdivenlerde birikmeye başladı. İlk gelen Matyev Barinov'du: pis, üstü başı yırtık pırtık, maymun gibi uzun kollu, kadınımsı güzel gözlerinde bomboş bakışları olan bir adamdı.

Romas'ı selamladıktan sonra «Kentte ne var ne yok?» diye sordu ve karşılık beklemeden, yukarı çıkan Kukuşkin'e seslendi:

«Stepan! Kedilerin yine bir horoz öldürmüş!»

Bir süre sonra, Vali'nin bütün Tatarların Kafkasya

ve Türkistan'dan çıkartılması için emir vermesini istemek üzere Kazan'dan St. Petersburg'a Çar'ı görmeye gittiğini anlatıyordu. Vali'yi övdü:

«Akıllı bir adam! İşini biliyor.»

«Bütün bunları sen uydurdun,» dedi Romas sakin bir tavırla.

«Ben mi, Ne zaman?»

«Bunu bilmiyorum.»

Barinov azarlarcasına başını salladı ve:

«Doğru, sen asla kimseye inanmazsın Antoniç,» dedi. «Ben Tatarlar için üzülüyorum. Kafkasyalılara alışmak gerek.»

Bir zamanlar daha iri yarı bir adama ait olduğu açıkça anlaşılan yırtık pırtık bir palto içinde ince uzun bir adam sıkılgan bir tavırla yaklaştı. Sinirli bir tik, sıkıntılı hatlarını biçimsizleştiriyor, esmer dudaklarını sinsi bir gülümsemeyle ayırıyordu. Sol gözü sürekli seğiriyordu ve bir yara izi ile bölünmüş olan gri kaşı titriyordu.

«İşte Migun!» dedi Migun sakin bir tavırla ve içini çekerek ekledi: «Birinin kafasını kırmazsan hayat dayanılmayacak kadar sıkıcı oluyor.»

Pankov öfkeyle bağırıp çağırmaya başladı ama Migun hiç kulak asmadan devam etti:

«Hem kim demiş ihtiyar olduğumu? Kırt altı yaşındaki adama ihtiyar mı denir?»

«Daha geçen noel elli üç yaşındaydın,» diye bağırdı Barinov. «Sen kendi ağzınla söylemiştin elli üç yaşında olduğunu! Neden yalan söylüyorsun?»

Gururlu bir ihtiyar olan sakallı Suslov geldi. Sonra Balıkçı İzot, ve ötekiler, aşağı yukarı on kişi kadardılar. Hohol, dükkânın kapısının yanındaki basamaklara oturmuş, piposunu tüttürüyor ve basamaklarda ve iki yandaki sıralara oturmuş köylüleri dinliyordu.

Hava soğuktu. Bulutlar, kışın ayazından sonra hâlâ buğulu gibi duran mavi gökte hızla koşuyorlardı. Güneş ışınları ve gölgeler, ara sıra pırıl pırıl parlayan,

kimi zaman da kadifemsi bir yumuşaklıkla gözü okşayan dereler ve küçük göllerde oynaşıyor, boğuluyordu. Parlak tatil giysileri içinde kızlar Volga kıyısındaki sokaklarda dolaşıyorlardı. Su birikintilerinin üstünden geçerken topladıkları eteklerinin altında, kaba deri botları görünüyordu. Oltaları omuzlarında küçük çocuklar koşarak yanımızdan geçiyordu. Hantal köylüler dükkanın dışındaki insan kümesine yan yan bakıyorlar ve başlıkları ya da kalın keçe şapkalarıyla hafifçe selam veriyorlardı.

Migun ile Kukuşkin bir türlü çözümlenmeyen dostça bir tartışmaya girişmişlerdi; tüccarlar mı yoksa derebeyleri mi daha iyi döğüşüyorlardı. Kukuşkin tüccarlardan yana çıkıyor ama Migun derebeylerini savunuyordu ve çıngıraklı kalın sesi Kukuşkin'in karmaşık sözlerini bastırıyordu.

«Bay Fingerov'un babası Napolyon Bonapart'ın sakalını çekmiş. Bay Fingerov da iki kişiyi yakalarından tutar, onları şöyle bir savurur sonra da kafalarını tokuştururdu. Ya işte böyle! Kütük gibi üst üste yığılırlardı.»

«Eh, seni haklayacak güçteymiş,» diye hak verdi. Kukuşkin ama hemen ekledi: «Ama ne olursa olsun bir tüccar derebeyinden daha çok yer.»

En üst basamakta duran yakışıklı ihtiyar Suslov homurdandı:

«Köylüler toprakla bağlarını yitiriyorlar. Mihayil Antonoviç! Derebeylerinin zamanında tembellik etmelerine izin verilmezdi. Herkesin yapacak belli başlı bir işi vardı.»

«Neden yeniden köleliğin geri getirilmesi için bir dilekçe göndermiyorsun?» dedi İzot. Romas ona şöyle bir baktıktan sonra piposunu merdivenin korkuluğuna vurmaya başladı.

Onun konuşmasını bekleyip durdum. Köylülerin kopuk sözlerini dikkatle dinlerken Hohol'un ne söyleyeceğini kestirmeye çalıştım. Konuşmaya

katılmak için birkaç fırsatı şimdiden yitirmişti. Ama o hala susuyordu. Bir put kadar sessiz, rüzgarın su birikintilerini kırıştırmasını ve bulutları kocaman gri bir kütle halinde toparlamasını seyrediyordu. Aşağıda, ırmakta bir geminin düdüğü yükseldi. Bir akerdeonun eşliğinde şarkı söyleyen kızların ince sesleri yokuştan yukarı geliyordu. Hıçkırıp naralar atan bir sarhoş, sokağın öbür ucundan bize doğru yaklaşıyordu. Kolları çılgınca sallanıyor, bacakları garip bir biçimde bükülüyordu. Su birikintilerine bata çıka yürüyordu. Köylülerin konuşmaları şimdi yavaşlamıştı. Sözcüklerinde bir hüzün seziliyordu. Ben de içimde belli belirsiz bir üzüntü duydum; çünkü donuk gökte yağmur tehdidi vardı, çünkü aklım, kentin ardı arkası kesilmeyen uğultusuna, seslerin karmaşıklığına, sokaklarda hızla yürüyüp giden insanlara, onların çabuk çabuk konuşmalarına ve düşünceleri uyaran sözcüklerin bolluğuna gitmişti.

Çayda Hohol'a köylülerle ne zaman konuştuğunu sordum.

«Konuşmak mı? Hangi konuda?»

«Ah,» dedi büyük bir dikkatle açıklamamı dinledikten sonra. «Anlayacağın, eğer onlara bu tür şeylerden söz edersem, hele öyle sokak ortasında, beni yeniden Yakutların yanına sürgün ederler.»

Piposunu doldurup yaktı ve dumanı yoğun bir biçimde ortalığı doldurunca dek tüttürdü. Sonra alçak bir sesle konuşmaya başladı. «Köylü,» dedi, «herşeyden kuşkulanır. Kendine güvenmez, komşularına güvenmez, hele hele bir yabancıya asla güvenmez. Özgürlüğüne kavuşalı daha otuz yıl oldu. Bu özgürlüğün ne anlama geldiğini anlaması zor. Basit bir yaklaşımla özgürlük sanki şu anlama gelir: istediğim gibi yaşıyorum. Ama ne yana baksan subaylara, yetkililerle karşılaşırsın. Bunların hepsi istediğin gibi yaşamını engeller. Köylüleri derebeylerinin elinden çar kurtardı. Öyleyse,

görünüşe göre, tüm köylülerin efendisi Çar'dır. Bir kez daha soralım bu özgürlük nedir? Hiç beklenmedik bir biçimde Çar'ın bu özgürlüğün ne olduğunu açıklayacağı bir gün gelebilir. Köylünün Çar'a, ülkenin ve zenginliklerin biricik sahibine büyük inancı vardır. Çar köylüleri derebeylerinden kurtardı; bir gün gemileri ve dükkanları da tüccarların elinden alabilir. Köylü çarcıdır. Birçok efendinin kötü bir şey olduğunu sezer; tek efendi daha iyidir. Çar'ın kendisine özgürlüğün gerçek anlamını anlatacağı günü bekliyor. Ondan sonra... herkes eline geçeni kapacak. Herkes o günü bekliyor ama yine de korkuyorlar; herkes o genel kapışma gününü kaçıracağım diye gizli bir korkuyla yaşıyor. Ve... herkes kendi gücünden kuşkulanıyor. Çok şey istiyor ve alınacak da çok şey var. Nasıl alacak bütün bunların hepsini? Herkes hep aynı şeyleri istiyor. Ondan sonra da nereye baksan subayların ardı arkası kesilmiyor. Bunlar hem köylüye, evet, hem de Çar'a düşman. Memurlar olmadan da bir şey yapamazsın; insanlar birbirlerini boğazlar.»

Rüzgar ağır bir bahar yağmurunu öfkeyle penceremize çarpıyordu. Dışarda, dünyayı gri bir çamur kaplamıştı. Hüzünlü bir grilik de benim yüreğimi kaplıyordu. Alçak, sakin ses düşünceli düşünceli konuşmaya devam etti:

«Köylüye Çar'ın gücünü, yavaş yavaş kendi eline almayı öğrenmesini anlatmak gerek. Halkın kendi hükümetini, kendi emniyet müdürünü, kendi valisini, hatta kendi çarını, kendi içinden seçmeye hakkı olduğunu açıklamalıyız...»

«Bu yüz yılı alır!»

«Sen bu işi paskalyaya dek bitirmeyi mi düşünüyorsun yoksa?» diye sordu Hohol üzüntüyle.

Akşamleyin dışarı çıktı. On bire doğru sokakta, eve çok yakın bir yerde ateş edildiğini işittim. Yağmurun ve karanlığın içine baktığımda Mihayil Antonoviç'in kapıdan içeri girmekte olduğunu gördüm:

yoluna çıkan su birikintileri telaşsızca ve dikkatle atlayan iri karanlık bir gölge...

«Neden çıktın dışarı? Silah sesine mi? Bendim...»

«Ne oldu?»

«Hiç. Birkaç kişi, az ötede sopalarla bana saldırdılar. Çekilmelerini yoksa ateş edeceğimi söyledim. İşe yaramadı. Ben de bir el havaya ateş ettim. Merminin havaya bir zararı dokunmaz.»

Kapının önünde durup üstündeki ıslak giysileri çıkardı, sakalındaki suyu sızdırdı, başını salladı. Tıpkı bir at gibi soluyordu.

«Şu allahın belası çizmeler galiba delinmişler. Değiştirmem gerekecek. Tabanca temizlemesini bilir misin? Paslanmadan önce bu iyiliği benim için yapar mısın? Gazla temizle.»

Onun gri gözlerinde okuduğum bu sessiz inatçılığı bu yalın serinkanlılığı nasıl da beğeniyordum! İçeri girdik. Aynanın önünde sakalını tararken uyardı beni:

«Dışarı çıktığında, özellikle geceleri ve tatillerde gözünü dört aç. Seni de dövmek isteyeceklerdir. Ama sakın yanında sopa taşıma. Bu tür şeyler saldırganları büsbütün kışkırtır. Üstelik senin kortuğunu da sanabilirler. Aslında korkacak hiçbir şey yok. Ödlek kimselerdir bunlar.

Benim için çok hoş bir yaşantı başladı. Her gün beraberinde yeni ve önemli bir şey getiriyordu. Doğa bilimleri üstüne kitapları hevesle okumaya başlamıştım. Romas şöyle öğüt vermişti:

«Her şeyden önce bunları bilmen gerekir Maksimiç. İnsanların en ince düşünme güçleri bu bilimlere adanmıştır.»

Haftada üç kez İzot'un okuma yazma öğrenmesine yardım ediyordum. Önceleri benden kuşkulanıyor, söylediklerimi alayla dinliyordu; ama birkaç dersten sonra, içtenlikle:

«Bu işleri iyi biliyorsun delikanlı,» dedi. «Sen bir öğretmen olmalıydın.»

Ve birden:

«Buraya bak, oldukça güçlü kuvvetli görünüyorsun, var mısın seninle yarışalım?» diye sordu.

Mutfaktan bir sopa alıp yere oturduk. İkimiz de sopaya iki elle sarılmıştık, ayaklarımız birbirine değiyordu. Bir süre birbirimizi yerden kaldırmaya çalışarak ümitsizce çabaladık. Hohol bir yanda durmuş, kıkır kıkır gülüyor, bizi kızıştırıyordu:

«Hadi, kaldır onu!»

Sonunda İzot beni ayağa kaldırdı. Sanki bu olay beni ona daha çok sevdirmişti.

«Aldırma,» dedi bana. «Yeterince güçlüsün. Balık tutmaktan hoşlanmaman çok kötü. Yoksa benimle birlikte Volga'ya gelirdin. Volga cennet gibidir geceleri.»

Sabırla çalışıyor, büyük bir aşama gösteriyordu; ve kendi bilgisi karşısında şaşkınlığa düşerek övünüyordu. Kimi zaman dersin tam ortasında birden ayağa fırlıyor ve rafların birinden rasgele bir kitap alıyordu. Kaşları kalkıyor, sesi gayretle çıkıyor ve yüksek sesle bir iki satır okuduktan sonra kıpkırmızı bir suratla bana dönüyor, ve şaşkın şaşkın bağırıyordu:

«Okuyabiliyorum! Hiç böyle bir şey işittin mi?»

Ve gözlerini yumarak yineliyordu:

Su çulluğu, ötersin düzlükte hazin hazin
Sanki evlat mezarı başında anadır sesin...

«Nasıl buldun bunu?»

Birkaç kez dikkatle, yarı fısıltılı halinde sordu:

«Bana açıklayamaz mısın kardeşim? Nasıl oluyor bu? Burada bir adam durmuş birtakım çizgilere eğrilere bakıyor ve bunlar birden sözcük haline dönüşüyorlar. Ve ben bu sözcükleri biliyorum! Her zaman kullandığımız, bizim sözcüklerimiz bunlar! Ama nasıl oluyorlar da onları biliyorum ben? Kimse

yanımda durup kulağıma fısıldamıyor bunları. Eğer karşımdaki bir resim olsaydı... belki, o zaman anlardım. Ama böyle... sanki tam buraya, bu sayfaya basılmış olan birinin düşüncelerini görüyorum. Nasıl oluyor bu?»

Ona ne diyebilirim ki? Ve benim «bilmeyişim» onu üzüyordu.

«Büyü!» diyordu basılı kağıtları ışığı tutup içini çekerek.

Sevimli, dokunaklı bir saflığı vardı. Saydam ve çocuksu bir şey. Gün geçtikçe, bana, insanın kitaplarda okuduğu idealize edilmiş köylüleri anımsatıyordu. Birçok balıkçı gibi o da şairdi ve Volga'dan, gecenin sessizliğinden, yalnızlığından ve düşünce dolu bir yaşantıdan hoşlanıyordu.

Başını kaldırıp yıldızlara bakarak sordu:

«Hohol orada da, tıpkı burada olduğu gibi, canlı varlıkların olabileceğini söylüyor. Olabilir mi böyle bir şey? İnsan onlara bir işaret gönderebilse, nasıl yaşadıklarını sorabilse!.. Herhalde bizden daha iyidirler. Daha mutludurlar!»

Aslında yaşamından hoşnuttu. Yetimdi, bekardı ve o huzur dolu sevdiği işle, balıkçılarla, kimseye bağımlı değildi. Ama öbür köylülerden hoşlanmıyor, beni onlara karşı uyarıyordu.

«Sakın ha onların yumuşak konuşmalarına kanayım deme. Tilki gibi kurnazdır onlar. Güvenme onlara! Bu gün sana bir yüzlerini gösterirler, yarın öbür yüzlerini. İçlerinden biri bile kendinden başka hiç bir şeye inanmaz. Toplum için iyi bir şey yapmak onlara göre angaryadır.»

Ve köydeki «şişgöbeklerden», böylesine yumuşak ruhlu bir yaratıktan beklenilmeyen bir nefretle söz ediyordu:

«Nasıl oluyor da başkalarından daha zengin oluyorlar? Çünkü daha kurnazlar. Peki öyleyse, mademki bu kadar akıllılar. Allah cezalarını versin.

Ama bilmeleri gereken bir şey var: köylüler için önemli olan bir sürü gibi birlik olmaktır. Kavgasız dırıltısız... Ancak böyle güçlü olabilirler. Ama bunlar odun kırarcasına köyü ikiye bölüyorlar. İşte bunu yapıyorlar. Kendi kendilerine düşmanlar... Düzenbaz yaratıklar. Hohol'ün başına açtıkları şu işlere bir bak!»

Yakışıklı ve dinç bir insan olarak kadınlara çok düşkündü. Kadınların da ona hiç rahat verdikleri yoktu.

«Doğru, beni şımartıyorlar,» diye itiraf etti neşeyle. «Kocaları ise bu işten hiç hoşlanmıyor. Onların yerinde ben olsaydım, ben de hoşlanmazdım. Ama kadınlar bana bayılıyorlarsa elden ne gelir? Kadın dediğin adamın ikinci ruhu gibidir. Yaşamlarında ne eğlence, ne de iyilik vardır onların. At gibi çalışırlar... Hepsi bu kadar. Kocaların ise aşka ayıracak zamanları yoktur. Ama ben, ben bir kuş kadar özgürüm. Çoğu evlendikten bir yıl sonra kocalarından dayak yemeğe başlarlar... Evet ben de onlarla gönül eğlendiririm. Evet ben de de suç var. Onlardan tek bir şey rica ederim: Birbirinizle kavga etmeyin. Ben hepinizi idare edebilirim. Birbirinizi kıskanmayın. Hepimiz benim için birsiniz. Hepiniz için üzülüyorum!»

Utangaç bir gülümsemeyle devam etti:

«Bir keresinde bir hanımefendi ile neredeyse işi pişiriyordum. Kentli bir hanım buraya gelmişti ve yaz için bir ev satın aldı. Bir içim suydu cildi süt gibi bembeyaz, saçları ipek gibiydi. Masmavi gözlerinde iyilik dolu bir bakış vardı. Satmak için balık getirirdim ona; her seferinde gözlerimi ondan ayıramazdım. 'Nen var senin?' derdi. 'Biliyorsunuz', diye karşılık verirdim. 'Eh ne yapalım,' derdi. 'Öyle olsun. Bu gece sana geleceğim. Bekle!' Ve gerçekten de geldi. Ama sivrisinekler onu rahatsız ediyordu. Isırıyorlardı kadını ve hiç bir yere gidemiyorduk. 'Dayanamıyacağım,' dedi. 'Çok kötü ısırıyorlar.' Neredeyse ağlayacaktı.

Ertesi gün kocası geldi. Yargıç gibi bir şeydi. Evet, işte kadınlar böyledir,» diye sözlerini bitirdi. İzot hüzünlü bir tavırla. «Sivrisineklerin, yaşamlarını zehir etmesine izin verirler.»

Kukuşkin'den övgüyle söz ediyordu.

«Ona dikkat et. Kişilik sahibi biri o. Üstelik de iyi bir kişiliğe... Kimse onu sevmiyor ama yanılıyorlar! Evet, çenesi düşük ama öyle mükemmel ki!»

Kukuşkin'in toprağı yoktu ve Pankov'un yanında ırgat olarak çalışıyordu. Ufak tefek ama epeyce güçlü ve sinirli sarhoş bir kadın olan karısı da ırgatlık yapıyordu. Evlerini demirciye vermişlerdi; kendileri de derenin arkasındaki hamamda oturuyorlardı. Kukuşkin'in haberlere karşı tutkusu vardı. Ortada haber olmayınca hep aynı konular üstüne türlü laflar uyduruyordu.

«İşittin mi Mihayil Antoniç? Tinkova'daki polis işini bırakıp papaz oluyormuş. 'Köylülere daha fazla zararım dokunsun istemiyorum,' diyormuş. 'Yeterince kötülüğüm dokundu'!»

Romas ciddi bir tavırla:

Eğer işler böyle giderse, çok geçmeden bütün polislerinizi yitireceksiniz.»

Saçlarının arasındaki saman, ot ve tavuk tüylerini ayıklayarak Kukuşkin bu sözü bir süre düşündü.

«Hepsini sanmam. Tabii yalnızca vicdanlı olanları. Onlar için görevlerini yapmak çok zor. Sen vicdana inanmazsın Antoniç. İnanmadığını görüyorum. Ama ne olursa olsun kimse vicdansız yaşayamaz. Ne denli akıllı olursa olsun. Bir zamanlar bir hanımefendi vardı...»

Ve «korkunç akıllı» zengin bir kadın konusunda bir hikaye anlatmaya başladı.

«Öylesine kötü ve haindi ki vali bile makamını ve işini gücünü bırakıp onu görmeye geldi. 'Bayan,' dedi. 'Ayağınızı denk almanızı salık veririm. Çünkü hainliğiniz konusundaki söylentiler ta St. Petersburg'a

dek ulaştı.' Tabii kadın valiye bir bardak şarap sundu ve 'Evinize huzur içinde dönün,' dedi. «Ben huyumu değiştiremem!» Aradan üç yıl ve bir ay geçti. Kadın birden bütün köylülerini bir araya topladı. 'Alın,' dedi. 'Bütün topraklarım sizindir. Allahısmarladık. Beni bağışlayın. Ben...»

«Manastıra gidiyorum,» diye tamamladı Hohol.

Kukuşkin şaşkınlıkla ona bakıp doğrularcasına başını salladı.

«Doğru. Başrahibe oldu. Demek sen de işittin?»

«Hayır, böyle bir şeyi hiç işitmemiştim.»

«Öyleyse nereden biliyorsun?»

«Ben seni bilirim.»

Palavracı başını sallayarak mırıldandı:

«Sen zaten kimseye inanmazsın, asla!»

Ve bu her zaman böyleydi: öykülerindeki kötü yürekli, hani insanlar kötülük yapmaktan bıkarlar ve «kayıplara karışırlardı». Ya da onları, çöplüğe çöp atar gibi, manastıra gönderirdi.

Garip, hiç beklenmedik fikirler gelirdi aklına. Birden kaşlarını çatarak:

«Tatarları istila etmemeliydik,» derdi. «Tatarlar bizden çok iyi insanlar.»

Kimse Tatarlardan söz etmezken, meyve üreticilerinin kooperatifinden konuşulurken damdan düşer gibi söylerdi bunları.

Ya da Romas Sibirya'dan, ve Sibirya'daki zenginlerden söz ederken, Kukuşkin birdenbire dalgın dalgın mırıldanırdı:

«Kimse iyi ya da üç yıl ringa balığı avlamasaydı, denizleri taşırırlar ve yeni bir tufan yaratırlardı. Balıkların üremesi harika bir şey!»

Köyde boşboğaz, değersiz biri olarak tanınıyordu. Öyküleri ve garip fikirleri köylüleri sinirlendiriyordu. Gelgelelim sövüp saymalarına, onunla alay etmelerine karşın yine de büyük bir ilgiyle —sanki onun düşlerinde bir hakikat bulmayı umuyorlarmışcasına— ve dikkatle dinliyorlardı onu.

«Boşboğaz» derdi saygıdeğer insanlar onun için. Yalnız, şık Pankov ciddi bir tavırla:

«Stepan... O bilmecelerle konuşur,» derdi.

Kukuşkin çok becerikli bir işçiydi. Fıçıcılık yapar, tuğla ocaklar örerdi. Arcılıktan anlar, kadınlara kümes hayvanı yetiştirmesini öğretir, değme marangozlara taş çıkartırdı. Üstüne aldığı her işi dağınık ve isteksizce yapmasına karşın, özene bezene yapardı. Kedilerini çok severdi ve yaşadığı hamamda on kadar iyi besili kedi vardı. Onlara karga getire getire kuş etine alışmalarına yolaçmıştı. Bu yüzden de köylüleri büsbütün kızdırmıştı. Çünkü kediler komşuların tavukları ile hozorlarını rahat bırakmıyordu. Kadınlar Stepan'ın hayvanlarına tuzak kuruyorlar ve onları acımasızca dövüyorlardı. Hamam ise sık sık komşuların öfkeli yakınmalarına tanık oluyordu. Ama bütün bunların onu rahatsız ettiği yoktu.

«Budalalar! Kediler köpeklerden daha iyi av hayvanlarıdır. Onlara kuş avlamayı öğretebilirsem, satmak için yüzlerce kedi besleyebiliriz. Bu da cebizimin para dolması anlamına gelir! Budalalar!»

Bir zamanlar okuma ve yazma öğretmişti ama artık bu sanatları hatırlamadığı gibi anılarını tazelemeye de hiç niyeti yoktu. Güçlü bir zekaya sahip olduğu için Hohol'un konuşmalarındaki temel noktaları ötekilerden çok daha çabuk kavrıyordu.

«Demek,» derdi, ilaç içmiş çocuk gibi yüzünü ekşiterek «demek Büyük İvan küçük insanların düşmanı değildi.»

Kukuşkin, İzot ve Pankov sık sık Hohol'un evrenin yapısına ilişkin konuşmalarını, yabancı ülkelerdeki yaşantıyı, halkların devrimci ayaklanmalarını dinlemek için akşamları gelir, gece geç saatlere dek otururlardı. Pankov, Fransız Devrimini severdi.

«Bu yaşam gerçek bir dönüm noktasıydı,» dedi memnun memnun.

Bundan iki yıl kadar önce Pankov, iri guatrı ve korkunç patlak gözleriyle zengin bir köylü olan babasından, aile servetinden kendini düşen payı istemiş ve İzot'un yeğeni olan yetim bir kızla «aşk uğruna» evlenerek bağımsız bir hayat kurmuştu. Karısını sıkı bir denetim altında tutar ama kentli kadınlar gibi giydirirdi. Babası, dikbaşlılığından ötürü onu lanetlemişti; ne zaman oğlunun yeni evinin önünde geçse öfkeyle tükürürdü. Köydeki zenginlerin karşı çıkmalarına rağmen Pankov evini Romas'a kiralamış, üstelik evinin yanına bir de dükkan yaptırmıştı. Bu yüzden ondan nefret ediyorlardı, ama o hiç kulak asmıyordu. Alayla söz ettiği bu insanlara karşı kaba davranırdı. Köy yaşantısından hoşlanmıyordu.

«Eğer elimde bir mesleğim olsaydı gider kentte yaşardım.»

İri yarıydı, her zaman iki dirhem bir çekirdek giyinirdi. Ağırbaşlı bir tavırla yürür, gururlu bir biçimde dimdik dururdu. Kuşkucu bir kafası vardı.

«Seni bu tür bir işe sokan nedir? Yüreğin mi? Yoksa aklın mı?» diye sordu Romas.

«Sen hangisi dersin?»

«Bilmiyorum. Sen söyle.»

«Hangisi daha iyi?»

«Bilmiyorum. Sence hangisi daha iyi?»

«Kafan, tabii... Bundan daha iyi. İnsanın aklı kazançsız iş yapmasına izin vermez. Eğer kazanılacak bir şey varsa, o iş sağlam iştir. Ama insan, yüreğini dinledi mi, işler sarpa sarar. Yürek, kötü bir kılavuzdur. Eğer yüreğimin söylediğini yapsaydım başım dertten kurtulmazdı. Gidip mutlaka rahibin evini yakar, ona istenmediği yerlere burnunu sokmamasını öğretirdim!»

Bir köstebek gibi sivri yüzlü kurnaz bir ihtiyar olan rahip, babasıyla kavgasına karışarak Pankov'un düşmanlığını kazanmıştı.

Başlangıçta bana karşı Pankov kötü, hemen hemen düşmanca davranıyordu. Bağırdığı bile oluyordu. Sonraları bundan vazgeçti. Ama hâlâ bana olan davranışlarında gizli bir güvensizlik seziyordum. Ve aynı duyguları benim ona karşı duyduğumu da belirtmeliyim.

Kütükten yapılmış çıplak duvarlı, pencerelerinin kepenkleri kapalı, bir köşedeki masanın üstünde duran lambanın aydınlattığı o küçük temiz odadaki geceler benim için önemli anılardır. Lambanın arkasında gür sakallı, geniş çıkık alınlı iri bir adam:

«Yaşamdaki belli başlı şey,» derdi, «İnsanların hayvanlardan ileri, çok daha ileri gitmeleridir...»

Ve onu dikkatle dinleyen üç köylü. Gözleri duru, yüzleri zekice aydınlanmış. İzot, her zaman yalnızca kendisinin işitebildiği çok uzaktan gelen bir sese kulak kesilmişcesine heykel gibi oturuyordu. Kukuşkin ise, sivrisineklerce ısırılıyormuş gibi kıvrılır, boyuna kıpırdanırdı. Sarı, kısa bıyıklarıyla oynayan Pankov, bir fikri dinledikten sonra sessizce belirtirdi:

«Demek, sonuç olarak insanların sınıflara bölünmeleri gerekliydi.»

Pankov'un değer verdiğim bir yanı vardı: ırgadı Kukuşkin'e karşı asla kaba değildi. Ve palavracının hayalleri için her zaman dikkatli bir dinleyici idi.

Geceki konuşamadan sonra çatıdaki odama çıkar bir süre açık pencerenin karşısında oturup uyuyan köye ve sessizliğe bürünmüş tarlalara bakardım. Gecenin karanlığını delen parlak yıldızlar benden daha uzak, ama dünyaya daha yakınlarmış gibi gelirdi bana. Hüzünlü sessizlik içinde yüreğim ezilirdi; ve düşüncelerim, binlerce köyün, tıpkı bu köy gibi, dünyanın düz yüzeyine yapıştığı uzayın sonusuzluğuna uçup giderdi. Hareketsizlik ve sessizlik.

Beni olanca yakıcılığıyla kucaklayan karanlık boşluk, görünmeyen binlerce sülük gibi ruhuma

yapışır, sonunda uykulu bir bitkinliğin her yanımı sardığı ve yüreğimi belirsiz bir huzursuzluğun doldurduğunu duyardım. Bu dünyamızda öylesine küçük, öylesine önemsizdim ki...

Köy yaşantısı bana neşesiz bir varlık biçimi gibi geliyordu. Zaman zaman köy yaşantısının kenttekinden daha sağlıklı, daha güzel olduğunu okudum. Evet, köylülerin sürekli bir insanlık dışı çalışma içinde olduklarını görüyordum. Çoğu hastaydı; birçoğu ağır iş yüzünden sakat kalmıştı. Aralarında neşeli bir yüze rastlamak çok zordu. Daha az çalışmalarına karşın köydeki işçiler ve zanatkarlar daha mutlu bir ömür sürüyorlardı. Bu huysuz, bıkkın, yıpranmış köylüler gibi yaşamlarından yakınmıyordu onlar. Köylülerin yaşamı bana hiç de basit gelmiyordu. Toprağa sürekli dikkat ve insan ilişkilerine zekice bir edepsizlik gerekiyordu. Bu aptalca yaşamın hiç bir güzel yanı yoktu. Köydeki bütün insanların kör yaratıklar gibi yaşamlarını el yordamıyla sürdürdüklerini görebiliyordum. Hepsi birşeyden korkuyor, hepsi bir diğerinden kuşkulanıyordu.

Hohol'den, Pankov'dan ve tüm öbür «dostlarımızdan» —mantık ilkelerine göre yaşamı yeniden kurmaya çalışan insanlardan— neden nefret ettiklerini anlamak benim için hayli zordu.

Kentin yararlarını açıkça görebiliyordum: Mutluluk tutkusu, açık ve maraklı bir kafa yapısı, amaçların ve sorunların çokluğu. Ve böyle gecelerde hep Hintli iki kişiyi anımsardım!

F. Kalugin — Z. Nebey

Kol ve duvar saati yapımcıları; aynı zamanda tıbbi aletler, dikiş makineleri, her türlü müzik kutuları ve diğer aygıtlar onarılır.

Bu ilan, küçük bir dükkanın buğulu camlarının arasındaki dar kapının üstüne asılmıştı. Bir camın arkasında F. Kalugin otururdu: tıknaz, ablak suratlı, hemen hemen her zaman gülümseyen bir adam.

Dazlak sarı kafasında bir şişlik vardı ve gözünden bir büyüteç hiç eksik olmazdı. Bazen, ince cımbızlarla bir saatin içini karıştırırken bir türkü tutturur, püskülü andıran kır düşmüş bıyıklarının altındaki dudakları bükülürdü. Öteki pencerede ise Z. Nebey otururdu: Kıvırcık saçları, sivri sakalı, iri kemerli burnu ve birer erik büyüklüğündeki siyah gözleriyle şeytanı andıran ince , uzun boylu bir adam. O da durmadan çalışır, incecik makineleri, parçalara ayırır ya da bir araya getirirdi. Ara sıra kalın, boğuk bir sesle birdenbire kükrerdi:

«Tra-ta-tam, tam, tam!»

Onların arkasında, insanı dehşete düşüren bir keşmekeşlik içinde çerçeveler, makine parçaları, oradan buradan artmış çarklar, müzik kutuları, okullarda kullanılan dünya küreleri gözüme çarpardı. Raflara türlü türlü metal eşyalar dizilmişti, duvarlarda ise sıra sıra saatler, sallanan sarkaçlar asılıydı. Orada durup bu insanların çalışmasını günlerce seyredebilirdim; ama ince, uzun gölgem ışığın gelmesini engelliyordu ve saatçiler yüzlerine korkunç ifadeler vererek, beni kovmak için ellerini kollarını sallarlardı. Yanlarından ayrılırken kıskançlıkla şöyle düşünürdüm:

«Ne şans... İnsanın isteği işi nasıl yapacağını bilmesi...»

Bu saatçilere saygı duyar, onların bütün makinelerin ve aletlerin sırlarını bildiklerini, yeryüzünde her şeyi onarabileceklerini düşünürdüm. İnsan dediğin buydu işte!

Ama köy yaşantısı... Ondan hoşlanmıyordum. Köylüleri anlamak benim için zordu. Özellikle kadınlar hep hastalıktan yakınıyorlardı: bazen «kalpleri sıkışıyor,» bazen «göğüslerinde bir ağırlık» oluyor, ama karınlarındaki sancı hiç eksilmiyordu. Bir pazar ya da tatil günü Volga kıyısında ya da evlerindeki sedirlerde otururken bu tür belirtiler, başka

konulardan çok daha büyük bir hevesle tartışılıyordu. Köylülerin hemen hepsi çok sinirliydi ve en küçük bir şeye hemen parlayıp ağız dolusu küfürler savuruyorlardı. Üç aile, yeniyken bile on iki kapik etmeyecek eski porselen bir kap için sopalarla birbirlerine girdiler. Sonunda yaşlı bir kadının kolunu kırmışlar, bir çocuğun kafatasını çatlatmışlardı. Bu tür kavgaların olmadığı bir haftaya pek ender rastlanırdı.

Delikanlılar kızlara adice davranırlar, onlara her tür kaba şakalar yaparlardı. Bir kızı tarlaların ortasında yakaladılar mı eteklerini başının üstüne kaldırır ve bir iple bağlarlardı. «Bir çiçek gibi bağlamak» derlerdi bunun adına. Belden aşağısı çıplak kız bağırır çağırırdı. Ama anlaşılan bu tür şakalar kızlara da pek ters gelmiyordu. Ne olursa olsun, iplerini çözmekte ellerinden gelenden çok daha yavaş davranıyorlardı. Akşamları kilisede delikanlılar kızların baldırlarını çimdiklemek için fırsat kollarlardı. Pazar günleri kürsüden onları azarlardı papaz:

«Hayvanlar! Böyle delilikleri yapmak için bula bula burayı mı buldunuz?»

«Ukrayna'da,» dedi Romas bana, «İnsanlar, dinleri konusunda daha şey, daha şiirseldirler. Burada Tanrı inancının ardından yalnızca en kaba korku ve hırs duygularını görüyorum. Tanrıya gerçekten inanan biri onun sevgisini güçlükte ve güzellikte arar... Ama bu insanların arasında böyle birine rastlayamazsın. Belki de bu daha iyi. Dinlerinden daha çabuk kurtulurlar. Bu dinin en zararlı bir ön yargı olduğunu söyleyebilirim.»

Delikanlılar kendileriyle fazla övünüyorlardı ama korkaktılar. Daha şimdiden üç kez geceyarısı kıstırıp dövmeye kalkmışlardı beni, beceememişlerdi ama. Yalnız bir keresinde bacağıma bir sopa gelmişti. Kuşkusuz, bu karşılaşmalar konusunda Romas'a hiçbir şey söylemedim; ama bacağıma yediğim o darbe topallamama neden olmuş, o da ne olduğunu anlamakta gecikmemişti.

«Dövdüler mi? Sana gözünü dört açmanı söylemiştim!»

Karanlık çöktükten sonra köyde dolaşmamamı bana öğütlemiş olmasına karşın kimi geceler sokağa çıkıyor, sebze bahçelerinden geçip Volga'nın kıyısına iniyor, orada oturup gecenin yarı saydam pençesinin altından karşıdaki alçak, çalılık kıyıya bakıyordum. Volga ağır ağır ve soylu bir biçimde önümden akıp gidiyordu. Görülmeyen güneşin, ayın ölü yüzeyinden yansıyan ışıkları ırmağın sularını pırıl pırıl yapıyordu. Aydan hoşlanmazdım. Uğursuz bir yönü vardı sanki. Tıpkı bir köpek gibi onun ışığında kendimi mutsuz hisseder, uzun uzun ulumak istiğiyle yanardım. Ayın kendi ışığıyla parlamadığını, ölü olduğunu, üstünde hayat olmadığını, olamayacağını öğrendiğimde çok sevinmiştim. Bu buluşmadan önce orada bakır insanların yaşadığını sanırdım. Bu insanlar üçgen biçimindeydiler, ve uzun perhiz dönemindeki çanlar gibi hiç durmadan tıngırdayan bacaklarıyla yürüyorlardı. Aydaki her şey bakırdandı; her şey, sebzeler, hayvanlar dünyaya karşı hiç kesilmeyen, boğuk, düşmanca bir ses çıkarmaktaydılar. Ayın gökte yalnızca bir hiç olduğunu öğrenmek çok güzeldi; ama büyük bir göktaşı aya çarpsaydı, hem de öyle hızlı çarpsaydı ki ay alev alev yanmaya başlayıp dünyaya kendine ait yepyeni bir ışık gönderseydi daha iyi olurdu.

Ağır dalgaların, ayın parlattığı kıyılara vuruşunu, onların koyu karanlıklarından gelişini ve dik kıyıların gölgesinden yitip gidişini izlerken yeni bir zihinsel güç, algılamamda yeni bir açıklık hissederdim. Aklım, sözcüklerle anlatılamayan, günlük yaşantıma yabancı olan düşüncelerle hiç zorlanmadan uğraşırdı. Su kütlesinin hükmedercesine akışı hemen hemen sessizdi. Buharlı bir gemi geniş karanlık ırmaktan kayarak geçip gidebilirdi, rengarenk, enfes bir kuş... Ve sanki kanat hışırtısı gibi ardında yumuşak bir mırıltı

bırakarak. Ya da karşıdaki çalılık kıyıdan bir ışık gelebilirdi suları kırmızıya boyayarak. Yalnızca bir balıkçının el feneri; ama yine de insan onun göklerin derinliklerinden gelen, ateşten bir çiçek gibi ırmağın üstünden süzülüp geçen evsiz bir yıldız sanabilirdi.

Kitaplarda okunan şeyler garip imgelere dönüşüyor ve insanın düş dünyası birbiri ardından, birbirinden güzel görüntüler yaratıyor. Gecenin yumuşak havasında ırmağın ardından sürüklenip gidiyordum sanki.

Belki İzot beni burada bulabilirdi. Geceleri daha uzun boylu, daha yakışıklı görünürdü.

«Yine dışarı mı çıktın?» diye sorardı; ve yanıma oturarak uzun ve düşünce dolu bir sessizliğe gömülür, bir ırmağa, bir göğe bakar, ipeğimsi, altın sarısı sakalıyla oynardı.

Kimi zaman yüksek sesle düş görürdü:

«Bir şeyler öğreneceğim, her tür kitap okuyacağım ve sonra her ırmağı izleyeceğim ve gördüğüm her şeyi anlayacağım! Başkalarına öğreteceğim! Evet öğreteceğim. İnsanın kalbini açabilmesi güzel bir şey kardeşim! Hatta kadınlar bile, kimileri, yürekten konuşunca anlıyorlar. Geçen gün kayıkta yanımda biri vardı ve öldükten sonra ne olacağımızı merak ediyordu. 'Ne cehenneme inanıyorum,' diyordu 'ne de cennete.' Nasıl beğendin mi? Kadınlar da kardeşim, onlar da...»

Bir an durup uygun bir sözcük aradı. Sonra:

«Evet, onlar da canlı ruhlar,» dedi.

İzot bir gece yaratığıydı. İnce bir güzellik anlayışı vardı ve bundan çok hoş bir biçimde, düş gören bir çocuğun yumuşak deyimleriyle söz ederdi. Tanrıya inanırdı, korkmadan inanır, ama yine de Tanrı konusundaki kilise kavramına bağlı kalırdı. Tanrı, dünyanın üstünde duran akıllı, iyi yürekli, iri yapılı, yakışıklı biriydi. Kötülüğü yenememesinin tek nedeni: «İnsanlar öyle çok ki, hangi biriyle uğraşsın? Ama

yapacak. Evet, yapacak. Bekle de gör! Ama İsa... İşte bunu anlıyorum. Onun işin içine nerde karıştığını hiç anlamıyorum. Tanrı var, öyle değil mi? İşte bu kadarı bana yeter. Hayır, tutup başka birini çıkartıyorlar karşımıza. Tanrının oğlu diyorlar. Oğluysa ne olmuş yani? Tanrı daha ölmedi, bu kadarını biliyorum.»

Bununla birlikte İzot çoğu kez yanımda sessizce oturup düşünceye dalardı. Ara sıra da içini çekip şöyle mırıldanırdı:

«Evet, işte böyle...»

«Ne?»

«Hiç bir şey. Kendi kendime konuşuyordum.»

Sonra bulutların doldurduğu ufka bakarak yine içini çekerdi.

«Yaşamak güzel şey.»

Buna ben de katılırdım.

«Evet, güzel şey.»

Üstünde gölgelerin oynaştığı kadifemsi su şeridi gururla akıp giderdi önümüzden. Yukarda samanyolunun gümüşten yayı vardı. Pırıl pırıl altından kocaman yıldızlar karanlık geceye asılmışlardı. İnsanın yüreği, yaşamın gözleri üzerine o mantıksız duyguları yavaş yavaş mırıldanıyordu.

Uzaktaki çayırların üstünde kızaran bulutlar güneşin ışıklarıyla parçalanırdı. Ve çok geçmeden güneş, tavus kuyruğunu göğe yayardı.

«Bir mucize bu güneş,» diye mırıldanırdı İzot mutlu bir gülümsemeyle.

Elma ağaçları çiçek açmıştı ve köy pembe bulutlara gömülmüş gibiydi. Buruk bir koku katran ve gübre kokusunu bastırıp her yanı dolduruyordu. Pembe satenlere bürünmüş yüzlerce ağaç düzgün sıralarla evlerin ve tarlaların arasına kadar uzanıyordu. Mehtaplı gecelerde hafif bir esinti çıkıp da üstü çiçeklerle dolu dallar usul usul sallandığında köyün üstünü iri, mavi sarı dalgalar kaplamış gibi olurdu. Bülbüller hiç bıkmadan, duygulu duygulu şakırlardı.

Gün boyunca sığırcık kuşları neşeli çağlıklar atar, nerede oldukları anlaşılmayan tarlakuşları dünyaya tatlı, bitmeyen şarkılarını gönderirlerdi.

Bir tatil akşamı kızlarla genç kadınlar sokakta bir aşağı bir yukarı yürürler ve ağızları yavru kuşlar gibi açık, gözlerinde tembel, uykulu bir gülümseme, şarkı söylerlerdi. İzot da uykulu uykulu gülümserdi. Zayıflamış, gözleri derin, karanlık çukurlara gömülmüştü. Yüz çizgileri daha sert, daha yakışıklı, daha belirgin olmuştu. Gün boyunca uyur, ancak hava kararmaya başladıktan sonra dalgın bir tavırla köye inerdi. Kukuşkin, kaba ama dostçta bir tavırla ona takılır, o da utangaç bir gülümsümeyle karşılık verirdi.

«Kes sesini, ne olur? İnsan ne yapabilir ki?»

Sonra kendinden geçmişcesine bağırırdı:

«Ah! Yaşamak çok güzel! Ve... Yeryüzündeki sevgi dolu iyilikleri yalnızca düşünmek!.. İnsanların, birbirlerinin yüreklerini ısıtmak için bulabilecekleri iyilik dolu sözcükleri... Kimilerini ölene dek unutmazsınız. Dirildiğinizde anımsayacağınız şey onlar olacaktır.»

«Dikkat et! Daha kocalar seni dövmedi,» diye takıldı Hohol kıkırdayarak.

«Evet, doğru. Nedeni de var tabii,» diye onayladı İzot.

Hemen hemen her gece, bülbül sesleri arasında Migun'un tiz, insanın içini gıcıklayan sesi meyve bahçelerinden, tarlalardan ya da ırmak kıyısından gelirdi. Şaşırtıcı bir güzellikte söylerdi türkülerini ve bu yüzden köylüler bile onun birçok suçunu bağışlarlardı.

Cumartesi akşamları dükkânımızın kapısının önüne gittikçe daha çok köylü toplanıyordu. Bunların arasında yaşlı Suslov, Barinov, Demirci Krotov ve Migun eksik olmazdı. Oturup tartışıyorlardı; biri kalkıp gidiyor, onun yerini başka biri alıyordu. Ve böyle gece yarısına dek sürüp gidiyordu. Kimi zaman bir sarhoş kavga çıkartıyordu; en çok da sol elinin iki parmağı eksik, tek gözlü eski bir asker olan Kostin'in başının

altından çıkardı bu kavgalar. Kolları sıvalı, yumrukları sıkılmış, döğüş horozu gibi dükkana gelir ve kaba çatlak sesiyle bağırır:

«Hohol! Adi herif... Neden kiliseye gitmediğini öğrenmek istiyoruz. Neden? Dinsiz! Bozguncu! Senin nemenem bir insan olduğunu bilmek istiyorum.»

Çevresindekiler alaya başladılar:

«Mişka! Parmaklarını nerde yitirdin? Türklerden korktun mu yoksa?»

Bunun üstüne kavga başlar. Ama köylüler onu yakalayıp, bağıra çağıra çukura yuvarlarlar. Aşağı doğru tekerlenirken cıyak cıyak bağırır:

«Adam öldürüyorlar! İmdat!»

Sonra, baştan aşağı tozdan simsiyah olmuş bir halde dışarı tırmanır ve Hohol'den bir bardak votka parası ister.

«Neden?»

«Eğlenmek için,» diye karşılık verir Kostin. Köylüler makaraları koyverirler.

Bir tatil sabahı, aşçı mutfaktaki ocağı yakıp bahçeye çıkmıştı; bense dükkanda çalışıyordum. Birden mutfakta büyük bir patlama işitildi; bütün dükkan sarsıldı. Şeker kavanozları raflardan aşağı yuvarlandı. Kırılan camların ve yere düşen eşyaların sesi işitildi: Hemen oturma odasına koştum. Mutfaktan siyah dumanlar yükselmekteydi ve dumanın arkasında ise birşey tıslayıp çatırdıyordu. Hohol beni omuzumdan yakaladı.

«Dur.»

Kapıda aşçı kadın sızlanmaya başlamıştı.

«Budala kadın!»

Romas dumanın içine daldı, mutfaktan birtakım gürültüler geldi. Yüksek sesle küfrettikten sonra bağırdı:

«Kes zırlamayı da biraz su getir!»

Üstlerinden duman tüten odun parçaları döşeme nin üstünde duruyordu, bunların çevresine de tuğlalar

ve korlar saçılmıştı. Ocağın siyah ağzı boştu. Ben de dumanın içinde dalıp suyun olduğu yere gittim ve bir kova suyu döşemenin üstündeki ateşe boşalttım. Sonra odunları yeniden ocağa doldurmaya başladım.

«Dikkat et,» dedi Hohol. Aşçı kadını keşmekeşliğin içinden çıkartıyordu. Onu oturma odasına itip:

«Git dükkanı kilitle,» buyruğunu verdi. Sonra bana döndü. «Dikkat et Maksimiç! Patlama olabilir!»

Yere çömelerek döşemenin üstündeki odun parçalarını dikkatle incelemeye başladı. Sonra acağa gitti ve benim az önce içine attığım odunları dışarı çıkardı.

«Ne yapıyorsun?»

«Al... Bak şuna.»

Bana uzattığı odun parçası garip bir biçimde parçalanmıştı. Daha yakından baktığımda içinin oyulmuş olduğunu ve çeperlerinin kurumdan simsiyah olduğunu gördüm.

«Görüyor musun? Şeytanın biri bunun içine barut koymuş. Aptallar! Yarım kilo barut ile ne yapabilirler ki?»

Odunu bir kıyıya koyup ellerini yıkamaya başladı.

«Allahtan Aksinya odada değildi,» diye ekledi. «Yoksa yaralanabilirdi.»

Yoğun duman kalkmaya başlamıştı. Raflardaki bütün kavanozların parçalandığını, bütün pencere pervazlarının mahvolduğunu gördüm.

Ocaktaki delikten sıçrayan birkaç tuğla parası ortalığa yayılmıştı.

Hohol'un o andaki tavrı hiç hoşuma gitmemişti. Bu aptalca şaka onu hiç sinirlendirmemiş gibi soğukkanlılığı elden bırakmıyordu.

Dışarda çocuklar koşuyordu. Çığlık çığlığa bağırıyorlardı:

«Yangın! Yangın! Hohol'ler yanıyor!»

Bir kadın ağlıyordu. Oturma odasında Aksinya telaşla bağırdı:

«Mihayil Antoniç! Dükkana girmeye çalışıyorlar!»

Öfke ve korkuyla allak bullak olmuş kıllı suratlar oturma odasının açık pencerelerinden içeri bakıyordu. Yakıcı dumanın içini görmeye çalışan gözler... Birisi heyecanla haykırdı:

«Kovun onları köyden! Dertlerin ardı arkası kesilmiyor!»

Kızıl saçlı ufak tefek biri pencereye tırmanmaya çalışıyor, istavroz çıkartıyor ve her denemesinden önce alçak sesle bir şeyler mırıldanıyordu. Ama bir türlü beceremiyordu. Sağ elinde bir balta vardı ve umutsuzca pencere pervazına tutunan sol eli her seferinde gevşiyordu.

İçi boş odun parçasının hala elinde tutan Romas ona sordu:

«Ne yaptığını sanıyorsun?»

«Yangını söndüreceğim.»

«Yangın falan yok.»

Köylü aşağı kayıp gözden kayboldu. Romas dükkanının sahanlığına çıktı. Elindeki odun parçasını havaya kaldırarak kalabalığa seslendi:

«İçinizden biri bu odun parçasının içini barutla doldurdu ve benim odunlarımın arasına koydu. Ama içinde zarar verecek kadar barut yokmuş.»

Hohol'un arkasında durmuş kalabalığa bakıyordum. Eli baltalı köylü çok korkmuş bir halde yanındaki arkadaşıyla konuşuyordu:

«O odun parçasını öyle bir salladı ki...»

Hâlâ bir parça sarhoş olan Kostin durmadan bağırıyordu:

«Kovun o dinsizi! Yargılayın!»

Ama çoğunluk susuyor, dikkatle Romas'ı gözlüyor ve söylediklerini kuşkuyla dinliyordu:

«Bir evi havaya uçurmak için çok barut ister. Belki bir çuval. Neyse, neden artık evinize gitmiyorsunuz?»

Birisi haykırdı:

«Muhtar nerde?»

«Jandarmayı çağırın!»

Köylüler ağır ağır, istemeye istemeye dağıldılar. Düşkırıklığına uğramış gibiydiler.

İçeri girdik ve Aksinya çay koydu. Onu hiç böylesine uysal ve dostça görmemiştim. Romas'a sevgiyle bakarak:

«Hiç bir şeyden yakınmıyorsun,» dedi. «Bunun için onlar da akıllarına eseni yapıyorlar.»

«Bu seni hiç kızdırmıyor mu?» diye sordum.

«Böylesine aptalca bir ayrıntıya kızacak zamanım yok.»

Keşke bütün insanlar işlerini böyle soğukkanlılıkla yapsalar dedim kendi kendime.

Oysa Romas birkaç gün sonra gitmeyi tasarladığı Kazan'dan hangi kitapları istediğimi soruyordu bana.

Kimi zaman bu adamın ruhunun yerinde, tıpkı bir saat gibi ömrü boyunca aksamadan çalışmak için ayarlanmış bir tür makine olduğunu düşünürdüm. Hohol'a bağlıydım ve ona büyük bir saygı duyuyordum. Ama günün birinde onun da ister bana, ister başka birine olsun, kızdığını, bağırdığını, öfkeden tepindiğini görmek isterdim. Ama o öfkeye boyun eğecek gibi görünmüyordu hiç. Aptallık ya da bir kötülük onu rahatsız ettiğinde yalnızca gri gözlerini kısar ve buz gibi bir sesle basit, kısa, acımasız bir şey söylerdi.

Bir gün Suslov'a sormuştu:

«Neden böyle sahte bir insansın ha? Senin gibi yaşlı bir adam!»

İhtiyar köylünün çökük avurtları ve alnı yavaş yavaş kızardı. Kar gibi meyaz sakalı bile diplerinde pembeleşmeye başlamıştı sanki.

«Sonuç olarak hiç bir işine de yaramıyor. İnsanların saygısını da yitiriyorsun.»

Suslov başını öne eğdi:

«Öyle. Hiç bir işe yaramıyor.»

Daha sonra İzot'a şöyle dedi:

«Bir önder ol! Bizi yönetmeleri için böyle insanları bir bulabilsek...»

Romas, kendisi gittiğinde benim işleri nasıl yöneteceğimi kısaca anlattı. Sabahki patlamayı, onu öldürmeye kalkışanları, tıpkı insanın sinek ısırmasını unutması gibi hemen unutuvermişti.

Pankov içeri girdi, ocağı inceledi ve sık bir yüzle sordu:

«Korktunuz mu?»

«Neden?»

«Bu bir savaş!»

«Bizimle çay iç.»

«Nereye gittin?»

«Balığa. İzot'la.»

Gitti. Mutfaktan geçerken düşünceli bir tavırla:

Pankov, Romas'la hep kısa konuşurdu. Sanki gizli ya da önemli olan her şey aralarında uzun bir süre önce konuşulmuştu. Romas, Korkunç İvan'ın yönetiminin hikayesini özetlerken şöyle dediğini anımsıyorum:

«Sıkıcı bir çar.»

«Kasabın biri,» diye ekledi Kukuşkin. Ama Pankov inanç dolu bir tavırla:

«Büyük bir zeka göstermemiş,» dedi. «Onların yerine bir sürü derebeyini besledikten sonra büyük prensleri öldürmüşse ne olmuş yani; Üstelik dışardan da yabancıları getirmiş. Bunda hiç bir anlam yok. Küçük bir toprak sahibi büyüğünden beş bin beterdir. Sinek asla kurt olamaz. Onu tüfekle öldüremezsin. Gelgelelim seni bir kurttan çok daha fazla rahatsız eder.»

Kukuşkin elinde bir kova ıslak kille çıkageldi. Tuğlaları yeniden ocağın ağzına yerleştirirken homurdanıyordu:

«Şu allahın belası heriflerin yaptığı işe bak! Sırtlarındaki bitten kurtulamazken iş birini öldürmeye gelince ellerinden geleni ardlarına koymuyorlar! Fazla

mal alma Antoniç. Daha sık yolculuk yap ve her seferinde az mal getir. Sen daha ne olduğunu anlamaya kalmadan burayı yakıverirler. Artık o işi de yaptığına göre başına mutlaka bir bela gelecektir.»

Köyün zenginlerinden hiç hoşuna gitmeyen «o iş» meyve üreticilerinin kooperatifiydi. Bu arada Pankov, Suslov ve birkaç bilinçli köylünün yardımıyla Hohol kooperatifin örgütlenmesini hemen hemen tamamlamıştı. Mülk sahiplerinin çoğu Romas'a daha da yanaşmaya başlamışlardı; dükkana gelen müşteri sayısında gizle görülür bir artış vardı. «Hiç bir işe yaramayan» Barinov ve Migun bile Hohol'e yardım etmek için ellerinen geleni yapıyorlardı.

Migun'dan çok hoşlanıyordum. Onun güzel, yanık türküleri yüreğimi deliyordu sanki. Migun türkü söylerken gözlerini yumar, işkence görmüş yüzü seyirmeyi unuturdu. Ayın olmadığı ya da göğün yoğun bulutla kaplı olduğu karanlık gecelerde sürdürürdü yaşamını. Kimi akşamlar kulağıma şöyle fısıldardı:

«Volga'ya gel.»

Volga kıyısında Migun'u alabalık tutmak için hazırlık yaparken, yasak ağlarını hazırlarken buluyorum. Kayığın kıçına ata biner gibi oturmuş esmer, uzun bacaklarını karanlık sulara sokmuş:

«Kibar bir insan bana kötü davrandığında buna katlanabiliyorum. Bir beyefendi önemli bir insandır. Benim asla öğrenemeyeceğim şeyleri bilir o. Ama benden farksız olan köylüler... Onlar benimle alay edince buna nasıl dayanabilirim? Aramızda ne fark var; Onlar paralarını rublelerle hesaplıyorlar, ben ise kapiklerle, bütün fark bu işte.»

Migun'un yüzü acıyla kıvrılıyor, yaralı kaşı titriyor. Parmakları hızla çalışıyor, ağın üstündeki çengelleri düzeltiyor, uçlarını bir eğe ile sivriltiyor. Gür sesi devam ediyor:

«Bana hırsız diyorlar. Doğru, çalıyorum. Ama herkes soygunculuk yaparak geçinmiyor mu? Herkes

elinden geldiğince karşısındakini sömürmüyor mu? Yaşam böyle sürüp gidiyor. Tanrı bizi terketmiş. Şeytan da almış başını gidiyor.»

Koyu ırmak yanımızdan akıp gidiyor; siyah bulutlar başımızın üstünde uçup gidiyorlar. Ortalık karşı yakayı göremeyeceğimiz kadar karanlık. Ürkek dalgalar kumlara tırmanıyor. Sanki beni de birlikte kıyısız karanlığa sürüklemeyi umuyormuşcasına ayaklarıma sarılıyorlar.

«Bir insanın yaşaması gerek, öyle değil mi?» diye soruyor. Migun ve içini çekiyor.

Tepenin üstünde bir yerde bir köpek sıkıntılı sıkıntılı uluyor. Bir düşteymişim gibi soruyorum kendime:

«Migun gibi yaşamak? Ama... ne için?»

Irmağın üstü çok sessiz, karanlık ve korkunç. Ilık karanlığın sonu yok.

«Hohol'u öldürecekler. Seni de,» diye mırıldanıyor Migun.

Ve annem sevgiyle bana dedi ki,
Şöyle söyledi anam bana,
Yaşa benim sevgili ruhum,
Sessiz bir hayat yaşa...

Gözkapakları kapanıyor. Sesi daha kalınlaşıyor, daha kederleniyor. Ağı düzelten parmakları daha ağır kımıldıyor:

Ben başlamadım asla sakin bir hayata,
Ahh! Asla, asla...

Garip bir duygu var içimde: sanki dünya, bu karanlık su kütlesinin ağır hareketiyle birlikte çöküyor; sanki ben kayıyor, kayıyor, güneşin boğulduğu karanlığa düşüyorum.

Başladığı gibi ansızın şarkısını kesen Migun

sessizce kayığı kıyıdan ayırıyor, içeri atlıyor ve hiç ses çıkarmadan karanlığın içinde görünmez oluyor. Arkasından bakıp düşünüyorum:

«Bu tür insanlar neden yaşarlar?»

Bir başka arkadaşım da Barinov'du; kibirli, tembel, dedikoducu ve huzursuz bir serseriydi. Moskova'da yaşamıştı ve bu kentten tiksitiyle söz ediyordu:

«Şeytanın kenti orası! Karmakarışık bir yer! Tam on dört bin altı tane kilise var ve insanların hepsi dolandırıcı, hepsi! Uyuz atlar gibi kaşınınıp duruyorlar, doğru söylüyorum! Tüccarlar, askerler, esnaf kaşınıp duruyorlar. Ama çarın tabancası ile en büyük top orada. Asilere karşı kullanmak için bu topu Büyük Petro kendi dökmüş. Bir kadın varmış bir hanımefendi. Aşkı yüzünden ona karşı ayaklanmış. Büyük Petro o kadınla yedi yıl bir gün düşüp kalkmış sonra üç çocuğuyla birlikte onu bırakmış. O zaman kadın öfkelenmiş ve ayaklanmış. İşte kardeşim, Büyük Petro o topla asilere karşı bir tek atış yapmış ve dokuz bin üç yüz sekiz kişi ölmüş! Bu işden kendisi bile korkmuş. 'Hayır' demiş Filaret'e, 'Bu şeytanın oyuncağı. Onu mühürlemeliyiz!' Böylece o topu mühürlemişler.»

Ona bütün bunların saçma olduğunu söylediğimde çok alındı.

«Aman Tanrım! Ne kötü huyun var! Ben bunların hepsini okumuş birinden öğrendim, sense şimdi gelmiş diyorsun ki...»

«Azizleri ziyaret etmek için» Kiev'e gitmişti. Başından geçenleri de şöyle anlatıyordu:

«Kent bizim bu köye benziyor. Bizimki gibi bir tepenin üstüne kurulmuş. Irmak da vardı ama adı aklımda kalmadı. Volga ile karşılaştığımızda dere gibi kalıyor! Karmakarışık bir kent orası! Bütün sokaklar eğri büğrü ve hepsi yokuş. İnsanların hepsi Ukraynalı. Ama bizim Antoniç gibi değiller. Farklı bir soydan: yarı

Polonyalı, yarı Tatar. Konuşmuyorlar, gevezelik ediyorlar. Pis insanlar, saçlarını asla taramazlar. Kurbağa yiyorlar, tanesi beş kilo gelen kurbağalar.. Arabaya, sabana öküzleri koşuyorlar. Enfes öküzler var orda, en küçüğü bizimkinin dördü kadar. Yüz elli kilo geliyor. Elli yedi bin papaz, iki yüz yetmiş üç piskopos var. Amma da komiksin? Nasıl karşı çıkabiliyorsun buna? Kendi gözlerimle gördüm. Ya sen... hiç gittin mi oraya? Hayır? Peki öyleyse! Ben kardeşim doğru söz söylemekten hoşlanırım. Önemli olan bu.»

Sayılardan çok hoşlanıyordu ve benden toplamasını ve çarpmasını öğrendi. Ama bölmeyi bir türlü beceremiyordu. Elinde bir sopa ile kumun üstünde kocaman sayıları büyük bir hevesle çarpıyor, yaptığı yanlışlardan hiç utanmıyordu. Sonucu bulduktan sonra uzun sayılar dizisine çocuksu bir hayranlıkla bağırıyordu:

«Ne uzun şey... İnsan okuyamaz bile.»

Yoksul, hırpani, dağınık bir adamdı Barinov, ama kıvırcık sakalının çevrelediği ve çocuksu bir gülümsemeyle parıldayan mavi gözlerinin aydınlattığı yüzü sevimliydi. Kukuşkin'le kişilikleri birbirine tıpa tıp uyuyordu. Ve belki de bu benzerliklerinden dolayı birbirlerinden hiç ayrılmıyorlardı.

Barinov iki kez Hazer denizine balığa gitmişti ve bunu hep sayıklardı.

«Deniz kardeşim, yeryüzünde onun gibi bir şey yoktur! İnsan onun karşısında sivrisinek gibi kalıyor! Ona bakıyorsun ve kendinin ne olduğunu düşünüyorsun... Tatlı bir hayat var orda. Her türlü insan deniz kıyısında bir araya geliyor. Bir piskopos bile vardı aralarında. Fena biri değildi. Hepimiz gibi o da çalışırdı. Bir de aşçı kadın vardı. Bir savcının metresiymiş... İnsan başka ne isteyebilir ki? Aman yine de denize dayanamamış. «Çok sevimlisin benim sevgili savcım. Ama yine de elveda!» Çünkü bir kez

bile olsa deniz gören bir insan bir daha görmeden yaşayamaz. Öylesine uçsuz bucaksız ki... gökyüzü gibi. Hiç kalabalık değil! Ben de gideceğim oraya, kalmak için. Çevremdeki insanlardan hoşlanmıyorum... İşte tüm sorun burada. Bir manastırda yaşamalıymışım ben. Ama manastırın da namuslusunu işitmedim ki hiç.»

Serseri bir köpek gibi köyde dolaşır dururdu. Köylüler onu sevmezlerdi ama Migun'un şarkıları gibi onun öykülerini de zevkle dinlerlerdi.

«Akıllı bir yalancı! İlginç.»

Bazı öyküleri Pankov gibi pratik ve kuşkucu köylüleri bile etkilerdi. Bir gün Pankov, Hohol'a şöyle demişti:

«Barinov kitapların Korkunç İvan konusunda tüm gerçekleri söylemediğini iddia ediyor. Birçok şeyi anlatmıyorlarmış. Korkunç İvan'ın her zaman insan olmadığını söylüyor Barinov. Kimi zaman kartal oluverirmiş. İşte bu yüzden o zamandan beri paramızın üstüne kartal resmi basıyorlarmış... Onun anısına.»

Belki yüzüncü kez insanların beceriksizce uydurulan olağanüstü düşlere, yaşamın gerçeklerinin ciddi açıklamalarından daha çok inandıklarını gördüm.

Ama kendisine bundan söz ettiğimde Hohol gülümsedi ve:

«Geçici bir şey,» dedi. «Önemli olan insanların düşünmeyi öğrenmeleri. O zaman gerçeğe giden yolu kendileri bulabilirler. Barinov ve Kukuşkin gibi garip insanlara gelince, onları anlamayı öğrenmelisin. Anlayacağın onlar bir sanatçıdır. Yaratıcıdırlar. İsa da böyle biriydi herhalde. İsa'nın buluşlarının da o denli kötü olmadığını kabul etmelisin.»

Bütün bu insanların Tanrı'dan çok az ve isteksizce söz etmeleri beni çok şaşırtıyordu. Yalnızca yaşlı Suslov sık sık, büyük bir inançla tuttururdu:

«Tanrı ne isterse o olur.»

Ve ben sözlerde her zaman bir umutsuzluk sezerdim.

Bu insanlar arasında çok mutluydum ve akşam sohbetlerinde çok şey öğrenmiştim. Romas'ın getirdiği her sorun güçlü bir ağaç gibi köklerini yaşama özüne salıyor ve orada onun kadar güçlü başka bir ağacın kökleriyle karışıyor gibi geliyordu bana. Her dal canlı düşünce çiçekleriyle, etkili sözcüklerden oluşan yapraklarla doluydu. Kitapların insanı canlandıran ölümsüzleştiren suyunu içerek belirli bir ilerleme gösterdigimi anlamaya başlamıştım. Giderek artan bir güvenle konuşuyordum ve Hohol birkaç kez kıkırdayarak övmüştü beni:

«İyi gidiyorsun Maksimiç.»

Bu sözcükler için nasıl da teşekkür borçluydum ona!

Pankov arada bir, kentli gibi giyinen, zekice parlayan mavi gözlere sahip, yumuşak hatlı ufak tefek bir kadın olan karısını da yanında getirirdi. Kadın utangaç bir tavırla sessizce bir köşede otururdu. Ama bir süre sonra dudakları aralanır gözleri şaşkınlıktan faltaşı gibi açılırdı. Sonra, akıllıca bir laf işitti mi, bir kahkaha atar ve ani bir şaşkınlıkla elleriyle yüzünü örterdi. Romas'a göz kırparak Pankov:

«Anlıyor,» derdi.

Hohol'u ziyarete gelen ihtiyatlı birtakım insanlar vardı. Onları çatı katındaki odama çıkartır ve saatlerce baş başa konuşurlardı.

Aksinya yukarı yiyecek ve içki götürürdü; sonra da uyurlardı. Orada olduklarını yalnızca Aksinya ile ben bilirdik. Aksinya, Romas'a çok bağlıydı; üstüne titrerdi. İzot ile Pankov bu konukları gece bir gemiye ya da Lobışki'deki bir iskeleye sandalla götürürlerdi. Tepenin üstünde durur, sandalın küçük gölgesinin siyah ya da yaldızlı suları yarmasını, sallanan lambasını geminin kaptanının gözünü almasını seyrederdim. Böyle zamanlarda büyük, gizli bir

davanın bir parçası olduğum duygusuna kapılırdım.

Marya Derenkova kentten geldi, ama onun gözlerinden beni her zaman utandıran o bakışı hissetmedim. Şimdi gözleri, güzel olduğunu bilmekten ve iri yarı, sakallı arkadaşının ilgisini çekmekten mutluluk duyan bir kızın gözleri gibiydi. Romas herkesle olduğu gibi onunla da hafif alaylı bir tonla konuşuyordu. Ama kız yanında olduğu zaman sakalıyla daha çok oynuyor, gözleri ılık bir parıltıyla aydınlanıyordu. Kıza gelince, onun ince sesi neşeliydi. Açık mavi bir elbise giyiyor, sarı saçlarına açık mavi bir kurdele takıyordu. Çocuksu elleri sanki tutunacak bir yer arıyormuşcasına garip bir biçimde oynuyordu. Durmadan kendi kendine bir şarkı mırıldanıyor, pembe yüzünü küçük bir mendille yelpazeliyordu. Bende yeni bir huzursuzluk, düşmanca bir tavır yaratan bir şey vardı onda. Onu elimden geldiğince seyrek görmeye çalıştım.

Temmuz ortasında İzot kayboldu. Herkes onun boğulduğunu söylüyordu. İki gün sonra sandalı, bir yanı ezik, dibi delik bir halde ırmağın yedi verst aşağısında kıyıya vurunca bu fikir doğrulandı. İzot'un uyuyakaldığı, rüzgarın sandalı köyden beş verst aşağıda demirli mavnalara çarptığı söyleniyordu.

Bu olay olduğunda Romas Kazan'daydı. Akşam dükkana Kukuşkin geldi. Üzüntülü bir tavırla çuvalların üstüne çöktü, bir süre hiç bir şey söylemeden gözlerini döşemeye dikti. Sonunda:

«Hohol ne zaman dönüyor?» diye sordu.

«Bilmiyorum.»

Bir elini yüzüne götürdü ve kızarmış yanaklarını ovmaya başladı. Yavaşça açık saçık küfürler savuruyor, ani homurtular çıkartıyordu Tıpkı boğazına kılçık takılmış bir adam gibiydi.

«Nen var?»

Dudaklarını ısırarak gözlerini kaldırdı, bana baktı. Gözleri kıpkırmızıydı, çenesi titriyordu. Tek bir sözcük

söyleyecek hali yoktu. Haberlerin kötü olduğu sezgisiyle rahatsızca bekledim. Sonunda, telaşla kapıya baktı ve kekeleyerek konuştu:

«Oraya sandalla gittim. Migun'la birlikte. İzot'un sandalına baktık. Dipteki delik... Bir balta ile yapılmış. Anlıyor musun? Bir balta ile, İzot öldürüldü. Yüzde yüz böyle oldu.»

Başına arkaya atıp en yakası açılmadık küfürleri birbiri ardına sıralamaya başladı. Ara sıra susup kuru kuru hıçkırıyordu. Sonra sustu, birkaz kez istavroz çıkardı. Onu seyretmek insana acı veriyordu. Tüm vücudu sarsılıyordu. Acı ve kederden neredeyse boğulacaktı. Ağlamak istiyor ama ağlıyamıyordu. Ağlamasını bilmiyordu. Yeniden başını arkaya attı, ayağa fırladı ve gitti.

Ertesi akşam bir grup çocuk ırmakta yüzerken İzot'u buldu. Köyün biraz yukarısında, yarısı ırmakta, yarısı kumsalda duran parçalanmış bir mavna duruyordu; mavnanın kıç tarafında suyun içinde parçalanmış dümenin altında İzot'un vücudu yatıyordu. Yüzü yere dönüktü kafatası parçalanmıştı. Sular kafasatının içindeki beyni alıp götürmüştü. İzot'a arkadan balta ile vurulmuş, başının arkası parçalanmıştı. Akıntı vücudunu sürüklemiş, bacaklarını kıyıya, kollarını ise yukarı doğru kaldırmıştı. Sanki sudan çıkmaya çalışıyormuş gibiydi.

Yirmi kadar köylü kederli ve düşünceli bir tavırla ırmak kıyısında toplandı. Bunlar zengin köylülerdi. Yoksul köylüler henüz tarlalardan dönmemişti. Dolandırıcı ve ödlek muhtar bastonunu sallaya sallaya ortalıkta dolaşıyordu. Durmadan, burnunu çekiyor, ya da ikide bir pembe gömleğinin koluna siliyordu. Tıknaz Bakkal Kuzmin bacakları ayrık, göbeği dışarda, durmuş bir bana bir Kukuşkin'e bakıyordu. Kaşları çatılmıştı. Ama renksiz gözleri dolu doluydu ve çopur suratı zayıf ve şaşkın gibi geldi bana.

«Çok berbat bir iş,» diye homurdandı muhtar

paytak bacaklarının üstünde talaşlı telaşlı dolaşırken. «Canavarca bir iş.»

Tombul gelini ırmak kıyısında bir taşın üstünde oturmuş boş gözlerle suya bakıyor, titreyen parmaklarla haç çıkartıyordu. Ağzı titriyor, kırmızı ve kalın alt dudağı bir köpeğinki gibi sarkıyor, sarı dişleri görünüyordu. Çocuklar yuvarlana yuvarlana yokuştan aşağı indiler. Parlak renkli gölgeler halinde kızlar koşa koşa geldiler. Sonra üstleri başları toz içinde tarladan yelyeperek koşturan adamlar göründü. Alçak, boğuk bir mırıltı geliyordu kalabalıktan.

«Belalı biriydi.»

«Kim... Omu?»

«Kukuşkin orada... O da belâlı biri!.»

«Hiç yoktan bir adam öldürüldü.»

«İzot'un kimseye bir zararı dokunmazdı ki:»

«Kimseye zararı dokunmaz mıydı?» diye bağırdı Kukuşkin öfkeyle kalabalığa dönerek. «Öyleyse onu neden öldürdünüz. Ha? Onu neden öldürdünüz allahın belâları ha?»

Kadının biri ansızın isterik bir kahkahayla bağırdı; ve onun vahşi çığlıkları kalabalığa bir kırbaç gibi çarptı. Köylüler bağırarak, küfrederek, kükreyerek birbirlerine döndüler. Kukuşkin bakkalın üstüne atıldı ve kırmızı yanağıyla bir yumruk patlattı.

«Al sana... hayvan.»

Yumruklarıyla kendine yol açarak neredeye neşe ile bana bağırdı:

«Kaç! Burada bir kavga çıkacak.»

Birisi ona vurmuştu bile. Dudağı yarılmıştı, kanıyordu. Ama yüzü sevinçle parladı.

«Kuzmin'e nasıl vurduğumu gördün mü?»

Barinov, telaşla omuzunun üstünde mavnanın yanında toplanmış kalabalığa bakarak bize doğru koştu. Muhtar'ın ince sesi gürültünün içinde sıyrıldı:

«Kanıtla öyleyse? Neye göz kıptım ben? Kanıtla bakayım!»

«Buradan gitmem gerek, diye mırıldandı. Barinov yokuşu yukarı tırmanırken. Akşam havası öylesine sıcak ve boğucuydu ki zar zor soluk alabiliyordum. Kıpkırmızı güneş yoğun mavimsi bulutların arkasında batarken çevremizdeki çalılara kızıl bir parlaklık bırakıyordu. Bir yerde gök gürledi.

İzot'un cesedi gözlerimin önünde yüzüyordu. Dalgalar arasında sallanıyordu; ve akıntıya kapılmış sürüklenirken içi boş kafasının üstündeki saçlar dimdikti. Kısık sesi, hoş konuşması aklıma geldi.

Herkesin çocuksu biryanı vardır. İşte buradan başlamalı işe... insanın yüreğindeki çocuktan. Hohol'u ele al... demirden yapıldığı sanırsınız. Ama onda bir bebeğin ruhu var.»

Yanımda yürüyen Kukuşkin boğuk birsesle:

«Hepimizi işte böyle haklayacaklar,» dedi. «Tanrı gökyüzünde oturuyor ama, öylesine aptal ki.»

Hohol, bütün bunlardan iki yada üç gün sonra gece geç vakit eve döndü. Birşeye çok sevinmiş görünüyordu; beni selâmlarken her zamankinden daha duygulu gibiydi. Onu içeri aldığımda, omuzuma vurarak:

«Yeterince uyumuyorsun, Maksimiç,» dedi.

«İzot öldürüldü.»

«Nee?»

Yanaklarındaki adaleler kasıldı; sakalı sanki göğsüne dökülüyormuşcasına titredi. Şapkasını çıkarmayı unutmuştu. Odanın ortasında durup ağır ağır başını salladı. Gözleri kısıldı.

«Demek öyle. Kimin yaptığını bilinmiyor mu? Elbette, elbette.»

Pencerenin yanına gidip oturdu ve yorgun bir tavırla bacaklarını uzattı.

«Onu uyarmıştım... Ortalıkta yetkili bir var mıydı?»

«Dün muhtar ordaydı.»

«Peki ne oldu?» diye sordu. Sonra kendi sorusunu kendi yanıtladı: «Ne olacak? Hiç bir şey elbette.»

Muhtar'ın her zamanki gibi Kuzmin'in dükkânına uğradığını ve bakkalı dövdüğü için Kukuşkin'in tutuklanmasını emrettiğini söyledim.

«Demek öyle. Bütün bunların karşısında insan ne diyebilir ki?»

Semaveri yakmak için mutafa gittim.

Çayını yudumlarken Romas:

«Bu insanların, içlerindeki en iyi en akıllı kişileri öldürmeleri ne yazık,» dedi. «Sanki insan ne denli iyi olursa ondan o denli korkuyorlar. Kesinlikle işlerine yaramıyor böyle bir kimse. Üstelik onlara engel oluyor. Beni Sibirya'ya sürdüklerinde bir mahkûmla tanışmıştım. Hırsız olduğunu söyledi bana. Beş kişi bir arada çete halinde çalışıyorlarmış. Bir gün içlerinden biri, 'artık bu işi bırakalım çocuklar,' demiş. 'Zaten ne yararı var ki? bizi zengin yapmayacak bu iş.' Bu yüzden sarhoş olup sızıp kaldığı bir gece onu boğmuşlar. Bana bu hikayeyi anlatan mahkûm öldürdüğü adamı göklere çıkarıyordu. 'Ondan sonra üç kişi daha öldürdüm ama beni hiç rahatsız etmedi,' dedi. 'Ama arkadaşımız... Ona hala acıyorum. İyi bir arkadaştı. Akıllı, neşeli, temiz bir insandı.' 'Neden öldürdünüz öyleyse? Sizi ele vereceğinden mi korktunuz?' diye sordum. Biliyormusun, bu sözlerim ona dokundu. 'arkadaşımızı mı?' diye sordu. 'Yok canım bizi asla ele vermezdi o. Hiçbir şey için, hele para için asla. Yalnızca ortalıkta dolaşması biraz şey edici, rahatsız ediciydi. O kadar. Biz günahkar, o ise aziz gibi bir şey. İnsanı rahatsız ediyordu.'»

Hohol ayağa kalktı, piposu dişlerinin arasında, elleri arkasında, dizlerine dek inen beyaz Tatar gömleğiyle odada dolaşmaya başladı. Çıplak ayakları döşemede tok bir ses çıkartıyordu. Alçak sesle düşünceli düşünceli konuştu:

«Zaman zaman rastladım buna... bu 'aziz' korkusuna, iyi insanların ortadan kaldırılmasına. İnsanlar bu 'aziz'lerden kurtulmak istediklerinde iki

yola başvuruyorlar: ya onun aleyhinde bulunmaktan bıktıklarında şu ya da bu yolla ondan kurtulmaya çalışıyorlar; ya da daha ender olarak, onun her lafını dinleyip, köpek gibi önünde sürünüyorlar. Ama ondan birşeyler öğrenmek, yaşantısını benimseyip yolunu izlemek, bu büsbütün farklı bir konu. Bu işi nasıl yapacaklarını bilmezler.

Ya da belki de böyle bir şey yapmayı istemezler bile.»

Soğumuş olan bardağını masanın üstünden aldı ve devam etti:

«Bu da olağan. Sonuç olarak, düşünürsen insanlar canlarını dişlerine takarak kendilerine türlü yaşama düzenleri kurarlar. Ve buna alışırlar. Ondan sonra adamın biri çıkıp ayaklanır, bu yaşamın doğru olmadığını söyler. Yalan mı? Biz bu yaşamı elde etmek için neyimiz varsa verdik, canın cehenneme! Ve öğretmeni ya da azizi dövmeye başlarlar. İşte! Bizi rahat bırak! Ama yine de hakikat 'böyle yaşanmaz' diyenlerdedir. Gerçek onlardan yanadır. Ve eğer yaşam daha iyi bir yöne gidiyorsa, biçim çabalarımızın bir sonucu bu.»

Raflardaki kitapları göstererek ekledi:

«Özellikle onların çabaları. Ah, bir kitap yazabilseydim! Ama elimden gelmiyor. Düşüncelerim ağır ve beceriksizce.»

Masanın üstüne oturup başını ellerinin arasına aldı.

«İzot'u çok arayacağız...»

Ve uzun bir sessizlikten sonra:

«Sanırım yatmamız gerekiyor,» dedi.

Çatı arasındaki odama çıkıp pencerenin önüne oturdum. Tarlaların üstünde şimşekler çakıyor, göğün yarısını aydınlatıyordu. Ve her sefer o saydam kızıl ışık parladığında ay korkudan titreyerek çekiliyordu sanki. Köpekler, havlıyor, uluyorlardı. Bu hüzünlü koro olmasaydı insan kendini ıssız bir adada sanabilirdi.

Uzaklarda bir yere yıldırım düştü. Boğucu bir sıcak dalgası pencereden içeri saldırıyordu.

İzot'u yeniden görür gibi oldum: Bir söğüt ağacının altında, ırmakta yatıyordu. Mavi yüzü göğe dönüktü; ama camdan yapılmış gibi duran gözlerinde sert, sabit bir bakış vardı. Kehribar sakalı karmakarışıktı, ağzı şaşkınca açılmıştı.

«İyilik, Maksimiç, dostluk... İşte bütün sorun bu! İşte bu yüzden Paskalyayı çok severim: bütün tatiller içinde en dostça olanı odur.»

Mavi pantalonu sıcak akşam güneşinde kurumuştu. Volga'nın sularıyla yıkana yıkana tertemiz olmuş, bacaklarına yapışmıştı. Yüzünün üstünde sinekler uçuşuyordu; vücudundan ağır, mide bulandırıcı bir koku çıkmaktaydı.

Merdivende ağır ayak sesleri. Romas alçak kapıdan içeri girerken başını eğdi. Yatağının üstüne oturdu, bir eliyle sakalını çekiştirmeye koyuldu.

«Sana söylemek istediğim bir şey var: evleniyorum.»

«Burada yaşamak bir kadın için kolay olmıyacak.»

Sanki ne söyleyeceğimi merak ediyormuş gibi gözlerini üstüme dikti. Ama söyleyecek hiç bir şey bulamıyordum. Gökte çakan şimşekler odayı korkulu bir parlaklıkla dolduruyordu.

«Maşa Derenkova ile evleniyorum.»

Gülümsememe engel olamadım. Birinin çıkıp da bu kızı Maşa diye çağırabileceği aklıma gelmemişti hiç. Çok gülünç! Bildiğim kadarıyla ne babası ne de kardeşleri onu Maşa diye çağırırlardı.

«Niye sırıtıyorsun?»

«Hiiç.»

«Yoksa onun için çok yaşlı olduğumu mu düşünüyorsun?»

«Yo, hayır.»

«Bana, senin ona aşık olduğunu söyledi.»

«Sanırım aşıktım.»

«Ya şimdi Bitti mi?»

«Evet, sanırım bitti.»

Sakalıyla oynamaktan vazgeçerek yavaşça:

«Senin yaşında insan hep garip düşler kurar,» dedi. «Benim yaşımda artık düş kalmaz. Artık başka bir şey düşünemeyecek bir hale gelinceye dek seni, yüreğini ruhunu avucunun içine alıverir.»

Kuru bir gülümsemeyle düzgün dişlerini göstererek sürdürdü:

«Antuan'ın Aktium'da Oktavyanus'a yenilmesinin nedeni gemilerini ve görevini bırakması ve korkup kaçan Kleopatra'nın ardı sıra gemisini sürüklemesiydi. İşte aşkın bir insana neler yaptırabileceğini görüyorsun.»

Ayağa kalkıp omuzlarını geriye attı ve isteği dışındaki bir şeye boğun eğiyormuşcasına:

«Ne olursa olsun... Evleniyorum,» diye yineledi.

«Ne zaman?»

«Sonbaharda. Elma işi bittikten sonra.»

Kapıda başını eğerek —gerektiğinden daha fazla— dışarı çıktı. Yatağa girip belki de sonbahar gelir gelmez buradan ayrılmamın benim için daha iyi olacağını düşündüm. Neden Antuan'dan söz etmişti? Hoşlanmamıştım bundan.

Çok geçmeden elma toplama mevsimi gelecekti. Ürün öylesine boldu ki dallar neredeyse toprağa değecekti. Keskin bir kokuyla dolu bahçelerde çocuklar rüzgarın yere düşürdüğü, yarısını kurtların kemirdiği pembe ve sarı meyveleri topluyorlardı.

Ağustosun başlarında Romas, Kazan'dan bir sandal dolusu eşya ve ikinci bir sandal dolusu boş sepetle döndü. Hafta arasında bir gün sabahın sekiziydi. Hohol henüz yıkanmış, üstünü değişmiş, çayını içmek için oturmuş neşeyle söyleniyordu:

«Gece ırmakta yolculuk etmek çok güzelmiş...»

Birden ortalığı koklayarak telaşlı bir tavırla sordu:

«Yanık mı kokuyor?»

Aynı anda Aksinya bahçeden doğru bağırdı:

«Yangın!»

Dışarı fırladık. Ahırın sebze bahçesine bakan bölümü cayır cayır yanıyordu. Bu ahırda tüm benzin, katran ve yağ stoklarımız vardı. Bir süre şaşkınlık içinde, parlak güneşin altında donuk bir renk alan sarı alevlerin çatıya doğru tırmanarak duvarları yalayışını seyrettik. Sonra Aksinya bir kova su getirdi. Hohol suyu alevlerin ortasına attı, kovayı yere koyarak:

«Hiç bir yararı yok,» dedi. «Fıçıları dışarı çıkar Maksimiç. Aksinya dükkana koş...»

Çok geçmeden elime bir fıçı almış ve bahçeden geçirerek sokağa çıkarmıştım. Sonra bir gaz bidonunu kucakladım. Ama çok geçmeden ağzının tıpasının çıkmış olduğunu ve gazın yere dökülmekte olduğunu farkettim. Benim bidonun tıpasını ararken yangında boş durmuyordu. Tavan çatırdamaya başlamıştı ve kulaklarımda alaylı bir uğultu vardı. Yarı boş bidonla dışarı çıktığımda köyün dört bir yandan çığlık çığlığa bize doğru koşan kadınlar, çocuklar gördüm. Hohol ile Aksinya dükkanındaki malları dışarı çıkartıyor bir çukurun içine yığıyorlardı. Sokağın tam ortasında yaşlı bir kadın durmuş yumruklarını sallıyor ve cırtlak bir sesle bağırıyordu:

«Ahhh, şeytanlar!»

Yeniden içeri girdiğimde ahırın yoğun bir dumanla dolduğunu gördüm. Dumanların tam ortasında bir şey çatırdıyor ve uğulduyordu. Kırmızı kurdeleler kıvrılarak tavandan sarkıyordu. Duvarların yerinde kor parçalarından başka bir şey kalmamıştı. Dumandan boğulacak bir halde kapıya kadar bir fıçı daha yuvarlamayı başarmıştım. Ama tam kapıda fıçı sıkıştı. Çatıdan üstüme kıvılcımlar geliyor, yüzümü ve kollarımı yakıyordu. «İmdat,» diye bağırdım. Hohol yetişip beni bahçeye sürükledi.

«Koş şimdi patlar!»

Eve daldı. Ben de ardı sıra gittim ve kitaplarımı kurtarmak için odama fırladım. Kitapları pencereden dışarı atarken şapka dolu bir bavul gördüm ve onu aynı yoldan aşağı indirmek istedim. Ama pencere çok dardı. Dirhemlerden biri anıp pencerenin pervazını kırmaya başladım. Ve ansızın boğuk bir patlama yükseldi bir şey büyük bir gürültüyle çatının üstüne yığıldı. Gaz bidonu patlamıştı. Çatı alev almış, cayır cayır yanıyordu. Kırmızı bir alev seli penceremin önünden geçip odaya bir göz attı. Sıcak dayanılmaz bir hal almıştı. Merdivenlere koştum ama yoğun duman bulutları yolumu kesiyor, kırmızı yılanlar ağır ağır bana yaklaşıyordu. Sanki demir dişleri olan biri kalasları ısırıyormuşcasına girişte bir çatırtı koptu. Çılgına dönmüştüm. Dumandan kör olmuş, güçlükle soluyarak bana bitmeyecekmiş gibi gelen birkaç saniye olduğum yerde durdum. Limon sarısı, kızıl sakallı bir yüz merdivenlerin perceresinden içeri baktı ve kayboldu. Bir an sonra kırmızı bir alev seli çatıdan akmaya başlamıştı.

Başımdaki saçların çatırdayışını anımsar gibi oluyorum. Bundan başka hiç bir ses işitmedim. Beynim sonumun geldiğini söylüyordu. Ayaklarım kurşunlandı sanki. Ellerimle koruduğum halde gözlerim yanıyordu.

Ama o akıllı yaşama içgüdüşü bana tek kurtuluş yolunu gösterdi. Elime gelen bütün yumuşak şeyleri yatağımı, yastığımı Romas'ın bana verdiği koyun postunu başımın ve omuzlarımın üstüne sarıp pencereden dışarı atladım.

Gözlerimi açtığımda çukurun yanında yatıyordum. Yanımda çömelmiş olan Romas bağırıyordu:

«İyi misin?»

Ayağa kalkıp ağır ağır eriyen evimize şaşkın şaşkın baktım. Her yanını parlak kızıl alevler kaplamıştı ve önündeki kara toprağı kırmızı köpek dilleri yalıyordu.

Pencereden kapkara bir duman çıkmaktaydı. Çatıdan sarı çiçekler fışkırıyordu sanki.

«Ee, nasılsın?» diye sordu Hohol yeniden. İsle kirlenmiş yüzünden aşağı şıpır şıpır terler akmaktaydı. Sanki yağlı gözyaşlarıyla ağlıyormuş gibiydi. Sakalının arasına ince söğüt kabukları karışmıştı. Telaşla gözlerini kırpıştırıyordu. Birden içimi ferahlatıcı bir sevinç duygusu sardı. Duyguların saldırısına uğramış gibiydim. Sonra sol bacağımda yakıcı bir ağrı duydum. Yere düşerken Hohol'a:

«Bacağım çıkmış,» dedim.

Baldırıma dokunup birden çekti. Keskin bir ağrı her yanımı sardı. Ve birkaç dakika sonra hafifçe topallayarak, ama mutluluktan sarhoş bir halde kurtarılan malları hamama taşıması için Romas'a yardım ediyordum. Romas, piposunu dişlerinin arasında gevşeterek neşeyle:

«Gaz bidonu patlayıp çatının üstüne uçtuğunda senden umudumu kesmiştim,» dedi. «Alevler kocaman bir sütun halinde yükseliyordu ve tüm ev bir anda alev aldı. O zaman içimde, elveda Maksimiç dedim.»

Yeniden sakinleşmişti ve kurtarılan malları düzgünce istif ediyordu. Biraz sonra en az kendisi kadar kir pas içinde ve yorgun olan Aksinya'ya:

«Sen burada kal, mallara gözkulak ol,» dedi. «Ben yangınla savaşmaya gidiyorum.»

Çukurun üstündeki dumanı içinde kağıt parçaları uçmaktaydı.

«Ah,» dedi Romas. «Kitaplar! Ne yazık! Benim için çok değerli kitaplardı.»

Dört ev şimdiden alev almıştı. Sakin bir gündü ve yangın ağır ağır ilerliyor, telaşsızca sağa sola sıçrıyor, çatılara ve bahçe çitlerine düşen kıvılcımlar gönderiyordu gökyüzüne. Kuru samanlar, ateşten bir tarak tarafından taranıyor alevin parmakları çitlerin üstünde telli bir çalgı çalarcasına dolaşıyordu.

Dumanla kaplı havanın içinden alevlerin vahşi, tehdit edici şarkıları ve yanan odunların yumuşak çatırtıları geliyordu. Duman bulutlarının içinden sokaklara ve bahçelere altın korlar düşüyordu. İnsanlar çılgınca koşuyor, herkes kendi evi ve malıyla ilgileniyordu. Ve yine yakarış hiç durmadan yineleniyordu:

«Suuuu!»

Su çok uzaktaydı; tepenin aşağısında Volga'da. Romas, birini kolundan, birini yakasından çekerek köylüleri bir araya topladı, onları iki takıma ayırdı, takımlardan birini yangının bir ucuna, öteki takımı da öbür ucuna gönderip oradaki çitleri ve evleri yıkmalarını emretti. Boyun eğerek onun emirlerini yerine getirdiler; ve yagının sokaktaki tüm evlere sıçramak için gösterdiği inatçı çabaya karşı daha bilinçli bir savaş başladı. Ama sanki bu savaş onların değişmişcesine, bir tavır takınıyorlardı. Kazanma umudu olmadan, isteksiz ve yenilgiye boyun eğmiş savaşıyorlardı.

Bu coşkunluğumun içinde daha önce hiç hissetmediğim kadar güçlü olduğum duygusuna kapıldım.

Sokağın sonunda küçük bir grup çarptı gözüme: köyün zengin köyüleri, Kuzmin ve muhtar. Orada durmuş bağırıyorlar, el, kol hareketi yapıyorlar, ellerindeki sopaları sallıyorlardı. Yangını söndürmek için, parmaklarını bile oynatmayan tembel seyircilerdi bunlar. İnsanlar atlarla dörtnala tarlalardan geliyorlardı. Atlarını öylesine hızlı koşturuyorlardı ki, dirsekleri kulaklarına dek çıkıyordu. Kadınlar durmadan bağırıyor, çocuklar koşuşup duruyordu.

Başka bir bahçedeki ev tutuştu. Söğüt çubuklarından yapılmış olan ahır duvarının elverdiğince çabuk yıkılması gerekiyordu. Şimdiden alevden parlak kurdelelerle süslenmişti bile. Köylüler destek kazıklarını baltalamaya başladılar. Ama üstlerine kıvılcımlar ve kor parçaları yağıyordu. Yanan yerlerini ovuştura ovuştura dağıldılar.

«Korkmayın!» diye bağırdı Hohol.

Ama hiç bir yararı olmadı bunun. Birinin şapkasını kaptı ve benim başıma geçirdi.

«Sen bu uçtan başla. Ben öbür uca gidiyorum.»

Bir bir kazıkları baltalamaya başladım. Duvar sallandı. Hemen üstüne tırmanıp kollarımı üstünden geçirdim. Hohol ayaklarımdan tutarak beni kendisine doğru çekti. Ve koca duvar yere yıkılarak beni hemen hemen tamamen toprağa gömdü.

«Bir yerini yaktın mı?» diye sordu Romas.

Bağlılığı yine bir güç ve canlılık kazandırmıştı sanki bana. Benim için çok değerli olan bu adamın gözüne girmek istiyordum. Yalnızca onun övgüsünü kazanmak için çılgınlar gibi çalıştım.

Başımızın üstünde kitaplarımızın sayfaları güvercinler gibi uçuşuyordu.

Sağda yangın dizgilenebildi: ama solda alevler saldırmaya devam ediyor. Evler alev içinde kaldı bile. Birkaç adamı, kırmızı yılanın oynayacağı yeni oyunları engellemek için bırakarak Romas geri kalanlarla birlikte tehlikeli bölgeye gitti. Zengin köylülerin önünden gerçekten içlerinden birinin hainçe haykırdığını işittim:

«Kendileri çıkardı yangını!»

Kuzmin:

«Hamama... oraya bakmalı,» dedi.

Bu sözler anılarıma takılıp kaldı.

Herkesin bildiği gibi heyecan, özellikle neşeli bir heyecan insana büyük bir güç verir. Kendimden geçmiş bir halde öylesine çalışıp didinmişim ki sonunda büsbütün yıkılıp kaldım. Yere oturduğumu, arkamı sıcak bir yere dayadığımı, Romas'ın telaşla üstüme bir kova su boşalttığını ve çevremizi alan köylülerin takdirle:

«Kuvvetli çocuk,» diye fısıldadıklarını anımsıyorum.

«İnsanı yarı yolda bırakmaz.»

Başımı Romas'ın kucağına dayayıp neredeyse utançla ağladım. Islak saçlarımı okşayarak:

«Artık dinlen! Yeterince çalıştın,» dedi.

Kukuşkin ile Barinov, ikisi de simsiyah bir halde, yatıştırıcı sözler söyleyerek beni çukurun yanına götürdüler.

«Bitti kardeşim. Herşey geçti.»

«Çok korktun mu?»

On kadar zengin köylünün hamama doğru ilerlediğini gördüğümde Hâlâ yerde yatıyor, kendime gelmeye çalışıyordum. En önde muhtar yürüyordu. Arkasında iki polis Romas'ı kollarından tutmuş sürüklüyorlardı. Romas'ın başında şapkası yoktu. Islak gömleğinin bir kolu yırtılmıştı. Piposu hala dişlerinin arasında, yüzü asık, kaşları çatıktı. Elindeki sopayı sallayan Asker Kostin çılgınca bağırıyordu:

«Ateşe atın onu! Dinsiz!»

«Hamamın kapısını aç,» diye emretti biri.

«Kilidi kırın. Anahtar kayboldu,» dedi Romas yüksek bir sesle.

Ayağa fırladım, yerden bir sopa kapıp Romas'ın yanına gittim. Muhafızlar kenara çekildi Muhtar korku dolu tiz sesiyle bağırdı:

«Müminler! Kilidi kıramazsınız... Suçtur, yasaya aykırıdır!»

Kuzmin beni göstererek haykırdı:

«İşte bir başkası daha! Kimdir o, bilmek istiyorum!»

«Sakin ol Maksimiç,» dedi Romas bana. «Bütün malları hamama sakladığımı ve dükkanı benim yaktığımı sanıyorlar.»

«İkiniz birlikte yaptınız!»

«Kilidi kırın.»

«Müminler.»

«Biz sorumlu oluruz, sen değil.»

«Biz sorumlu oluruz!»

Romas fırladı:

«Benimle sırt sırta ver, arkadan vurmasınlar.»

Kilidi kırdılar. Köylülerden birkaçı hamama daldı. Az sonra dışarı çıktılar. Bu arada ben de elimdeki sopayı Romas'ın eline tutuşturmuş, kendime yeni bir sopa bulmuştum.

«Burada hiç bir şey yok!»

«Hiç bir şey mi?»

«Sinsi köpekler!»

İçlerinden biri kararsızca:

«Haksızlık...» dedi.

Ama birkaç kişi, sanki içkiyle kendilerinden geçmişcesine bağırdı.

«Haksız demekle ne demek istiyorsun?»

«Onları ateşe atın!»

«Bozguncular!»

«Kooperatif kurmak istiyorlardı...»

«Hırsızlar! Bunların hepsi eşkiya!»

«Kesin sesinizi!» diye bağırdı Romas. «Gözünüzle gördünüz işte: hamamda hiç bir şey yok. Daha ne istiyorsunuz? Her şey yandı. Ne kurtarabildiysek buraya yığdık. Hepsini görebilirsiniz. Kendi mallarımı yakmakla elime ne geçecek?»

«Sigorta parası!»

Ve yine bir sürü ses çılgınca bağırmaya başladı:

«Daha ne bekliyoruz!»

«Bu kadarı yeter!»

Dizlerim titremeye başladı ve bir an için her şey karardı. Kırmızımsı bir bulutun içinde bir grup vahşi yüz gördüm. Onlara saldırma güdüsüne zorla engel olabildim. Çevremizde dört dönüp bağırıyorlardı:

«Bakın! Ellerinde sopa var!»

«Sopa!»

«Sakalımı benim için traş edecekler,» dedi Hohol. Sesinin tonundan gülümsediğini anladım. «Sen de payını alacaksın tabii Maksimiç. Çok üzgünüm. Ama telaşlanma, soğukkanlı ol!»

«Bakın! Genç olanın baltası var!»

Gerçekten de belimde bir balta vardı. Çoktan unutmuştum bunu.

«Galiba korkmaya başladılar;» diye fısıldadı Romas. «Ama bir şey yapmaya kalkışırlarsa sakın o baltayı kullanayım deme.»

Tanımadığım bir köylü —ince, uzun boylu, göze çarpmayan çevremizde vahşiler gibi dönüp duran biri— avazı çıktığı kadar bağırdı:

«Uzakta durup onları taşlayın! Onlara ne olduğumuzu gösterelim!»

Yerden bir tuğla parçası alıp karnımın ortasına fırlattı. Ama taşı kendisine geri göndermeden Kukuşkin üstüne atladı. İkisi de yuvarlana yuvarlana çukurun dibine gittiler. Sonra Pankov göründü. Yanında Barinov, kazancı ve on on iki kadar köylü vardı. Ve Kuzmin bir anda zekice toparlandı:

«Kafan iyi çalışıyor Mihayil Antoniç. Çok iyi anlıyorsun bu işlerden. Bir yangın köylüleri çılgına çevirir.»

«Irmağa gidelim Maksimiç. Kahvede bir çay içeriz,» dedi Romas piposunu ağzından çıkarıp cebine atarak. Sopasına dayanarak yokuştan aşağıya inmeye başladı. Arkamızdan gelen Kuzmin bir şey söylemek için tam ağzını açtığında, arkasına bile bakmadan:

«Hayvan! Defol git» dedi.

Evimizin yerinde altın gibi parlayan bir kor yığını bulduk; korların arasında mutfaktaki ocak eskisi gibi duruyor, bacasından duman yükseliyordu. Demir bir karyolanın kırmızı demirleri, bir örümceğin ayakları gibi türlü yönlere kıvrılmıştı. Kömür haline gelmiş sokak kapısı simsiyah bir bekçi gibi ortalığı seyrediyordu. Kapının kanatlarından birinin üstünde tüyü andıran ateşten bir şapka vardı.

«Kitapların hepsi kül oldu,» dedi Hohol içine çekerek. «Çok yazık!»

Çocuklar ellerindeki sopalarla yangından arta

kalanları sokağa çıkartıyorlar. Hâlâ yananlar sokaktaki sulara değdiklerinde beyaz bir duman çıkartarak, cızırtıyla sönüyordu. İnsanlığın mavi gözlü, sarı saçlı, beş yaşındaki bir temsilcisi, bir su birikintisinin içine oturmuş elindeki sopayla ezik bir kovaya vuruyor çıkan tangırtıyı işitince zevkten dört köşe oluyordu. Yangının kurbanları üzgün üzgün ortalıkta dolaşıyor, kurtulan mallarını toplamaya çalışıyorlardı. Ağlayan kadınlar küçücük şeyler için gırtlak gırtlağa gelip birbirlerine sövüp sayıyorlardı. Bahçelerde ağaçlar hareketsiz duruyorlardı. Şurada burada yapraklar sıcağın etkisiyle kavrulmuştu. Kızarmış meyvelerin bolluğu artık daha çok göze çarpıyordu.

Irmağa gidip yıkandık, sonra kıyıdaki kahvede oturup sessizce çaylarımızı yudumladık.

«Ne olursa olsun, elma işinde şişgöbekler savaşı yitirdiler,» dedi Romas sonunda.

Pankov geldi. Düşünceli ve her zamankinden daha durgun görünüyordu.

«Eee, nasılsın bakalım?» diye sordu Hohol.

Pankov omuzlarını silkti.

«Ev sigortalıydı.»

Bir süre kimse ağzını açmadı. Yabancılar gibi oturmuş gözlerimizle birbirimizi süzüyorduk.

«Şimdi ne yapacaksın Mihayil Antoniç?»

«Henüz karar vermedim.»

«Buradan ayrılman gerek.»

«Düşüneceğim.»

«Bir planım var,» dedi Pankov. «Gel dışarı çıkalım da bir konuşalım.»

Dışarı çıktılar. Pankov kapıda durdu ve dönüp bana baktı.

«Hey delikanlı... Hiç de korkak değilsin! Sen burada kalabilirsin. Senden korkarlar.»

Ben de kahveden çıkıp çalıların gölgesinde kıyıya uzandım ve ırmağı seyrettim.

Güneş batıya doğru epeyce bir yol almıştı, ama

hava yine de çok sıcaktı. Bu köydeki yaşantım sanki ırmağın üstünde yağlıboyayla çizilmişcesine bir bir gözümün önünden geçti. Yüreğim ağırlaşmıştı. Ama bitkinlik çok geçmeden her yanımı sardı ve uyuyakaldım.

«Uyan!» uykumun arasında belli belirsiz bir ses işittim; birinin beri sarstığını, bir yere sürüklediğini hisssettim. «Ölü müsün nesin? Uyan!»

Irmağın karşı yakasında, çayırların ardında ay yükselmeye başlamıştı. Kankırmızısıydı ve bir araba tekerleği kadar büyüktü. Barinov, yanımda diz çökmüş omuzumu sarsıyordu.

«Hadi gel! Hohol seni arıyor. Çok telaşlandı.»

Yokuşu tırmanırken mırıldandı:

«Hiç senin yapacağın bir şey değil... Oraya yatıp uyumak... Ya birisi tepeye tırmanırken ayağı takılsaydı da başına bir taş yuvarlansaydı? Ya da bu işi bile bile yapabilirlerdi. İnsanlar burada işlerini yarıda bırakmazlar. Bizim insanlarımız, kardeş, kinlerini hiç unutmaz. Anımsayacak daha iyi birşeyleri de yoktur zaten.»

Birisi çalıların arasında usulca yürümekteydi. Dalların sallandığını gördüm.

«Onu buldun mu?» diye soran Migun'un kalın sesi işitildi.

«Sağ ve sağlam,» diye karşılık verdi Barinov.

Bir süre konuşmadan yürüdük. Sonra Barinov içini çekerek konuştu:

«Yine balık aşırmağa gideceğim. Migun da gelecek... Yaşam onun için hiç de kolay değil.»

İçeri girdiğimde Romas sertçe çıkıştı bana:

«Nasıl bu denli dikkatsiz olabiliyorsun? Yoksa seni dövmelerini mi istiyorsun?»

Barinov gittikten sonra asık bir suratla:

«Pankov yanında çalışmanı istiyor,» dedi. «Bir dükkan açmayı düşünüyor. Kabul etmeni öğütlemem. Bana gelince... Kalan ne varsa ona sattım. Viyatka'ya

gideceğim. Yerleşir yerleşmez seni çağırtırım gelir benimle yaşarsın. Kabul mu?»

«Bir düşüneyim»

«İyi.»

Yere uzandı, bir iki kez kımıldadıktan sonra, olduğu yerde hareketsiz yattı. Pencere kıyısında oturup Volga'yı seyrettim. Ayın sudaki yansısı, yangının parıltısını andırıyordu. Karşı kıyıdan bir gemi, çarkları suya ağır ağır çarparak geçti. Gecenin karanlığında üç direk feneri, yıldızları kimi zaman ortaya çıkartıp kimi zaman da gizleyerek kayıp gitti.

«Köylülere kızıyor musun?» diye sordu Romas uykulu bir sesle. «Kızma! Aptal yaratıklardır ama hepsi o kadar. Kötülük onların aptallık biçimlerinden başka bir şey değildir.»

Bu sözler beni avutmuyor, içimdeki acılığı yumuşatmıyor, yaramı sarmıyordu. Avazı çıktığı kadar bağıran, saçlı sakallı hayvanlar gözümün önüne geldi.

«Uzaktan taşlayın onları!»

O zamanlar unutulması gereken şeyleri belleğimden silmesini öğrenmiştim. Tek başına alındıklarında bu insanların her birinin içinde çok az kötülük olduğu doğruydu. İçlerinden herhangi biri bir çocuk gibi gülümseyebilirdi; içlerinden herhangi biri erdem ve mutluluk öykülerini ya da soylu ve yiğitçe daranışları dile getiren öyküleri çocuksu bir güvenle dinleyebilirdi. O garip yürekleri, insanın kendi iradesinin boyun eğmesi gereken tek yasa olduğu daha kolay bir yaşam düşünü besleyen her şeyi bir hazine olarak kabul ediyordu.

Ama bir araya geldiklerinde —köy toplantılarında, kahve ya da ırmak kıyısında— bütün iyi niteliklerinden sıyrılarak papazlar gibi yalancılık ve ikiyüzlülük örtüsüne bürünüyorlardı. Köydeki kuvvetli kişilere karşı köpekçe yaltaklanma duygusu uyanır içlerinde. İşte böyle zamanlarda insan onlara ancak tiksinerek bakabilir. Sonra ansızın kötülük krizine kapılırlar.

Kurtlar gibi dişlerini göstererek vahşice birbirlerine hırlarlar. Bir hiç için hemen yumruk yumruğa gelmeye hazırdırlar... Gerçekten kavga ederler de. Böyle anlarda öylesine korkaktırlar ki, daha bir gece önce bir koyun sürüsü gibi toplandıkları o kiliseyi bile yerle bir edebilirler. Bu insanların arasında şairler, yetenekli konuşmacılar vardır. Paylarına sevgi hiç düşmez. Kendi hallerine bırakılan, sevilmeyen, alay edilen insanlardır bunlar.

Bu insanların arasında yaşamazdım artık. Yapamazdım bunu. Bütün bu acı düşüncelerimi Romas'a açtım.

«Hiç de olgun olmayan bir sonuç,» dedi Romas sitem edercesine.

«Evet, ama... eğer buna inanıyorsam elimden ne gelir ki?»

«Yanlış bir sonuç tamamen yersiz.»

Benimle uzun uzun, sabırla konuştu ve yanıldığımı. Çıkardığım sonuçlara haksız olduğumu anlatmaya çalıştı.

«İnsanları mahkûm etmek için sabırsızlanma. Mahkûm etmek en kolay yoldur. Bu çarenin ardında körü körüne gitme. Olayları fazla önemseme ve unutma, her şey geçer. Yavaş yavaş. Evet ama tamamiyle!.. Her şeyi kendi gözlerinle görmeye çalış. Hiç bir şeyden korkma. Ama suçlamak için de acele etme. Hoşçakal sevgili dostum... Yeniden görüşünceye kadar...»

Ta on beş yıl sonra Sedlest'de yine karşılaştık. Bu arada Romas, Narodnoye Pravo Partisi'ndeki eylemlerinde dolayı on yılını daha Yakut bölgesinde sürgünde geçirmişti.

O Krasnovidova'dan ayrıldıktan sonra içimi korkunç bir can sıkıntısı kapladı. Efendisini yitirmiş bir kukla gibi dolaşıyordum köyde. Barinov'la birlikte taşraya gidip zengin köylülerin yanında çalıştık: harman dövdük, patates söktük, meyve bahçelerini temizledik. Barinov'un hamamında kalıyordum.

«Aleksi Maksimiç, yalnız ruh!» dedi Barinov bir akşam. «Buraya bak! Yarın denize doğru yola çıkalım mı? Ha? Bizi tutan ne var ki? bizim gibilere burda sevmiyorlar. Yeterince içtikleri bir gün başına ne geleceğini hiç bilemezsin.»

Barinov bunu daha önce de önermişti. O da sıkıntılar içindeydi. Bir maymununkiler kadar uzun olan kolları iki yanında sallanıyor ve ormanda yolunu yitirmiş bir adam gibi çevresine umutsuzca bakıyordu.

Yağmur pencereyi kırbaçlıyordu. Çukurun kenarından akan küçük bir su seli hamamın bir köşesinde içeri giriyordu. Yazın son fırsatının soluk şimşeği gökyüzünde cılızca çaktı. Barinov alçak bir sesle yeniden sordu: «Gidelim mi? Yarın?»

Ertesi gün yola çıktık.

Bir sonbahar gecesi Volga'nın üstünde olmak anlatılamayacak kadar güzeldi. Mavnanın kıçına, kafasında kocaman bir şapka olan ve ilkel bir canavarı andıran dümencinin yanına oturdum. Ayaklarını güm güm güverteye vurarak gemiyi yönetiyor, bir yandan da homurdanıyordu:

«O-o-oop!.. O-rro-oo!»

Irmağın suları teknenin gövdesine usulca çarparak ipek gibi akıp gidiyordu. Üstümüzde kapkara sonbahar bulutları vardı. Ağır ağır ilerleyen karanlıkta başka hiç bir şey yaşamıyordu. Kıyıları silip götürmüştü sanki. Tüm dünya bu karanlığın ve güneşin, ayın ve yıldızların olmadığı bir boşluğa durmaksızın akıp giden bu suyun içinde erimişti.

Islak karanlığın içinde görünmeyen bir gemi, kendisini çeken güce direnmek istiyormuşcasına zorlukla sürükleniyordu. İkisi suyun hemen üstünde, üçüncüsü oldukça yukarlarda olan üç ışık onun hareketinin tek belirtileriydi. Daha yakınlarda dört ışık, bulutların hemen altında yaldız lekesi gibi yüzüyordu. Bunlardan biri bizim mavnanın direğindeki fenerdi.

Kendimi soğuk ve yağlı bir köpüğün içine

hapsetmiş gibi hissettim. Bu köpük eğik bir düzlemde yavaş yavaş aşağı kayıyordu. Ben de, içine kapatılmış bir sinek gibi, onlunla birlikte kayıyordum. Tüm hareketler ağırlaşıyor gibi geldi bana ve bunların sonsuza dek duracağı an çok yakındı. O zaman geminin çarkları gürültüyü kesecek, artık bu yapışkan suya çarpmayacaktı. Bir ağacın yaprakları gibi bütün sesler dökülüp gidecek, tebeşirle yazılmış yazılar gibi silinecekti. Hareketsizliğin ve sessizliğin içinde kalıverecektim.

Ve yırtık koyun postunun ve biçimsiz şapkasının içinde mavnada dolaşıp duran iri yarı adam da duracak, bu büyünün etkisiyle sonsuza dek hareketsiz olacaktı. O zaman artık:

«Orr-oop! O-o-orr!» diye homurdanamayacaktı.

Sordum:

«Adın ne senin?»

«Sana ne,» diye tersledi.

Bu adam bir ayı kadar beceriksizdi. Bir gece önce Kazan'dan ayrılırken, solmakta olan gün ışığında onun yüzünü incelemiştim. Saçların çevrelediği kör, gözsüz bir kütleye benziyordu suratı. Dümenin başında yerini aldığında bir şişe votkayı tahta bir kaba boşaltmış, su gibi bir dikişte içmiş, arkasından bir elma yemişti. Mavna harekete geçtiğinde dümeni yakalamış, kırmızı güneşe bakmış ve başını geriye atıp, sert bir sesle:

«Tanrı'nın lutfu,» demişti.

Bizim gemi Nijni-Novgorod'dan Astrhan'a giden dört mavnadan biriydi. Çelik levhalar, şeker çuvalları ve birtakım ağır sandıklardan oluşan yükümüz İran'a gidiyordu. Barinov sandıklara ayağının ucuyla vurarak kokladı ve bir süre düşündükten sonra:

«Mutlaka silah,» dedi «İjef farbikasından.»

Ama dümenci kaburgaların ortasına bir yumruk indirerek sordu:

«Sana ne?»

«Düşünüyorum ki...»

«Kafanı ezmemi ister misin?»

Yolcu vapuruna binemediğimiz için sırf «iyiliklerinden» bu gemiye alınmıştık. Öbürleri gibi «nöbet» tuttuğumuz halde, gemideki herkes bize dilenci gözüyle bakıyordu.

«Bir de halktan söz ediyorsun,» dedi Barinov. «Yaşam... çok basit: Eğer üstteysen sen yönetirsin. Yoksa yönetilirsin.»

Gece öylesine yoğundu ki öteki mavnaların yalnızca fenerlerinin asılı oldukları direklerin ucunu seçebiliyordum. Bulutlara değiyorlardı. Yağ kokan bulutlara...

Dümencinin hüzünlü sessizliği beni kaygılandırmaya başlamıştı. Tayfabaşı tarafından buraya, bu hayvanla birlikte nöbet tutmaya ve gerektiğinde ona yardım etmeye gönderilmiştim. Tepemizdeki ışıklar dönemeçlerde sallanınca yavaşça bana sesleniyordu:

«Hey, sıkı tut.»

Ayağa fırlıyor ve dümeni çevirmesine yardım ediyordum.

«Tamam,» diye homurdanıyordu.

Ve ben yeniden güverteye oturuyordum. Onunla konuşmak için giriştiğim her çaba başarısızlığa uğruyor, hep aynı soruyla sona eriyordu:

«Sana ne!»

Üstünde böyle çok düşündüğü şey neydi acaba? Kama'nın sarı sularının Volga'nın çeliğine karıştığı yeri geçtikten sonra başını kuzeye çevirip mırıldandı:

«Hergele!»

«Kim?»

Cevap yok.

Uzaklarda bir yerde, sonsuz gecenin karanlığında bir köpek havlayıp uludu. Karanlığın henüz ezmediği hâlâ var olan yaşam kalıntısının bir belirtisiydi bu. Çok uzaklarda ve gereksiz seylerdi bunlar.

«Burada hiç bir işe yaramayan bir sürü köpek besliyorlar,» diye atıldı dümenci.

«Nerede? Burada mı?

«Her yerde. Benim geldiğim yerde. Orada gerçek köpek görebilirdin.»

«Neresi orası?»

«Vologda.»

Şimdi ağzı açılmış bir çuvaldan dökülen patatesler gibi sözcükler ağzından dökülüyordu. Ağır, kaba saba sözcüklerdi bunlar:

«Yanındaki kim? Amcan mı? Anladığım kadarıyla budalanın biri o! Benim de bir amcam var... çok akıllı biri! Kurnaz mı kurnaz. Ve zengin. Şimbirsk'de bir iskele işletiyor. Bir de kahve.»

Ağır, ağır, belirgin bir zorlukla konuşuyordu. Sonra susuyor, gözlerini dikip karanlığın ağları içinde bir örümcek gibi duran tepedeki feneri izliyordu. Gözlerini göremiyordum.

«Dümene asıl... Okumasını bilir misin? Belki de yasaları kimin yazdığını biliyorsundur?»

Karşılık vermemi beklemeden devam etti: «Herkes başka bir şey söylüyor. Kimiler Çar diyor. Kimileri hükümet ya da seneto. Yasaları kimin yazdığını bilseydim dosdoğru karşısına dikilip şöyle derdim: yasaları öyle yaz ki kimseye vuramayayım.... Kolumu bile kaldıramıyayım. Yasa dediğin çelik gibi olmalı. Anahtar gibi. Yüreğimi kilitleyin ve bitirin bu işi! O zaman kendi yerime karşılık verebilirim. Ama böyle karşılık veremem! Veremem!»

Gittikçe alçalan bir sesle kendi kendine birbirleriyle bağdaşmayan birşeyler mırıldanıyor, yumruğuyla dümen koluna vuruyordu.

Mavnanın öbür ucundan megafonla bağıra bağıra birşeyler söylüyorlardı: Tıpkı köpeklerin havlaması ve uluması gibi bu donuk insan sesi de yersizdi ve gecenin karanlığınca yutulup kayboldu. Öndeki geminin üç ışığının yağlı, sarı yansıları kapkara suyun üstünde kayıyor ve boğuluyordu. Tepemizde çamurdan bir ırmak gibi kapkara yoğun bulutlar

gözdağı verircesine akıp gidiyorlardı. Karanlığın sessiz derinliklerine doğru kayıyorduk.

Dümenci somurtarak mırıldandı:

«Bana ne veriyorlar ki? Yüreğimi sıkıca yakalamışlar...»

İlgisizlik kaplamıştı her yanımı. İlgisizlik ve sıkıcı bir bunalım... Uyumaktan başka hiç bir şey istemiyordum.

Güneş, bulutlarla savaşarak yorgun argın yükseliyordu: güçsüz ve önemsiz, suları boğucu bir gri renge boyayan, ışıksız bir şafaktı bu. Irmağın kıyıları belirtmeye başlamıştı: sararmış çalılar, paslanmış çelikten gövdeleriyle koyu yapraklı camlar; bir sıra köy evi; taştan oyulmuş gibi duran bir köylü. Kanatları ıslak çalarak bir martı geçti.

Dümenciyle ben rahatlamıştık. Büyük tentenin altına girerek uyudum. Ama çok geçmeden — ya da bana öyle geldi— bağrışlar ve ayak sesleriyle uyandım. Başımı dışarı çıkarıp baktığımdan üç gemicinin dümenciyi kamarının duvarına dayamış olduklarını gördüm. Bağırıp çağırıyorlardı:

«Bırak bu işi Petruha!»

«Tanrı bizi korusun! Buda geçer.»

«Artık yetişir.»

Kollarını kavuşturmuş, parmaklarını omuzlarına geçirmiş, ayağıyla güvertede bir eşya tomarını itiyordu. Hiç karşı koymuyor, gemicinin gözlerinin içine bakıyor, yalvarıyordu:

«Bırakın şu günahımdan kurtulayım.»

Ayakları ve başı çıplaktı. Üstünde yalnızca gömleği ve pantalonu vardı. İnatçı çıkık alnını bir tutam dağınık saç örtmekteydi. Bir köstebeğinkini andıran küçük, kanlı gözleri bu saç tutamının altından huzursuz bakışlar fırlatıyordu ortalığa.

«Boğulursun,» dedi denizcilerden biri.

«Ben mi? Asla! Bırakın gideyim kardeşlerim. Gitmezsem öldürürüm onu. Simbirsk'e varır varmaz, ben.»

«Bırak artık!»

«Ah, kardeşlerim...»

Diz üstü çöktü ve kamaranın duvarına değişine dek kollarını iki yana açtı. Çarmıha gerilmiş bir adam gibiydi. Yine yalvardı:

«Bırakın kurtulayım şu günahımdan!»

Garip bir biçimde boğuk çıkan sesi, insanın içini, parçalıyordu. İki yana açtığı kolları kürek kadar uzundu ve ayakları yukarı dönük olan elleri titriyordu. Karmakarışık sakallarının çevrelediği yüzü de seyiriyordu.

Görmeyen köstebek gözleri, küçük siyah toplar gibi yuvalarından fırlamıştı. Görülmeyen bir el boğazına sarılmış da onu boğmaya çalışıyordu sanki.

Adamlar sessizce ona yol verdiler. Sallana sallana ayağa kalktı, eşyalarını yerden aldı.

«Sağolun,» dedi.

Güverteye geçti, kendisinden beklenilmeyen, bir çeviklikle küpeşteden aşağı atladı. O tarafa koştuğumda Petruhan'ın ıslak başını silktiğini, eşyalarını bir şapka gibi başının üstüne yerleştirdiğini ve kıyıya doğru yüzdüğünü gördüm. Kıyıdaki çalılar onu selâmlamak için rüzgarla birlikte eğildiler, sarı yapraklarını suya değdirdiler.

«Demek sonunda kendini yenebildi,» dedi adamlar.

«Çıldırdı mı?» diye sordum.

«Çıldırmak mı? Hayır. Ruhunu kurtarıyor.»

Petruğa sığ suları varmıştı. Olduğu yerde durdu, derin bir soluk aldı ve başının üstündeki çıkınını salladı.

«Elveda!» diye bağırdı denizciler.

«Pasaportsuz ne yapacak?» diye sordu biri.

Kırmızı saçlı, çarpık bacaklı bir denizci büyük bir istekle bana anlatmaya başladı:

«Simbirsk'de bir amcası var. Nesi var nesi yoksa elinden aldı. O da amcasını öldürmeyi koydu kafasına.

Ama gördüğün gibi kendini kurtardı ve günahtan kaçtı. Vahşi bir adamdır ama iyiyüreklidir. İyi insandır.»

Bu arada iyi insan yukarı doğru dar kıyı şeridi üstünde ilerliyordu. Az sonra da çalıların arasında görünmez oldu.

Denizciler iyi çocuklardı. Hepsi benim gibi Volgalıydı. Akşama doğru onlarla iyiden iyiye sıkıfıkı olmuş. Ne var ki ertesi gün çevremde kuşkulu bakışlar hissettim ve hemen Barinov'un dilini pek tutmadığını ve bu hayâlcinin denizcilere bir şeyler anlattığını anladım.

«Ne anlattın?»

Başını kaşıdı ve utangaç bir tavırla ama kadınsı gözlerinde bir gülümseme ile baklayı ağzından çıkardı:

«Şey... çok az bir şey.»

«Sana çeneni kapamanı söylememiş miydim?»

«Söylemiştin, ben de öyle yaptım. Yalnız öylesine güzel bir öykü oldu ki! Kağıt oynuyorduk ama deste gidiverdi! Dümenci aldı. Canımız sıkıldı. Ben de konuşmaya başladım...»

Birkaç soru sorduktan sonra Barinov yalnızca oyalanmak için, öylesine güzel bir öykü uydurmuştu ki sonunda Hohol ile ben, eski vikingler gibi, elimizde balta bir yığın köylüyle savaşıyorduk.

Ona kızmanın hiçbir yararı yoktu. Onun için hakikat yalnızca gerçek dünyanın dışında vardı. Bir gün iş ararken bir köşeye oturmuş dinleniyorduk. Sevgiyle ve büyük bir inançla bana şöyle dedi:

«Hakikat... Ruhunu doyuracak hakikati kendin bulmalısın! Bak: orada, karşıda bir sürü otluyor. Yanlarında bir köpek ve bir çoban var. Eee, ne olmuş diyeceksin. Bu olaydan sen ve ben ruhumuz hesabına yararlanabiliriz? Hayır sevgili dostum. Sen herşeyi olduğu gibi görmeye çalışıyorsun. Kötü insanlar...doğru. Ama ya iyiler? Nerede onlar? İyiler hâlâ keşfedilmeyi bekliyorlar! İşte böyle!»

Simbirsk'e vardığımızda denizciler, kaba bir

tavırla mavnadan inmemizi söylediler.

«Sizin gibileri istemiyoruz,» dediler.

Bizi iskeleye dek götürdüler. Bir süre kıyıda oturup giysilerimizi kuruttuk. Yanımızda otuz yedi kapiğimiz vardı.

Bir kahveye gidip çay içtik.

«Şimdi ne yapacağız?»

Barinov duraksamadan:

«Ne mi yapacağız? Yola devam edeceğiz,» dedi.

Bir yolcu vapurunda Samara'ya kadar kaçak yolculuk ettik. Samara'da bir mavna tuttuk, hemen hemen olaysız geçen yedi gün içinde Hazer kıyılarına geldik. Burada, Kalmuk, Kabankul-bay'ın pis dalyanında küçük bir balıkçı artelinde iş bulduk.

SON